

Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**Οι προκλήσεις και τα διλήμματα δουλεύοντας
με παιδιά με νοητική υστέρηση και τις
οικογένειές τους: Οι εμπειρίες των κοινωνικών
λειτουργών.**

**The challenges and dilemmas of Working with
children with learning disabilities and their
families.**

The social workers' experiences.

Ανδρουτσοπούλου Παναγιώτα
Παύλου Μαρία
Σιλαίου Παρασκευή

ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ: ΔΕΔΟΤΣΗ ΣΟΦΙΑ

Πάτρα, Οκτώβριος 2012

Α.Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
Σ.Ε.Υ.Π.
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

Οι προκλήσεις και τα διλήμματα δουλεύοντας με παιδιά με νοητική υστέρηση και τις οικογένειές τους: Οι εμπειρίες των κοινωνικών λειτουργών.

The challenges and dilemmas of Working with children with learning disabilities and their families.

The social workers' experiences.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ:

Ανδρουτσοπούλου Παναγιώτα
Παύλου Μαρία
Σιλαίου Παρασκευή

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:

Κα Δεδότση Σοφία

Πτυχιακή εργασία για τη λήψη πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Α.Τ.Ε.Ι.) Πάτρας.

Πάτρα, Οκτώβριος 2012

Copyright © Ανδρουτσοπούλου Παναγιώτα, Παύλου Μαρία, Σιλαίου Παρασκευή, 2012

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η διπλωματική εργασία των Ανδρουτσοπούλου Παναγιώτα, Παύλου Μαρία, Σιλαίου Παρασκευή, 2012 εγκρίνεται :

Υπογραφές

1. Δεδότση Σοφία, Καθηγήτρια (επιβλέπουσα καθηγήτρια)

Μέλη εξεταστικής επιτροπής:

- 2.
- 3.

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά όλους όσους μας βοήθησαν άμεσα ή έμμεσα για τη συγγραφή και την εκπόνηση αυτής της μελέτης. Ιδιαίτερως, θα θέλαμε να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας στην καθηγήτριά μας Κα Δεδότση Σοφία για τις πολύ σημαντικές συμβουλές, κατευθύνσεις και οδηγίες που μας παρείχε, όπως επίσης για τον πολύτιμο χρόνο που μας διέθεσε.

Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους κοινωνικούς λειτουργούς οι οποίοι εργάζονται σε τομείς κοινωνικής πρόνοιας του Νομού Αχαΐας, που ασχολούνται με παιδιά με νοητική υστέρηση ή ακόμη και με τις οικογένειές τους, για τον πολύτιμο χρόνο που μας διέθεσαν ώστε να πραγματοποιηθούν οι συνεντεύξεις, αλλά και για τις πολύ χρήσιμες πληροφορίες που μας παρείχαν.

Δε ζυγιάζω, δε μετρώ, δε βουλεύομαι! Ακολουθώ το βαθύ μου χτυποκάρδι ...

~Νίκος Καζαντζάκης~

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες.....	4
Αρκτικόλεξα.....	9
Περίληψη πτυχιακής.....	10
Abstract.....	11
Εισαγωγή.....	12
Σκοπός της μελέτης.....	13
Ορισμοί όρων.....	14

ΜΕΡΟΣ Α ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣΗΣ

Εισαγωγή.....	15
1.1 Άτομα με αναπηρία.....	15
1.1.1 Ορισμός- Κατηγορίες αναπηρίας	15
1.1.2 Ταξινόμηση της αναπηρίας.....	16
1.2 Ιστορική εξέλιξη και δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία.....	17
1.3 Θεωρητικές ερμηνείες.....	23
1.4 Ορισμός νοητικής υστέρησης	25
1.4.2 Χαρακτηριστικά νοητικής υστέρησης.....	26
1.4.3 Αίτια της νοητικής υστέρησης.....	27
1.4.4 Ταξινόμηση της νοητικής υστέρησης.....	27
1.5 Επιπτώσεις της νοητικής υστέρησης.....	29
1.5.1 Επιπτώσεις στο άτομο.....	29
1.5.2 Επιπτώσεις στην οικογένεια.....	30
1.5.3 Ευρύτερες επιπτώσεις.....	32
Ανακεφαλαίωση.....	33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ

Εισαγωγή.....	34
2.1 Ορισμός, σκοποί και στόχοι της κοινωνικής εργασίας με παιδιά με νοητική υστέρηση.....	34
2.2 Κοινωνικός αποκλεισμός και νοητική υστέρηση.....	35
2.3 Τομείς Κοινωνικής Πρόνοιας για άτομα με νοητική υστέρηση.....	36
2.4 Παραδείγματα φορέων Κοινωνικής Πρόνοιας που ασχολούνται με παιδιά με νοητική υστέρηση ή τις οικογένειές τους	38
2.5 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού	41
2.5.1 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού με το άτομο.....	41
2.5.2 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού με την οικογένεια.....	42
2.5.3 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού με κοινότητα.....	43
Ανακεφαλαίωση.....	45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ

Εισαγωγή.....	46
3.1 Οι αρχές του κοινωνικού λειτουργού κατά την εργασία του με παιδιά με νοητική υστέρηση.....	46
3.2 Προκλήσεις και διλήμματα που προκύπτουν στον κοινωνικό λειτουργό κατά την εργασία του με παιδιά με νοητική υστέρηση.....	47
3.3 Οι επιπτώσεις των προκλήσεων.....	49
3.4 Πηγές βοήθειας και στήριξης του κοινωνικού λειτουργού.....	51
3.4.1 Πηγές βοήθειας στον τομέα εργασίας.....	51
3.4.2 Πηγές βοήθειας στην προσωπική ζωή των κοινωνικών λειτουργών.....	52
Ανακεφαλαίωση.....	53

ΜΕΡΟΣ Β ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Εισαγωγή.....	54
4.1 Ερευνητικά ερωτήματα.....	54
4.2 Είδος έρευνας.....	55
4.3 Πληθυσμός- Δείγμα.....	55
4.4 Επιλογή εργαλείων έρευνας.....	56
4.5 Τόπος και χρόνος έρευνας.....	57
4.6 Συλλογή δεδομένων.....	58
4.7 Κριτήρια εισαγωγής και αποκλεισμού δεδομένων.....	58
4.8 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας.....	59
4.9 Περιορισμοί Έρευνας.....	60

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Μέθοδος Ποιοτικής Ανάλυσης.....	61
---------------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΜΕΛΕΤΗΣ/ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

.....	62
-------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

.....	70
-------	----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	73
-------------------	----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	77
------------------	----

A. Οδηγός Συνέντευξης.....	78
B. Ενημερωτικό Έντυπο.....	80
Γ. Έντυπο Συγκατάθεσης.....	82
Δ. Συνεντεύξεις.....	83

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ

ΑμεΑ: Άτομα με Αναπηρία

Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση

Η.Π.Α.: Ηνωμένες Πολιτείες τις Αμερικής

κ.α.: και άλλα

κ.λπ.: και λοιπά

Ο.Η.Ε.: Οργανισμός Ενωμένων Εθνών

π.Χ.: προ Χριστού

ΣΚΛΕ: Σύλλογος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος

IFSW: International Federation of Social Workers. Διεθνή Ομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργών

Περίληψη πτυχιακής

Η παρούσα μελέτη πραγματοποιήθηκε με σκοπό να μελετηθεί η αναπηρία και συγκεκριμένα το είδος της νοητικής υστέρησης στην παιδική ηλικία, προσεγγίζοντας όμως το θέμα από μια διαφορετική πλευρά. Κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας, δε διερευνάται μόνο η νοητική υστέρηση ως προς το είδος και τον τρόπο που ζουν αυτά τα παιδιά, αλλά διερευνάται και το πώς το βιώνουν οι κοινωνικοί λειτουργοί που εργάζονται σε διάφορους φορείς στο συγκεκριμένο αντικείμενο. Βασισμένοι δηλαδή και σε δεδομένα που προκύπτουν από την υπάρχουσα βιβλιογραφία, μελετάται η νοητική υστέρηση ως αντικείμενο εργασίας των κοινωνικών λειτουργών και οι πιθανές επιπτώσεις, προκλήσεις και διλήμματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν όταν χειρίζονται τέτοιου είδους περιστατικά.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά για τη νοητική υστέρηση κάνοντας μια αναδρομή στο παρελθόν, αναλύοντας δηλαδή τον τρόπο προσέγγισης των ατόμων με νοητική υστέρηση από την εκάστοτε κοινωνία, καθώς γίνεται και μια αναφορά στα δικαιώματα των ατόμων με νοητική υστέρηση. Σε αυτό το σημείο παρατίθενται και ποικίλες θεωρίες, οι οποίες προσπαθούν να ερμηνεύσουν τους παράγοντες που οδηγούν στην εκδήλωση της συγκεκριμένης αναπηρίας. Τέλος, αναφέρονται τα είδη της αναπηρίας και ορίζεται η νοητική υστέρηση.

Το δεύτερο κεφάλαιο ακολουθεί με στόχο την περαιτέρω ανάλυση βάση των βιβλιογραφικών δεδομένων. Επικεντρώνεται στον ορισμό της κοινωνικής εργασίας με άτομα με νοητική υστέρηση, στους σκοπούς και στους στόχους. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στους τομείς κοινωνικής πρόνοιας καθώς επίσης και στον ρόλο του κοινωνικού λειτουργού με το άτομο, την οικογένεια και την κοινότητα.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρονται οι επιπτώσεις, οι προκλήσεις και τα διλήμματα που πιθανόν να αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες καθώς και οι πηγές βοήθειας και στήριξης που μπορεί να χρειάζονται τόσο σε επαγγελματικό επίπεδο, όσο και σε προσωπικό.

Στο τέταρτο, πέμπτο και έκτο κεφάλαιο παρατίθεται το ερευνητικό κομμάτι της παρούσας μελέτης, με αφετηρία τη μεθοδολογία που εφαρμόζεται και κατάληξη την ανάλυση ποιοτικών δεδομένων που προκύπτουν από συνεντεύξεις επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών στον τομέα της νοητικής υστέρησης, ώστε να ακολουθήσει το έβδομο κεφάλαιο όπου παρατίθενται τα συμπεράσματα και θέτονται αντίστοιχες προτάσεις.

Abstract

The present study was designed to investigate disability and especially learning disability in children, approaching the subject from a different point of view. During the research, we did not investigate learning disability only, but also childhood, as well as the way, we as social workers deal with the specific disability, working on specific services. Based on literature review, the study reflects on potential, challenges and dilemmas that are faced when dealing with learning disability.

The first chapter is a historical reference for learning disability, analyzing how people, were approached, by each society in the past. At this point, various theories are given that attempt to explain the factors leading to the specific disability. Finally, the types of learning disability are presented and their definition.

The second chapter focuses on the definition of social work with people with learning disability, the aims and the objectives. Furthermore, references are made in the areas of social services as well as the role of social worker, as regard with people, family and community.

In the third chapter the challenges, dilemmas and implications for professionals are examined as well as with references to appropriate help and support.

In the fourth, fifth and sixth chapter, the field research is presented, beginning with the methodology that is used and concluding with the analysis of quality data based on semi-structured interviews with social workers that are working with children with learning disabilities. Last, this study ends with the seventh chapter where conclusions and proposals for future research are presented.

Εισαγωγή

Η νοητική υστέρηση είναι ένα ζήτημα το οποίο έχει απασχολήσει όλες τις κοινωνίες από την αρχαιότητα και συνεχίζει να βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος στις σύγχρονες κοινωνίες. Σήμερα τα άτομα με νοητική υστέρηση έχουν βρεθεί στο κέντρο του ενδιαφέροντος της κοινωνίας, καθώς ακόμη και τώρα ενδέχεται να αντιμετωπίζονται με προκατειλημμένο τρόπο. Τα παιδιά με νοητική υστέρηση δε θα πρέπει να αντιμετωπίζονται σα γνωστικοί μηχανισμοί, αλλά ως ολοκληρωμένα άτομα με τις δικές τους εμπειρίες και την δικιά τους προσωπικότητα που διαθέτουν, ώστε να έχουν ευκαιρία στην εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση. Όλα αυτά δε θα ήταν δυνατό να γίνουν πράξη εάν δεν υπήρχαν υπηρεσίες που να ασχολούνται με τη νοητική υστέρηση και να ενισχύουν τα παιδιά αλλά και τις οικογένειές τους.

Με την πάροδο του χρόνου, οι υπηρεσίες που ασχολούνται με την νοητική υστέρηση έχουν περάσει από πολλά στάδια μέχρι να φτάσουν στην τωρινή μορφή τους. Πλέον καταρτίζονται από εξειδικευμένο επαγγελματικό προσωπικό το οποίο είναι σε θέση να παρέχει σημαντική βοήθεια στα παιδιά με νοητική υστέρηση, αλλά και στις οικογένειές τους. Ο κοινωνικός λειτουργός συμβάλει σημαντικά στην κοινωνική, επαγγελματική ένταξη των παιδιών με νοητική υστέρηση.

Πρόκειται για ένα πεδίο εργασίας, το οποίο ενδέχεται να φέρει αντιμέτωπο τον επαγγελματία κοινωνικό λειτουργό με προκλήσεις, διλήμματα και ποικίλες δυσκολίες τις οποίες καλείται να διαχειριστεί. Έτσι, ο επαγγελματίας κοινωνικός λειτουργός καλείται να αναζητήσει αρχές και αξίες που έχει λάβει από την εκπαίδευσή του που μπορούν να τον στηρίξουν και να τον βοηθήσουν να αναπτύξει τεχνικές και δεξιότητες σε ατομικό, αλλά και σε υπηρεσιακό επίπεδο. Οι τεχνικές αυτές συμβάλουν στην αποτροπή εμφάνισης επιπτώσεων στον επαγγελματία κοινωνικό λειτουργό, καθώς μπορεί να τον επηρεάσουν τόσο σε προσωπικό όσο και σε εργασιακό επίπεδο.

Σκοπός της μελέτης

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη των διλημάτων, προκλήσεων και επιπτώσεων, όπου έρχονται αντιμέτωποι οι κοινωνικοί λειτουργοί στο χώρο εργασίας τους με αντικείμενο τη νοητική υστέρηση. Η συγκεκριμένη εργασία θα μελετηθεί τόσο σε βιβλιογραφικό όσο και σε ερευνητικό επίπεδο.

Στόχοι της μελέτης αποτελούν:

- Η βιβλιογραφική ανασκόπηση του φαινομένου της νοητικής υστέρησης, με εστίαση στα αίτια, την ταξινόμηση και τις επιπτώσεις που έχει στο ίδιο το παιδί, αλλά και στην οικογένειά του.
- Η αναφορά σε βιβλιογραφικό και σε ερευνητικό επίπεδο για τον ρόλο του κοινωνικού λειτουργού στις υπηρεσίες με νοητική υστέρηση και ποιες είναι οι απαραίτητες δεξιότητες για τον χειρισμό των περιστατικών του.
- Η αναφορά σε βιβλιογραφικό και ερευνητικό επίπεδο των προκλήσεων και διλημάτων των κοινωνικών λειτουργών που αντιμετωπίζουν σε υπηρεσίες νοητικής υστέρησης και οι οποίες προκύπτουν ως αποτέλεσμα της εργασίας τους με αντικείμενο τη νοητική υστέρηση.
- Η βιβλιογραφική ανασκόπηση και τα ερευνητικά στοιχεία τα οποία υποδηλώνουν τις στρατηγικές υποστήριξης που χρησιμοποιούν οι κοινωνικοί λειτουργοί για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν δουλεύοντας με νοητική υστέρηση.

Ορισμοί όρων

Δίλημμα

Εννοιολογικά ως δίλημμα ερμηνεύεται, *«μια επιλογή μεταξύ δύο εξίσου ανεπιθύμητων εναλλακτικών λύσεων που σχετίζονται με τις επαγγελματικές παρεμβάσεις σε θέματα ανθρωποκεντρικής φύσεως.»* (Banks-Williams, 2005:1006)

Επίπτωση

Σύμφωνα με τους Τεγόπουλο, Φυτράκη (1997), η επίπτωση ερμηνεύεται ως αρνητικό αποτέλεσμα, επιβάρυνση, κακή συνέπεια.

Νοητική υστέρηση

Με τον όρο νοητική υστέρηση εννοείται η σταθερή και μόνιμη κατάσταση μη νοητικής λειτουργίας, εφόσον βέβαια δεν υπάρχει η δυνατότητα πλήρους αποκατάστασης ενός ικανοποιητικού βαθμού των νοητικών λειτουργιών. (Βλάχου-Μπαλαφούτη, 2000).

Πρόκληση

«Οποιαδήποτε πράξη θέτεται σε δοκιμασία λόγω της δυσκολίας της ικανότητας, την αντοχή, τη δύναμη (κάποιου) διεγείροντας συχνά το ενδιαφέρον.» (Μπαμπινιώτης, 2006:1482).

Παιδί

Σύμφωνα με την Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του παιδιού στο άρθρο 1 του Νόμου 2101/1992 ΦΕΚ 192 *«παιδί θεωρείται κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο των δεκαοκτώ ετών, εκτός εάν η ενηλικίωση επέρχεται νωρίτερα, σύμφωνα με την ισχύουσα για το παιδί νομοθεσία».*

Οικογένεια

Κατά τους Ζαφείρη, Μουζακίτη (2008), με τον όρο οικογένεια εννοείται η νόμιμη θεσμοθετημένη ομάδα η οποία αποτελείται από τους δύο συζύγους και τα νεαρά εξαρτημένα από αυτούς παιδιά.

ΜΕΡΟΣ Α

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣΗΣ

Εισαγωγή

Το πρώτο κεφάλαιο της συγκεκριμένης πτυχιακής ξεκινά με την κατηγοριοποίηση και ταξινόμηση των ειδών της αναπηρίας. Έπειτα, γίνεται μια αναδρομή η οποία αρχίζει από την αρχαία Ελλάδα και καταλήγει μέχρι και τις σύγχρονες κοινωνίες αναφέροντας ωστόσο και τα δικαιώματα των ατόμων με νοητική υστέρηση. Εν συνεχεία, παρατίθενται διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις σχετικά με τα άτομα με νοητική υστέρηση. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις είναι η ανθρωπολογική-προσωποκεντρική ολική αντίληψη, η κοινωνική υλιστική αντίληψη (Feuser), η Μαρξιστική ανάλυση καθώς και κάποιες φεμινιστικές θεωρίες για τη νοητική υστέρηση. Ακολουθεί μια προσπάθεια ορισμού του είδους της νοητικής υστέρησης και ταξινόμησης, όπου και καταλήγει το κεφάλαιο στις επιπτώσεις της νοητικής υστέρησης τόσο στο ίδιο το άτομο κατά κύριο λόγο, όσο στην οικογένεια και στην ευρύτερη κοινωνία.

1.1 Άτομα με αναπηρία

1.1.1 Ορισμός-Κατηγορίες της αναπηρίας

Η μελέτη της αναπηρίας είναι ένα από τα κύρια αντικείμενα ενδιαφέροντος από όλες τις κοινωνίες. Η έννοια της συνεχίζεται να μελετάται με σκοπό να αναδειχθούν όλες οι πλευρές της, όπως η ανάπτυξη ποικίλων γνωστικών μηχανισμών αλλά και η σχέση των γνωστικών λειτουργιών.

Ο όρος «αναπηρία», σύμφωνα με τον ορισμό του ΟΗΕ (1975) αναφέρεται σε οποιοδήποτε άτομο που δεν μπορεί να εξασφαλίσει μόνος του όλες ή ένα μέρος από τις ανάγκες μιας φυσιολογικής ατομικής ή και κοινωνικής ζωής λόγω κάποιων εκ γενετής ή επίκτητων σωματικών ή διανοητικών μειονεκτημάτων. Συνεπώς οι αναπηρίες διακρίνονται σε τέσσερα είδη:

1. Κινητικές ή σωματικές
2. Αισθητηριακές
3. Νοητικές
4. Ψυχωσική συνδρομή

Επομένως, ο ορισμός ή καλύτερα η περιγραφή του φαινομένου της αναπηρίας συχνά προκαλεί σύγχυση από τη διαφορετική χρήση ορολογιών. Οι αμφιβολίες ξεκινούν από την έλλειψη μίας καθολικά εφαρμόσιμης αρχής ή αναφοράς, με βάση την οποία να καθίσταται εφικτή η αξιολόγησή της. Η πολυπλοκότητα και ο δυναμισμός του φαινομένου είναι γεγονός. Οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν στο ότι η αναπηρία:

- Είναι μια κατάσταση που είτε υπάρχει εκ γενετής, είτε είναι επίκτητη.
- Είναι μια λειτουργική βλάβη, που δυσκολεύει ουσιαστικά τη ζωή του ατόμου με αναπηρία.
- Είναι συνέπεια βλάβης, των λειτουργιών ή της ανάπτυξης, ή τραυματικών επιδράσεων των συστημάτων στάσης ή κίνησης.
- Ο κοινωνικός περίγυρος αντιδρά αρνητικά στην εμφάνιση του ανθρώπου που βρίσκεται σε συνθήκες αναπηρίας.

Βέβαια, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η αιτία που δεν υπάρχει ένας πιο ξεκάθαρος ορισμός είναι καθώς το φαινόμενο της αναπηρίας είναι πολύπλοκο και πολύμορφο. Τα διαφορετικά είδη και τα χαρακτηριστικά της αναπηρίας καθιστούν ακόμα πιο δύσκολο το έργο για την εύρεση ενός πιο ολοκληρωμένου ορισμού.

1.1.2 Ταξινόμηση της αναπηρίας

Σύμφωνα με τον Δελλασούδα (2005), ο χαρακτηρισμός, η κατηγοριοποίηση ή η ταξινόμηση της αναπηρίας ποικίλει ανάλογα με τον επιστημονικό κλάδο τον οποίο βρίσκεται ο κάθε ειδικός που ασχολείται με τις αναπηρίες. Έτσι, για να μην υπάρχει αυτή η σύγχυση, σύμφωνα με το τρίτο πρόγραμμα της Ε.Ε υπέρ των ΑμεΑ (HELIOS II) η αναπηρία ταξινομείται σύμφωνα με τους εξής όρους: ανεπάρκεια, ανικανότητα, μειονεξία, βλάβη, ειδικές ανάγκες.

Ανεπάρκεια: εννοείται η ουσιαστική απώλεια ή μεταβολή ψυχολογικών ή ανατομικών δομών ή λειτουργιών. Η ανεπάρκεια μπορεί να προκληθεί εξ' αιτίας διαφόρων ειδών, όπως είναι η κληρονομικότητα, προγεννητικά, μεταγεννητικά αίτια, επαγγελματικής εξουθένωσης, ατυχήματα, άθληση, γήρας. Τέλος, η ανεπάρκεια θεωρείται η αιτία της ανικανότητας με απότοκο την μειονεξία.

Ανικανότητα: ορίζεται ως η μερική μείωση ή μεταβολή των φυσιολογικών ή ανατομικών δομών και λειτουργιών του ατόμου. Το άτομο πλέον δυσκολεύεται στην κάλυψη των βασικών καθημερινών αναγκών, με αποτέλεσμα να χρειάζεται μερική ή και ολική βοήθεια για να τα καλύψει.

Μειονεξία: είναι η εκ γενετής ή η επίκτητη ελάττωση των φυσικών ή πνευματικών ικανοτήτων, η οποία επηρεάζει τις δραστηριότητες ή την εργασία του ατόμου αυτού, με τέτοιο τρόπο ώστε να μην μπορεί να εργαστεί και να κοινωνικοποιηθεί.

Βλάβη: δεν αποτελεί απαραίτητα αρνητικό χαρακτηριστικό του αναπήρου, ούτε τον αποκλείει κοινωνικά, αλλά είναι για εκείνον ένα εμπόδιο ώστε να μπορέσει να ενταχθεί ομαλά στο κοινωνικό του περιβάλλον.

Ειδικές ανάγκες: είναι κυρίως οι δυσκολίες που έχει ο ανάπηρος ως προς τη μάθηση, την όραση ή την ακοή, σε κινητικά προβλήματα προσαρμογής ή σε θέματα υγείας, σε διαταραχές της επικοινωνίας και στην κοινωνική τους ζωή.

1.2 Ιστορική εξέλιξη και δικαιώματα των ατόμων με νοητική υστέρηση

Η νοητική υστέρηση χρονολογείται από τα πρώτα χρόνια της ιστορίας του ανθρώπου πάνω στη γη. Κάθε κοινωνική εποχή έπαιξε το δικό της ρόλο απέναντι στα άτομα με νοητική υστέρηση. Η στάση της εκάστοτε κοινωνίας απέναντι στα συγκεκριμένα άτομα διαμορφωνόταν ανάλογα με τις επιρροές κάθε εποχής, την κουλτούρα, τα ήθη αλλά και το μορφωτικό επίπεδο. Επί πολλούς αιώνες, η ιστορία του ανθρώπου με νοητική υστέρηση ήταν αντίστοιχη με αυτήν της περιφρόνησης, της απομόνωσης, της άρνησης και της αθλιότητας.

Αν και οι πηγές από την αρχαιότητα, όσον αφορά τη νοητική υστέρηση, είναι ελάχιστες σε πληροφόρηση, υπάρχουν αρκετά παραδείγματα που να αντιπροσωπεύουν τον τρόπο με τον οποίο η κάθε κοινωνία αντιμετώπιζε το άτομο που μειονεκτούσε σωματικά ή πνευματικά από το γενικό κοινωνικό σύνολο. Ο άνθρωπος της αρχαιότητας, καθώς του ήταν αδύνατο να κατανοήσει και να αντιμετωπίσει τις αλλαγές στη φύση, φοβισμένος και αγχωμένος απέναντι στα φυσικά φαινόμενα, αντιλαμβανόταν τη σωματική και πνευματική διαφορά που χαρακτήριζε το άτομο με νοητική υστέρηση, ως ένα είδος τιμωρίας από θεούς και δαίμονες. Ακόμα και σε παπύρους της Αιγύπτου το 1500 π.Χ. γίνεται αναφορά σε πνευματικές και σωματικές ανεπάρκειες που οφείλονται σε εγκεφαλικές βλάβες. Μέχρι και τον 17ο αιώνα η νοητική υστέρηση ταυτιζόταν με τις ψυχικές νόσους. (Αγγελοπούλου- Σακαντάμη, 2004; Κρουσταλάκη, 1999)

Στην «Ιλιάδα» του Ομήρου επίσης γίνεται αναφορά στον κουτσό θεό Ήφαιστο που η ίδια του η μητέρα, η Ήρα, τον απέρριψε και τον έδιωξε από τον Όλυμπο, αλλά και οι υπόλοιποι θεοί τον χλευάζαν κάθε φορά που μεθούσε. Επίσης στα έπη του Ομήρου γίνεται αναφορά και σε βασιλιάδες που καλούσαν τυφλούς ποιητές για να διασκεδάσουν επιφανείς επισκέπτες.

Στη Σπάρτη, όπου η οικογένεια ερχόταν σε δεύτερη μοίρα, παιδιά με νοητική υστέρηση δεν είχαν καμία απολύτως τύχη, ρίχνονταν στον Καιάδα. Κάποιες φορές όμως τύχαινε να επιζήσουν και τα έδιναν στους περίοικους, αγρότες που ανήκαν στην ενδιάμεση τάξη, και τα απασχολούσαν σαν βοσκούς. (Κρουσταλάκη, 1999)

Από την άλλη πλευρά, στην Αθήνα που επικρατούσαν διαφορετικά ιδανικά αγωγής, το δικαίωμα του ατόμου να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του έδινε μία διαφορετική πινελιά στη φιλοσοφία και την πολιτική παιδεία. Ο Δημόκριτος πρώτος, ζητούσε μία αγωγή για όλους τους ανθρώπους.

Έπειτα ο Ιπποκράτης, πατέρας της ιατρικής, ασχολήθηκε με την έρευνα του ανθρώπινου είδους. Κατέγραψε ότι κάποιοι άνθρωποι γεννιούνται με σωματικές ή ψυχικές αναπηρίες, ενώ κάποιοι άλλοι μπορεί να τις αναπτύξουν κατά τη διάρκεια της ζωής τους και μπορεί να είναι είτε ιάσιμες, είτε όχι. (Κρουσταλάκη, 1999)

Αργότερα, γύρω στο 600 π.Χ. γίνεται η εμφάνιση του νόμου για τον «ενεργό πολίτη», με αυτόν τον τρόπο προστατεύονταν από τους κυβερνώντες οι φτωχοί και αδύναμοι. Οι γονείς δεν είχαν το παραμικρό δικαίωμα να εκθέτουν τα παιδιά τους σύμφωνα με τον Φιλόλαο. Τον 5ο αιώνα, γνωστός και ως «Χρυσός Αιώνας», δεν αναφέρεται κάποια ειδική αγωγή για άτομα με νοητική υστέρηση, αλλά αναφέρεται σύμφωνα με τους νόμους ότι τα άτομα αυτά δεν είχαν δικαίωμα να έχουν περιουσιακά στοιχεία. Ο Σωκράτης αναφέρει χαρακτηριστικά για την αγωγή των ατόμων με αναπηρία «Τόσο οι προικισμένοι όσο και οι πνευματικά αδύναμοι πρέπει

να μαθαίνουν και να ασκούνται στα πράγματα τα οποία θέλουν να γίνουν άξιοι». (Κρουσταλάκη, 1999)

Ο Πλάτωνας δε, υποστήριζε ότι θα πρέπει να θεραπεύονται μόνο τα άτομα που η πάθησή τους μπορεί να θεραπευτεί και ότι άτομα που είναι από τη φύση τους ανίατα στην ψυχή, πρέπει να θανατώνονται. Για τον Πλάτωνα και την ουτοπική πολιτεία του δεν υπήρχαν περιθώρια για ατέλειες. (Κρουσταλάκη, 1999)

Ο Θεόφραστος ήταν ο πρώτος που διαπαιδαγώγησε παιδιά με νοητική υστέρηση, καθώς επίσης και ο Ερασίστρατος ο οποίος διέγινωσε πολλές πνευματικές διαταραχές ερευνώντας τον εγκέφαλο και το νευρικό σύστημα.

Αιώνες αργότερα, στη χριστιανική-βυζαντινή εποχή η φροντίδα των αδυνάμων και ασθενών κυριάρχησε και επηρέασε τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονταν τα άτομα με νοητική υστέρηση. Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα με νοητική υστέρηση δεν περιθάλπονταν απλά, αλλά μάθαιναν και να εργάζονται. Έτσι, με την επαγγελματική αυτή προετοιμασία μπορούσαν να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο.

Αρνητική αντίθετα, ήταν η στάση της κοινωνίας απέναντι στα άτομα με νοητική υστέρηση κατά την περίοδο του Μεσαίωνα. Σύμφωνα με τη μεσαιωνική αυτή αντίληψη τα άτομα με αναπηρία ήταν τιμωρημένα από το Θεό και τα αποκαλούσαν «οπαδούς του διαβόλου». Στην παραπάνω άποψη ήρθε να αντιτεθεί αυτή στην περίοδο που ακολούθησε την Αναγέννηση, την περίοδο του Ουμανισμού αλλά και του Λουθηρανισμού όπου ενισχύθηκε η άποψη ότι ο άνθρωπος μπορεί να βελτιωθεί μέσω της παιδείας. (Κρουσταλάκη, 1999)

Έτσι ακολουθεί ο 18ος αιώνας με την εποχή του Διαφωτισμού κατά την οποία ευνοήθηκε η αγωγή των ατόμων με πνευματικά και σωματικά προβλήματα. Σημαντικός εκπρόσωπος αυτής της περιόδου ήταν ο John Locke ο οποίος πρώτος διαχώρισε τη νοητική υστέρηση από την ψυχική νόσο. (Αγγελοπούλου- Σακαντάμη, 2004; Κρουσταλάκη, 1999)

Όλες αυτές οι αλλαγές στη φιλοσοφία και την κοινωνική πολιτική έφεραν εξαιρετικές μετατροπές και στην επιστημονική προσέγγιση της νοητικής υστέρησης. Έτσι, από τα τέλη του 19ου αιώνα στη Γαλλία και την Αγγλία έγινε ο τελικός διαχωρισμός της νοητικής υστέρησης από τις ψυχικές νόσους και η αιτιολογία τους αποδόθηκε σε εγκεφαλικές βλάβες. (Κρουσταλάκη, 1999)

Η αντιμετώπιση των ατόμων με νοητική υστέρηση από την κοινωνία μέχρι και σήμερα χαρακτηριζόταν από ανάμικτα συναισθήματα λύπησης και προκατάληψης. Τα άτομα με βαρεία νοητική υστέρηση θεωρούνται ως κατώτεροι πολίτες στερημένοι από κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα, κλεισμένοι σε ιδρύματα. Έτσι από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης τα άτομα με νοητική υστέρηση ήταν αδύνατον να ζήσουν στην πόλη, καθώς άντρες και γυναίκες εργάζονταν, οπότε η μόνη λύση ήταν να τους τοποθετήσουν σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης για να τους προσφέρεται η αναγκαία περίθαλψη. (Σταθόπουλος, 2005). Σε αυτά τα ιδρύματα τους παρέχονταν μόνο τα βασικά έτσι ώστε να μπορέσουν να επιβιώσουν και πολλές φορές ούτε και αυτά. Μη έχοντας επομένως στόχο ούτε την νοσηλεία, ούτε την θεραπεία, ούτε και την αποκατάσταση, δεν υπήρχε ομοιογένεια ως προς τα είδη των αναπηριών.

Σύμφωνα με την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (2005), τα τελευταία δέκα χρόνια έχει ξεκινήσει ένα πρωτοποριακό κίνημα, της ανεξάρτητης διαβίωσης, για να μπορούν τα άτομα με νοητική υστέρηση να μείνουν μόνα τους όταν η οικογένεια τους δεν θα είναι σε θέση να τα φροντίσει, είτε λόγω οικονομικών προβλημάτων, είτε ασθενείας ή και απεβίωσης. Αρχικά το κίνημα αυτό πρωτοεμφανίστηκε στο Berkley της Καλιφόρνιας στις αρχές της δεκαετίας του '70 και σιγά-σιγά εξαπλώθηκε σε όλες τις Η.Π.Α. και αργότερα στην Ευρώπη. Βασική αρχή και σκοπός του κινήματος είναι ότι τα άτομα με αναπηρία και κατ' επέκταση τα άτομα με νοητική υστέρηση μπορούν και πρέπει να ζουν μόνα τους, ως ανεξάρτητα άτομα και να λειτουργούν ως μέλη της κοινωνίας ασκώντας όλα τα δικαιώματά τους. Αυτό δίνει την ελευθερία στο άτομο να επιλέγει και να αποφασίζει σύμφωνα με τις ικανότητές του για το τι θέλει να κάνει. Βέβαια, αυτό θα μπορεί να γίνει ανάλογα με το βαθμό της νοητικής υστέρησης του ατόμου και φυσικά την ανάλογη υποστήριξη που θα έχει. Για να μπορέσει να γίνει πραγματικότητα η ανεξάρτητη διαβίωση είναι σημαντικό να έχει προηγηθεί η κατάλληλη εκπαίδευση του ατόμου με νοητική υστέρηση από μικρή ηλικία, σε σχέση με τις καθημερινές δραστηριότητες και την καθοδήγηση των διαπροσωπικών σχέσεων.

Τα άτομα με νοητική υστέρηση ακόμη και τώρα φτάνουν σε μια κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού, δηλαδή σε έλλειψη δικαιωμάτων και προνομίων ατομικών και κοινωνικών, καθώς και στην αδυναμία συμμετοχής στα κοινά είτε πρόκειται για παραγωγή είτε για απόλαυση αγαθών είτε για εξουσία. (Δημουλά, 1998).

Συμπερασματικά, παρατηρείται ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός των ατόμων με νοητική υστέρηση οφείλεται κυρίως ως προς το πλαίσιο που έχει νομοθετήσει η κοινωνία για τα άτομα αυτά. Πολλές φορές οι νόμοι είναι φτιαγμένοι έτσι ώστε τα άτομα με νοητική υστέρηση να συνεχίζουν να βιώνουν την προκατάληψη και τη διάκριση στην καθημερινότητά τους. Έτσι τα δικαιώματα των ατόμων με νοητική υστέρηση, απασχόλησαν κατά καιρούς τα κράτη και τους οργανισμούς τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Διακηρύξεις σε διεθνές επίπεδο

Σύμφωνα με τον Δελλασούδα (2005), αναφέρονται τέσσερις βασικές διακηρύξεις, όπως εκείνες διατυπώθηκαν στο Δελτίο Πληροφοριών Ειδικής Αγωγής:

- Στο παιδί που είναι σωματικά, πνευματικά ή κοινωνικά μειονεκτικό θα του παρέχεται ειδική εκπαίδευση και φροντίδα.
- Θα έχουν ίσα δικαιώματα όσον αφορά την ιατρική φροντίδα, την οικονομική ασφάλεια, την αποκατάσταση, την κατάρτιση και το δικαίωμα να ζουν με την οικογένειά τους ή αν δεν είναι δυνατό σε κάποιο κατάλληλο περιβάλλον.
- Να έχουν ίσα αστικά και πολιτικά δικαιώματα με τους άλλους πολίτες.
- Τέλος, να έχουν ίση εκπαίδευση.

Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι στη Συνέλευση του Ο.Η.Ε., ανακηρύσσοντας την περίοδο 1983-1992 ως «Δεκαετία των Ηνωμένων Εθνών για τα πρόσωπα με αναπηρία», θέλησε να ευαισθητοποιήσει τα Κράτη Μέλη να

εκμεταλλευτούν εκείνη την περίοδο για να μπορέσουν να θεσπίσουν ένα διεθνές πρόγραμμα για τα άτομα με αναπηρία. Στη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. στις 20 Δεκεμβρίου 1993 θεσπίστηκαν οι πρότυποι κανόνες για τις ίσες ευκαιρίες των ατόμων με αναπηρία.

1. Όλα τα Κράτη έχουν υποχρέωση να ενημερώνουν την κοινωνία για τα δικαιώματα, τις ανάγκες, και τη συνεισφορά που έχουν οι ανάπηροι στο κράτος όπου και ζουν.
2. Να τους παρέχουν ιατρική περίθαλψη.
3. Να τους διασφαλίζουν υπηρεσίες αποκατάστασης ώστε να μπορέσουν να βελτιώσουν το επίπεδο αυτονομίας και λειτουργικότητάς τους.
4. Να τους παρέχεται η δυνατότητα πρόσβασης, όσον αφορά τη μετακίνησή τους, αλλά και την πληροφόρησή τους.
5. Να υπάρχουν ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευσή τους, την βασική, μέση και ανωτάτη.
6. Όσον αφορά την απασχόληση τους, να μπορούν να εργαστούν με ίσες ευκαιρίες τόσο στις αστικές, όσο και αγροτικές περιοχές.
7. Να τους παρέχεται κοινωνική ασφάλιση για τη διατήρηση του εισοδήματός τους.
8. Η κοινωνία να μην τους αποκλείει στο κομμάτι των διαπροσωπικών σχέσεων, όσον αφορά τις σεξουαλικές τους σχέσεις, τον γάμο και την μητρότητα/πατρότητα.
9. Να τους παρέχεται η δυνατότητα να συμμετέχουν ισότιμα στα πολιτισμικά, θρησκευτικά και αθλητικά δρώμενα.
10. Να διεξάγονται συνεχείς έρευνες ώστε να διερευνάτε ποιες είναι οι ανάγκες τους.
11. Όλα τα νέα προγράμματα που θα διεξάγονται θα είναι απαραίτητο να περιλαμβάνουν μέριμνα και για τα άτομα με αναπηρία.
12. Η νομοθεσία και οι οικονομικές πολιτικές είναι αναγκαίο να λαμβάνουν υπόψη τους την πλήρους συμμετοχής και ισότητας των αναπήρων.
13. Να δημιουργηθούν οργανώσεις για τα άτομα με αναπηρία, όπου εκεί θα τους παρέχεται πληροφόρηση για τα δικαιώματά τους αλλά και συμβουλευτική προσέγγιση. Το προσωπικό που θα είναι σε εκείνους τους οργανισμούς θα πρέπει να είναι άρτια εκπαιδευμένο, φυσικά οι οργανώσεις θα πρέπει να αξιολογούνται συνεχώς για την καλύτερευση της λειτουργίας τους.

Επίσης, αναγκαίο είναι να αναφερθεί και η «Διακήρυξη της Σαλαμάνκα και της έκθεσης για δράση» (UNESCO 1994) με σκοπό την σχολική ενσωμάτωση των παιδιών με αναπηρία. Πιο συγκεκριμένα οι κυβερνήσεις πρέπει να δώσουν πολιτική και οικονομική προτεραιότητα στη βελτίωση των εκπαιδευτικών συστημάτων, να

υπάρχει η ισοτιμία στην εκπαίδευση, να ενθαρρυνθεί η συμμετοχή των γονέων για την καλύτερη συνεργασία εκπαιδευτικού και παιδιού, και τέλος τα ειδικά σχολεία να καταρτίζονται από ειδικούς εκπαιδευτικούς.

Η διακήρυξη «Νασκάρ-Έκθεση για δράση (2000)»

Στόχος της έκθεσης Νασκάρ είναι να επιτευχθεί η «εκπαίδευση για όλους» μέχρι το 2015. Πράγμα το οποίο μπορεί να συμβεί μόνο αν όλα τα Κράτη Μέλη αναγνωρίσουν ότι το παγκόσμιο δικαίωμα της εκπαίδευσης ισχύει και για τα άτομα με νοητική υστέρηση και να δημιουργήσουν ένα δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα ώστε να είναι προσβάσιμο και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ατόμων με νοητική υστέρηση.

Παρατηρώντας τις διακηρύξεις που υπάρχουν σε διεθνές επίπεδο, όλες οι διατάξεις προσπαθούν να ισοτιμήσουν τα δικαιώματα των ατόμων με νοητική υστέρηση. Δίνοντάς τους ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, την εργασία, την κοινωνία, την πολιτική, την οικονομία. Χωρίς διακρίσεις και στερεότυπα, δημιουργείτε μια κοινωνία με ίσα δικαιώματα και ίσες ευκαιρίες για όλους τους πολίτες της που την απαρτίζουν.

Διακηρύξεις σε εθνικό επίπεδο

Στην διακήρυξη της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1999, περιλαμβάνονται οι εξής διατάξεις:

- Όλοι οι άνθρωποι έχουν το ίδιο δικαίωμα στην διαφορετικότητα.
- Όλα τα ανθρώπινα, κοινωνικά δικαιώματα και θεμελιακές ελευθερίες είναι αναπαλλοτρίωτα και ασκούνται από όλους τους πολίτες με βάση την διαφορετικότητά τους.
- Κάθε άτομο έχει γεννηθεί ίσο και έχει ίσα δικαιώματα στην κοινωνική ζωή, στην εκπαίδευση, στην απασχόληση και στην δημιουργική δραστηριότητα.
- Τα άτομα με αναπηρία έχουν ίσα δικαιώματα και ισότιμη συμμετοχή στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της χώρας μας αλλά και της Ευρώπης.
- Κάθε διάκριση ή αρνητική προκατειλημμένη στάση απέναντι σε άτομα με αναπηρία θεωρείται ως παραβίαση των δικαιωμάτων του.
- Μέσω αντιπροσωπευτικών οργανώσεων, έχουν δικαίωμα στην πλήρη και ισότιμη συμμετοχή στα κέντρα λήψης αποφάσεων για θέματα που τους αφορούν.

Επ' ευκαιρία της ανακήρυξης του 2003 ως Ευρωπαϊκού έτους Ατόμων με Αναπηρία, πραγματοποιήθηκε η αναβάθμιση του προγράμματος για την αναπηρία και της νοητικής υστέρηση με σκοπό την ενίσχυση της ευαισθητοποίησης σε θέματα αναπηρίας και νοητικής υστέρησης, στην εξάλειψη των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι ανάπηροι στην καθημερινότητά τους, στην βελτίωση της στάσης της κοινωνίας απέναντί τους και στην προώθηση για ίσες ευκαιρίες.

Επιπλέον, σύμφωνα με τον Σταθόπουλο (2005), η σύγχρονη πολιτική για την καλύτερη αντιμετώπιση της νοητικής υστέρησης τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, δημιουργεί διάφορα προγράμματα τα οποία είναι αναγκαίο να περιλαμβάνουν: πρόληψη για την νοητική υστέρηση, έτσι ώστε οι πολίτες να μπορούν να ενημερώνονται για αυτή από καταρτισμένο προσωπικό σε διάφορους φορείς, με σκοπό την ευαισθητοποίηση της κοινότητας. Να γίνεται όσο τον δυνατόν νωρίτερα η ανίχνευση των βρεφών με νοητική υστέρηση για να μπορέσει να γίνει και η αναγκαία διάγνωση ώστε να αρχίσει η ανάλογη θεραπεία ή άλλη αντιμετώπιση της νοητικής υστέρησης. Να παρέχεται άριστη νοσηλεία και θεραπευτική παρέμβαση, και τέλος να υπάρχει η προοπτική για αποκατάσταση των ατόμων με νοητική υστέρηση, δηλαδή να υφίστανται θέσεις εργασίας στα άτομα αυτά.

Η Ελληνική κοινωνία προσπαθεί με ποικίλους τρόπους να συνδράμει τα άτομα με νοητική υστέρηση, παρέχοντάς τους ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, στην εργασία, στην κοινωνική και πολιτική ζωή. Βέβαια με την πάροδο του χρόνου φαίνεται να λησμονεί όλα αυτά τα κεκτημένα δικαιώματα των ατόμων με νοητική υστέρηση. Συγκρίνοντας τις διακηρύξεις και σε διεθνές αλλά και σε εθνικό επίπεδο παρατηρείται η κοινή αντιμετώπιση απέναντι στα άτομα με αναπηρία. Η Ελληνική κοινωνία προσπαθεί να υιοθετήσει τα Ευρωπαϊκά προγράμματα, δυστυχώς όμως όχι πάντα με επιτυχία, όπως αποδεικνύεται σύμφωνα με την ιστορία.

Τέλος, σύμφωνα με την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, (2005), για να πάψουν να υπάρχουν μεγάλα ιδρύματα στα οποία θα μένουν έγκλειστα άτομα με νοητική υστέρηση, είναι απαραίτητο να δημιουργηθούν υπηρεσίες οι οποίες να φροντίζουν και να ενισχύουν τα δικαιώματα των ατόμων με νοητική υστέρηση. Έτσι μη βρίσκοντας έγκλειστοι στα διάφορα ιδρύματα θα μπορέσουν καλύτερα να ενταχθούν στην κοινωνία.

1.2 Θεωρητικές ερμηνείες

Σε αυτό το κεφάλαιο αναφέρονται οι θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί προκειμένου να κάνουν πιο κατανοητή τη νοητική υστέρηση. Υπάρχουν αρκετοί θεωρητικοί και κοινωνιολόγοι που ασχολήθηκαν διεξοδικά με αυτό το φαινόμενο και παρακάτω θα παρατεθούν κάποιες από αυτές.

Ενδεικτικά, κάποιες από τις θεωρίες- ερμηνείες είναι:

1. Ανθρωπολογική- προσωποκεντρική ολική αντίληψη για τα άτομα με νοητική υστέρηση
2. Κοινωνική υλιστική αντίληψη (Feuser)
3. Μαρξιστική ανάλυση της νοητικής υστέρησης
4. Φεμινιστικές θεωρίες για τη νοητική υστέρηση

Ανθρωπολογική- προσωποκεντρική ολική αντίληψη για τα άτομα με νοητική υστέρηση

Μιλώντας για μια ανθρωπολογική προσωποκεντρική ολική αντίληψη νοούνται οι διαφορετικές όψεις του φαινομένου της νοητικής υστέρησης όσων αφορά διαφορετικές κοσμοεικόνες και ανθρωποεικόνες και διαφορετικές επιστήμες. Σημαντικό είναι όπως έχει αναφέρει και ο Dreher (1983,4) « *όταν αναφερόμαστε στα θεμέλια μιας επιστήμης ή σε προσωπικές αποφάνσεις και θέσεις που λαμβάνει η σκέψη μας, να αναφερόμαστε και σε αυτή την ανθρωποεικόνα και κοσμοεικόνα*».

Πιο συγκεκριμένα, η ανθρωπολογική προσωποκεντρική ολική αντίληψη αναφέρεται στην υποδιαίρεση της νοητικής υστέρησης σε διάφορους παράγοντες όπως για παράδειγμα οι οργανικές βλάβες, η κοινωνική εξάρτηση, η απόκλιση από το κανονικό κ.ά. που απλώς « υπακούουν » σε μεθοδολογικές ανάγκες και όχι στην πραγματικότητα που βιώνει το άτομο με νοητική υστέρηση. Επομένως, αυτό που θα πρέπει να ενδιαφέρει τους επιστήμονες είναι το σύνολο των ανθρώπων και πως αυτό επηρεάζεται από την αλλαγή μιας ευσταθή ομάδας πληθυσμού. Ο Speck (1991,71) χαρακτηριστικά αναφέρει «*Η ολότητα μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια έννοια αντίθετη προς την πρόσθεση ή το άθροισμα. Σε μια ολότητα κάθε μέρος του συστήματος είναι συνδεδεμένο με το άλλο, έτσι που κάθε αλλαγή σε ένα μέρος μεταβάλλει ολόκληρο το σύστημα*».

Έτσι καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι με βάση την αρχή της ολότητας και την αρχή της αυτοποίησης (δηλαδή η αναγνώριση του ανθρώπου ως ένα αυτόνομο υποκείμενο που λειτουργεί σε ένα πλαίσιο αυτονομίας και αυτορρύθμισης) μπορούμε να κατανοήσουμε την κουλτούρα του ατόμου με νοητική υστέρηση όσον αφορά τουλάχιστον σε πολιτιστικό πλαίσιο. (Σούλης Σ., 2006)

Κοινωνική υλιστική αντίληψη (Feuser)

Σύμφωνα με τον Feuser το άτομο που πάσχει από νοητική υστέρηση είναι ομοίωμα του κόσμου και αντίστροφα. Σε μια προσωπική του παρατήρηση αναφέρει τα εξής : « Η ιδιαιτερότητα στην ανάπτυξη της προσωπικότητας αυτών των ατόμων εκφράζει το αποτέλεσμα της οικειοποίησης του κόσμου από την μεριά τους με βάση τις ειδικές συνθήκες των οργανικών τους προϋποθέσεων και της κοινωνικής τους κατάστασης.»

Ο Feuser, (ο οποίος είχε επηρεαστεί από την υλιστική αντίληψη) συνεχίζει αναφέροντας ότι η νοητική υστέρηση συνδέεται άμεσα με τις πολιτισμικές και υλικές προσδοκίες της κοινωνίας. Καταλήγει επομένως, ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση είναι δημιουργοί μιας πολιτιστικής κουλτούρας που η κοινωνία δεν μπορεί να αναλύσει και να ερμηνεύσει. (Σούλης, 2006)

Μαρξιστική ανάλυση της νοητικής υστέρησης

Ο Karl Marx αναφέρθηκε στη νοητική υστέρηση λαμβάνοντας υπόψη του τον υλικό / παραγωγικό τρόπο ζωής. Πιο συγκεκριμένα οι μαρξιστικοί συγγραφείς αναλύουν τη νοητική υστέρηση ως κοινωνικό πρόβλημα που συνδέεται άμεσα με το μεταβαλλόμενο τρόπο παραγωγής.

Οι ορισμοί για την αναπηρία και ειδικότερα για τη νοητική υστέρηση σύμφωνα με τους Oliver (1990) και Priestley (1999) επηρεάζονται και από τις οικονομικές και κοινωνικές δομές και επομένως η προσέγγιση στη νοητική υστέρηση προέκυψε λόγω της λειτουργικής ανάγκης να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της εκβιομηχάνισης.

Έτσι, στην μαρξιστική ανάλυση γίνεται φανερό με έντονο τρόπο ο διαχωρισμός των ατόμων με νοητική υστέρηση από τους μη υστερούντες στον χώρο της βιομηχανίας και αυτό γιατί η ίδια η βιομηχανική κεφαλαιοκρατία απέκλεισε τα άτομα με νοητική υστέρηση από την ίση συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό. (Priestley, 1999; Hiranandani et al, 2005)

Φεμινιστικές θεωρίες για τη νοητική υστέρηση

Η θεωρία αυτή αναπτύχθηκε ύστερα από την ανάγκη των γυναικών να υπερασπιστούν όχι μόνο τις νοητικά ευσταθείς γυναίκες, αλλά και τις γυναίκες με νοητική υστέρηση. Γεννήθηκε την εποχή που οι γυναίκες άρχισαν να διεκδικούν δικαιώματα όχι μόνο σε οικογενειακό, αλλά και σε κοινωνικό- οικονομικό- πολιτιστικό επίπεδο.

Σε μια κοινωνία που εξιδανικεύει τις φυσικές και διανοητικές ικανότητες τα άτομα με νοητική υστέρηση περιθωριοποιούνται, όπως σύμφωνα με τον Wendell (1997) προκύπτει ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση συχνά υποτιμώνται από τα αρτιμελή άτομα λόγω της διαφορετικότητας του οργανισμού τους.

Έτσι και η φεμινιστική θεωρία προσπάθησε να υπερασπιστεί τα δικαιώματα

των γυναικών με νοητική υστέρηση. Η θεωρία αυτή, προσφέρει ένα αναλυτικό πλαίσιο που μπορεί να λάβει υπόψη τις προσωπικές και κοινωνικές πραγματικότητες της νοητικής υστέρησης και να διευκρινίσει την αλληλεπίδραση που υπάρχει μεταξύ των ατόμων με νοητική υστέρηση και τον ρατσισμό που υφίστανται. Η φεμινιστική θεωρία επομένως αναπτύχθηκε προκειμένου να αποσπάσει την επίμονη υπόθεση ότι η νοητική υστέρηση είναι ένας αυτονόητος όρος της σωματικής υστέρησης που αφορά μια περιορισμένη μειονότητα και να δώσει αυτόματα το δικαίωμα στις γυναίκες με νοητική υστέρηση να διεκδικήσουν θέσεις στην κοινωνία, στην πολιτική, στην οικονομία και στον πολιτισμό. (Hiranandani et al, 2005)

Επομένως, από ότι παρατηρούμε οι τρεις από αυτές τις θεωρίες, προσεγγίζουν τα άτομα με νοητική υστέρηση σε ένα πολιτιστικό επίπεδο προσπαθώντας να διαφυλάξουν τα δικαιώματα τους στην κοινωνία προκειμένου να έχουν μια ίση αντιμετώπιση. Σαν σπουδαστική ομάδα δεν θα λέγαμε ότι συμφωνούμε ή διαφωνούμε με κάποια από τις παραπάνω θεωρίες, καθώς όλες έχουν αναπτυχθεί από διαφορετικούς ανθρώπους και από διαφορετικές εποχές και για αυτό το λόγω προσεγγίζονται ανάλογα.

1.4 Νοητική υστέρηση

1.4.1 Ορισμός της νοητικής υστέρησης

Υπάρχει μια δυσκολία ώστε να βρεθεί ένας ορισμός ο οποίος να περιέχει όλα εκείνα τα στοιχεία τα οποία να συμπεριλαμβάνουν μια ολοκληρωμένη έννοια για το τι είναι νοητική υστέρηση. Αρκετοί είναι εκείνοι που προσπάθησαν να δώσουν έναν ολοκληρωμένο ορισμό, εντούτοις βρέθηκαν αντιμετώποι σε κάποιες δυσκολίες, ότι η νοητική υστέρηση δεν είναι μια ιδιαίτερη παθολογική κατάσταση, αλλά ένα πλήθος ανομοιογενών παθολογικών περιπτώσεων, δηλαδή σε κάθε άτομο εμφανίζεται με διαφορετικό βαθμό σοβαρότητας, ή εξαιτίας διαφόρων συγκυριών. Επιπλέον με την νοητική υστέρηση ασχολούνται διάφοροι ειδικοί, όπως κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι, ιατροί, βιολόγοι, παιδαγωγοί, κοινωνιολόγοι. (Παρασκευόπουλος, 1979). Έτσι ο καθένας ανάλογα με την ειδικότητά του ορίζει την νοητική υστέρηση διαφορετικά, ώστε να εξυπηρετείται ο σκοπός του καθένα ξεχωριστά. Βέβαια το γεγονός ότι η φύση της νοητικής υστέρησης είναι μια πολύπλοκη κατάσταση είναι εξίσου σημαντικό, καθώς για να χαρακτηριστεί κάποιο παιδί με νοητική υστέρηση, θα πρέπει να διακατέχεται από ένα πλήθος ομοιογενών χαρακτηριστικών, που θα αναλυθούν παρακάτω.

Αρχικά, θα αναφερθεί ορισμός που δίνεται από τον Βρετανό ιατρό Tredgold (1937) στον Παρασκευόπουλο (1979:21), ο οποίος υποστηρίζει ότι *«η νοητική υστέρηση είναι μια κατάσταση ανεπαρκούς νοητικής ανάπτυξης η οποία καθιστά το άτομο ανίκανο να προσαρμοστεί στο κοινωνικό και οικογενειακό του περιβάλλον χωρίς κάποια καθοδήγηση.»*

Ένας άλλος ορισμός που έδωσε ο Αμερικανός ψυχολόγος Doll (1945) στον Παρασκευόπουλο (1979:21), αναφέρει ότι *«η νοητική υστέρηση είναι μια κατάσταση, που περιλαμβάνει πλήθος ανομοιογενών παθολογικών περιπτώσεων. Υποδηλώνει μια νοητική ανάπτυξη κάτω από το μέσο όρο, η οποία είναι παρούσα κατά την γέννηση ή*

εμφανίζεται κατά την πρώτη παιδική ηλικία και που οφείλεται σε κάποια εξελικτική αναστολή λόγω οργανικών αιτίων.»

Με τον ορισμό που δίνει ο Doll εννοεί ότι στο άτομο που εκδηλώνεται η νοητική υστέρηση έχει εμφανιστεί από την γέννησή του ή στην πρώιμη παιδική ηλικία. Η νοητική του ανάπτυξη είναι κάτω από τον φυσιολογικό μέσο όρο. Το παιδί με νοητική υστέρηση είναι δύσκολο να προσαρμοστεί κοινωνικά, έτσι ώστε στην ώριμη ηλικία να είναι μοναχικό. Ο Doll θεωρεί ότι η νοητική υστέρηση οφείλεται σε παθολογικά αίτια και είναι ανίατη, το γεγονός αυτό καθιστά αυτήν τη θέση σε μια αντίφαση. Είναι παράδοξο ότι ένας ψυχολόγος θεωρεί ότι η νοητική υστέρηση είναι απόρροια παθολογικών αιτιών, αλλά με την ειδικότητα που έχει συνάδει περισσότερο εάν υποστήριζε ότι οφείλεται σε ένα σύμπτωμα με ψυχολογικά ή περιβαλλοντολογικά αίτια και ότι κατόπιν προσπάθειας και δουλειάς θα μπορέσει να την μειώσει.

Το 1959 ο Αμερικάνικος Σύνδεσμος Νοητικής Υστέρησης συγκρότησε μια επιτροπή από διάφορες επιστημονικές ειδικότητες για να βρουν έναν κοινό ορισμό για το τι είναι η νοητική υστέρηση. Ο ορισμός ήταν ο ακόλουθος: « *Η Νοητική υστέρηση είναι μια παθολογική κατάσταση, που εμφανίζεται στην περίοδο της αναπτύξεως, χαρακτηρίζεται από νοητική ικανότητα κάτω από τον μέσο όρο και συνοδεύεται από μειωμένη ικανότητα προσαρμογής.»*

Κατά Βλάχου-Μπαλαφούτη (2000), ο όρος νοητική υστέρηση αναφέρεται σε μια παθολογική κατάσταση που εκδηλώνεται στην περίοδο ανάπτυξης, δηλαδή την περίοδο που αρχίζει από την σύλληψη και φτάνει ως το 16ο έτος της ηλικίας. Εφόσον βέβαια δεν υπάρχει η δυνατότητα πλήρους αποκατάστασης ενός ικανοποιητικού βαθμού των νοητικών λειτουργιών.

Συνοψίζοντας, παρατηρείται ότι αρκετοί ήταν η θεωρητικοί που προσπάθησαν να δώσουν ένα πλήρη ορισμό ώστε να περιγράφεται όσο είναι δυνατόν ο όρος νοητική υστέρηση. Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι ο όρος «νοητική υστέρηση», υποδηλώνει μια εξέλιξη ως προς την ανάπτυξη και λειτουργία των νοητικών ικανοτήτων. (Μάντης, 2001)

1.4.2 Χαρακτηριστικά νοητικής υστέρησης

Παρατηρώντας τον παραπάνω ορισμό για την νοητική υστέρηση διαφαίνονται τα χαρακτηριστικά που απαρτίζουν το παιδί με νοητική υστέρηση

- Η γνωστική επίδοση. Κατά πόσο είναι σε θέση το παιδί αυτό να αφομοιώσει σχολικές γνώσεις και δεξιότητες, όπως ανάγνωση, γραφή αριθμητική. (Αλευριάδου, 2001)
- Η ικανότητα προσαρμογής. Ανάλογα με τον βαθμό της νοητικής υστέρησης, που έχει το παιδί, του είναι δυνατόν να προσαρμόζεται στο κοινωνικό περιβάλλον, είτε αυτό είναι το σχολικό, είτε η οικογένεια, είτε η εργασία. (Μάντης, 2001)

- Δείκτης νοημοσύνης. Το παιδί με νοητική υστέρηση διαθέτει κάτω από το φυσιολογικό δείκτη. (Μάντης, 2001)

Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι, για να χαρακτηριστεί κάποιο παιδί με νοητική υστέρηση είναι ανάγκη να παρουσιάζει τα παραπάνω χαρακτηριστικά και όχι μόνο ένα από αυτά. Επίσης ανάλογα με το βαθμό υστέρησης που έχει το παιδί τα παρουσιάζει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό.

1.4.3 Αίτια της νοητικής υστέρησης

Σύμφωνα με τον Μάντη (2001), η νοητική υστέρηση οφείλεται σε κληρονομικούς, περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς παράγοντες. Τα αίτια της είναι πολυάριθμα και ποικίλα, και χρησιμοποιούνται για την πρόληψη και την θεραπεία, αν αυτή είναι δυνατή. Υπάρχουν πάνω από 1.000 γνωστά οργανικά αίτια νοητικής υστέρησης, εντούτοις στις περισσότερες περιπτώσεις ατόμων με νοητική υστέρηση, η αιτιολογία της δεν είναι γνωστή. Παρόλα αυτά χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες:

- Προγεννητικά αίτια: κληρονομικοί παράγοντες, χρωμοσωμικές ανωμαλίες (σύνδρομο Down, σύνδρομο Klinefelter, σύνδρομο Turner), ασθένειες της εγκύου (λοιμώξεις, ερυθρά, ιλαρά, κοκ.), ανωμαλίες μεταβολισμού (PKU), ασυμβατότητα του Rh του αίματος της μητέρας με αυτό του εμβρύου, ανοξία, τραυματισμοί της εγκύου, κακή διατροφή, δηλητηριάσεις από μόλυβδο.
- Περιγεννητικά αίτια: ανοξία, τραυματισμοί και αιμορραγία του εγκεφάλου, πρόωρη γέννηση.
- Μεταγεννητικά αίτια: μολυσματικές ασθένειες, ατυχήματα, υψηλός πυρετός, μεταβολικές ανωμαλίες, 5. ψυχοκοινωνικοί παράγοντες (ιδρυματοποίηση, στερημένο εκπαιδευτικό περιβάλλον, συναισθηματική αποστέρηση).

1.4.4 Ταξινόμηση της νοητικής υστέρησης

Το παιδί με νοητική υστέρηση αποτελεί μια ανομοιογενή ομάδα πληθυσμού, καθώς αποτελεί διαφορές ως προς την αιτία, τον βαθμό της νοητικής υστέρησης, ως προς τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς, το πλήθος των συνοδών διαταραχών που μπορεί να συνυπάρχουν, την πρόγνωση και τέλος την κοινωνική αποκατάσταση του ατόμου αυτού. Έτσι για αυτό τον λόγο είναι σκόπιμο να ταξινομηθούν σε κατηγορίες, οι οποίες θα περιλαμβάνουν όσον τον δυνατόν κοινά χαρακτηριστικά.

Σύμφωνα με τον Μάντη (2001), υπάρχουν τρία είδη ταξινόμησης: η ιατροβιολογική ταξινόμηση, η κοινωνικό-ψυχολογική ταξινόμηση και η εκπαιδευτική ταξινόμηση

Στην ιατροβιολογική ταξινόμηση, και σύμφωνα με το ιατρικό μοντέλο η νοητική υστέρηση μπορεί να είναι αποτέλεσμα ασθένειας ή βιολογικής καταβολής. Η

νοητική υστέρηση ενδεχομένως να οφείλεται σε μόλυνση, εγκεφαλικά τραύματα, διαταραχές του μεταβολισμού ή της θρέψης, σε παιδικές ασθένειες και σε άλλες αιτίες. Έτσι περιλαμβάνει κοινωνικά, ψυχολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά, όπως είναι το σύνδρομο Down, η υδροκεφαλία, το σύνδρομο του Turner, το σύνδρομο του Klinefelter κ.α

Στην κοινωνικό-ψυχολογική ταξινόμηση, παρουσιάζονται οι εξής κατηγορίες του παιδιού με νοητική υστέρηση κατά DSM-IV, ελαφριά νοητική υστέρηση με δείκτη νοημοσύνης είναι 50-55 μέχρι περίπου 75-79, μέτρια νοητική υστέρηση με δείκτη νοημοσύνης είναι 35-45 μέχρι 50-55, βαριά νοητική υστέρηση με δείκτη νοημοσύνης 20-25 μέχρι 35-40 και βαρύτατη νοητική υστέρηση με το δείκτη νοημοσύνης είναι κάτω από το 20-25.

Στην εκπαιδεύσιμη ταξινόμηση, χωρίζονται σε τέσσερα είδη: τα βραδυμαθή άτομα όπου πρόκειται για παιδιά με οριακή νοημοσύνη (δείκτης νοημοσύνης 80-90), τα εκπαιδεύσιμα που είναι τα παιδιά με ελαφριά νοητική υστέρηση, τα ασκήσιμα με μέτρια και τα πλήρως εξαρτημένα άτομα με βαριά νοητική υστέρηση.

Σύμφωνα με τον Μάνο (1997), το εκπαιδεύσιμο σχολικά παιδί, αποτελεί το 80% του πληθυσμού των παιδιών με νοητική υστέρηση, κατά την προσχολική περίοδο το παιδί μπορεί να ανάπτυξη τις κοινωνικές του δεξιότητες αλλά και να αυτοεξυπηρετείται πριν από την ηλικία των 5 ετών, ακόμα δύσκολα κάποιος μπορεί να το ξεχωρίσει σε σύγκριση με κάποιο άλλο παιδί της ίδιας ηλικίας. Το παιδί με νοητική υστέρηση μπορεί να αποκτήσει σχολικές γνώσεις μέχρι και την ΣΤ' δημοτικού που εισέρχεται στην εφηβική του ηλικία. Όταν ενηλικιωθεί, έχει τη δυνατότητα να μπορεί να αυτοεξυπηρετηθεί και να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο. Βέβαια, όταν βρεθεί σε έντονη κοινωνική ή οικονομική πίεση θα χρειαστεί εξωτερική αρωγή.

Το ασκήσιμο παιδί αποτελεί το 10% του πληθυσμού. Κατά την προσχολική ηλικία μπορεί να μάθει να μιλά και να επικοινωνεί, σε χαμηλό όμως επίπεδο. Η κινητική του ανάπτυξη είναι επαρκής και έχει τη δυνατότητα να αυτοεξυπηρετείται, αλλά είναι απαραίτητο να έχει κάποια επιτήρηση. Οι μαθησιακές του γνώσεις φτάνουν μέχρι και την Β' δημοτικού. Το παιδί αυτό κατά την ενηλικίωσή του σε οικείους χώρους μπορεί να πηγαίνει μόνο του, αλλά χρειάζεται συνεχή επίβλεψη. Οι επαγγελματικές δεξιότητες που είναι πιθανό να αποκτήσει, είναι εκείνες του ανειδίκευτου εργάτη.

Το πλήρως εξαρτημένο παιδί με βαριά νοητική υστέρηση καταλαμβάνει το 1%-2% του πληθυσμού των παιδιών με νοητική υστέρηση. Κατά την προσχολική περίοδο το παιδί χρειάζεται συνεχή φροντίδα, καθώς παρουσιάζει ολική νοητική υστέρηση. Στην σχολική περίοδο μπορεί να έχουν κάποια κινητική ανάπτυξη αλλά σε πάρα πολύ μικρό βαθμό. Στην ενήλικη ζωή η κινητική και γλωσσική του, αλλά και η ικανότητα αυτοεξυπηρέτησής του είναι περιορισμένη με αποτέλεσμα να χρειάζεται συνεχή επίβλεψη και κοινωνική – ιατρική φροντίδα.

Συνοψίζοντας, τα παιδιά με νοητική υστέρηση είναι απαραίτητο να παρακολουθούνται από ειδικές διεπιστημονικές ομάδες, έτσι ώστε να υπάρχει και η δυνατότητα στήριξης της οικογένειας, για να αποφευχθεί η ιδρυματοποίηση του παιδιού. Έτσι, ανάλογα με τον βαθμό αναπηρίας του παιδιού, ο ειδικός δίνει την ευκαιρία να συμμετέχει σε διάφορες δραστηριότητες, οι οποίες έχουν ως στόχο την ενίσχυση της ανεξαρτησίας, αλλά και την αυτοεξυπηρέτησή του.

1.5 Επιπτώσεις της νοητικής υστέρησης

1.5.1. Επιπτώσεις στο άτομο

Το παιδί με νοητική υστέρηση μπορεί να αντιμετωπίζει πολλές δυσκολίες στην καθημερινότητά του και σε θέματα διατροφικών συνηθειών, καθαριότητας, αλλά και στον ύπνο του. Πολλές φορές, υπάρχει η πιθανότητα να αντιμετωπίσει δυσκολία στο να αυτοεξυπηρετηθεί και να φάει ή είναι απρόθυμο να κάνει μπάνιο μόνο του. Μπορεί να έχει δυσκολίες με την οργάνωση του ύπνου καθώς επίσης με τον επικοινωνιακό λόγο. Ίσως δυσκολεύονται να διατηρήσουν μια πλήρη επαφή με τους άλλους. Πιθανό να έχουν δυσκολίες στην ανάγνωση και στη γραφή και μιμούνται αντιδράσεις ή απαντήσεις, οι οποίες δε διευκολύνουν την επικοινωνία και προδιαθέτουν σε αρνητικές ή κοροϊδευτικές στάσεις από την πλευρά των άλλων και ιδιαίτερα των συνομηλίκων τους.

Πολύ συχνά, μπορεί να μη συμπεριφέρονται ανάλογα με την ηλικία τους. Πιο συγκεκριμένα, είναι δυνατό να προτιμούν να κάνουν παρέα με μικρότερα άτομα, καθώς επικοινωνούν με μεγαλύτερη ευκολία μαζί τους. Επηρεάζονται εύκολα από τους άλλους και αγχώνονται στην προσπάθειά τους να ικανοποιήσουν τον άλλον επειδή ίσως συχνά δε γνωρίζουν ή δεν έχουν καταλάβει τι περιμένει ο άλλος από αυτούς. Επιπλέον, μπορεί να επιδεικνύουν λιγότερες αντοχές, λιγότερη υπομονή, μικρότερη ευελιξία και προσαρμογή σε διάφορες καταστάσεις ή υποχρεώσεις της καθημερινότητας. Συχνά, διακατέχονται από ανυπομονησία ή παρορμητικές κινήσεις, λόγω της αδυναμίας τους να επεξεργασθούν και να εκτιμήσουν την κατάσταση στην οποία ζουν και τις υποχρεώσεις τους. Ενδέχεται να μη μπορούν να κατανοήσουν και να υπολογίσουν τη σοβαρότητα των καταστάσεων με αποτέλεσμα να αδιαφορούν για τη νομιμότητα των πράξεών τους στην προσπάθειά τους να ευχαριστήσουν τους άλλους. (Κουρκούτας, 2012)

Από ψυχολογικής απόψεως το παιδί με νοητική υστέρηση μπορεί να είναι προσκολλημένο – εξαρτημένο από τους ενήλικους που το περιβάλλουν στην καθημερινότητά του με αποτέλεσμα να μην είναι αδύναμο να αναλάβει πρωτοβουλίες ή να ακολουθήσει εντολές με συνέπεια και ανεξαρτησία. Αυτό έχει ως συνέπεια την συνεχή ανάγκη υποστήριξης στις διάφορες δραστηριότητες. Πολλές από τις αδυναμίες αυτές ίσως να οφείλονται στη νοητική υστέρηση τόσο σε γνωστικό όσο και εκπαιδευτικό επίπεδο αλλά και στην υποστήριξη ανάληψης πρωτοβουλιών από το περιβάλλον ή στη υπερπροστατευτική στάση των γονέων. (Πατίου, 2011; Green, 2003)

Το παιδί με νοητική υστέρηση υπάρχει πιθανότητα να έχει άγχος, ανησυχία και ανασφάλεια όσον αφορά την προσέγγιση και τη σχέση του με τον άλλον. Επομένως, μπορεί να παρουσιάζει αδυναμία να αναπτύξει διαπροσωπικές ικανότητες και σταθερή στάση προσέγγισης του άλλου, ανεπτυγμένη κοινωνικότητα και συστηματική συμμετοχή σε από κοινού δραστηριότητες. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων τα παιδιά με νοητική υστέρηση στο γνωστικό επίπεδο είναι ικανά να αποκτήσουν την εμπιστοσύνη στο περιβάλλον και να ξεπεράσουν το κοινωνικό τους άγχος. Παιδιά όμως, που έχουν ενισχυθεί από νωρίς στην κοινωνική τους ένταξη, παρουσιάζουν περισσότερες διαπροσωπικές ικανότητες και λιγότερο άγχος κοινωνικοποίησης.

Όσον αφορά την προσωπικότητά τους, μπορεί να έχουν μια μη διαφοροποιημένη και ολοκληρωμένη αντίληψη του εαυτού τους και χαμηλή αυτοεκτίμηση. Μπορεί να μη διαθέτουν τη συγκροτημένη προσωπικότητα και ταυτότητα που μπορούν και επίσης δε διαθέτουν τις ικανότητες αυτογνωσίας και συνεπώς διαφοροποίησης και εξέλιξης του εαυτού. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη μειωμένη εικόνα του εαυτού τους, η οποία γίνεται περισσότερο αισθητή στην εφηβεία και στις σχέσεις τους με τα άτομα του άλλου φύλου.

Σε σχέση με το σώμα τους πολύ πιθανό να έχουν μια υπολειμματική εικόνα που σημαίνει ότι αντιλαμβάνονται τις εξωτερικές και εσωτερικές αλλαγές του σώματος τους με ένα λιγότερο κατανοητό τρόπο. Η ελλιπής αυτογνωσία της εξωτερικής εμφάνισης ίσως να οδηγεί στο να αναπτύσσουν τα παιδιά με νοητική υστέρηση πολύ μικρό ενδιαφέρον και πολύ μικρή ευχαρίστηση από την ενασχόληση με το ίδιο τους το σώμα. Αυτό σημαίνει ελάχιστη ή ανύπαρκτη συναισθηματική και γνωστική επένδυση του σώματος. Κατά τη διάρκεια της εφηβείας πολλά παιδιά με νοητική υστέρηση μπορεί να εμφανίζουν αδυναμία συγκράτησης των ορμών τους ή να παρουσιάζουν παρεκκλίνουσες και έντονα σεξουαλικοποιημένες συμπεριφορές. Πιο συγκεκριμένα, η σεξουαλική τους συμπεριφορά και η προσέγγιση προς το άλλο φύλο γίνεται με ανωριμότητα. Τέλος, πολύ συχνά το παιδί με νοητική υστέρηση δεν μπορεί να συμβιώσει ομαδικά ή να λειτουργήσει με άλλα παιδιά. (Κουρκούτας, 2012)

Εν κατακλείδι, το παιδί με νοητική υστέρηση πολλές φορές είναι δυνατό να αισθάνεται κοινωνικά αποκλεισμένο και στιγματισμένο μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Αυτό έχει αρνητικό αντίκτυπο σε όλη την οικογένεια και την επηρεάζει στην καθημερινότητά της και σε σχέση με το παιδί, καθώς το ίδιο αισθάνεται ανασφάλεια όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, με αποτέλεσμα να συμπεριφέρεται ανώριμα και χωρίς μέτρο αντίληψης της συμπεριφοράς του στους γύρω του. Προσκολλάται στους γονείς και έχει μια διστακτικότητα προς τα εξωτερικά ερεθίσματα από τα άτομα που το περιβάλλουν και ιδιαίτέρως από συνομήλικους του. (Green, 2003)

1.5.2 Επιπτώσεις στην οικογένεια

Σύμφωνα με τον Tosi (2001), τα τελευταία χρόνια έχει υπάρξει ένα έντονο ενδιαφέρον για την οικογένεια του παιδιού με νοητική υστέρηση για το πως αντιμετωπίζει και βιώνει την κατάσταση αυτή. Το παιδί έχει ανάγκη από ένα γερό στήριγμα για να μπορέσει να αναπτύξει αυτονομία και την προσαρμοστικότητά του. Η οικογένεια αναλαμβάνει ένα δύσκολο ρόλο στον οποίο διαφαίνονται οι εντάσεις που ενδεχομένως προκύπτουν ανάμεσα στα μέλη της εξ' αιτίας ενός τέτοιου γεγονότος. Αρχικά, η οικογενειακή σχέση μεταξύ πατέρα-μητέρας-παιδιού μπορεί να διαταραχθεί. Αυτό συμβαίνει επειδή γίνεται εμπλοκή ενός μόνο γονέα, συνήθως της μητέρας, στην οποία υπάρχει κάποιο είδος συμμαχίας ανάμεσα σε εκείνη και το γιατρό, τον ψυχολόγο ή το θεραπευτή. Έτσι, ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια μπορεί να παραγκωνιστεί και δημιουργούνται ανισότητες και αλλοιώσεις στην λειτουργία και την δομή της οικογένειας.

Ο ρόλος της μητέρας απέναντι στο παιδί με νοητική υστέρηση μπορεί να απαρτίζεται από πολλά και αντιφατικά συναισθήματα, χαρά-λύπη, ελπίδα-φόβο. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το πρώτο συναίσθημα που θα την καταβάλει όταν διαπιστώσει ότι το παιδί της έχει κάποιο είδος αναπηρίας είναι το σοκ, θα αναρωτηθεί ίσως γιατί σε εμένα, θα προσπαθήσει να βρει λύση, αν υπάρχει κάποια θεραπεία που

να «διορθώνει» το είδος της αναπηρίας που έχει το παιδί της. Μετά από όλες αυτές τις ανησυχίες που θα περάσει, θα φτάσει στο στάδιο της αποδοχής, ότι το παιδί της έχει νοητική υστέρηση. (Larson, 1998). Σίγουρα η μητέρα ίσως να έρθει αντιμέτωπη με όλα αυτά τα συναισθήματα και ανησυχίες για το μέλλον του παιδιού της. Τα αντιφατικά αυτά συναισθήματα μπορεί να προκαλέσουν δυσανάλογες καταστάσεις τόσο στην οικογένεια όσο και στην ψυχοσύνθεση της μητέρας.

Σε μεγάλο ποσοστό της βιβλιογραφίας αναφέρεται ότι οι μητέρες οι οποίες επικεντρώνουν την ζωή τους με το να φροντίζουν ένα παιδί με νοητική υστέρηση ίσως να καταβάλλονται με αρνητικά συναισθήματα. Παλαιότερα, αυτή η αρνητική στάση επικρατούσε όσων αφορά για την περίθαλψη των ηλικιωμένων, ωστόσο την τελευταία δεκαετία γίνεται εμφανής και για την μητρική περίθαλψη των παιδιών με νοητική υστέρηση. (Green, 2006)

Υπέρμαχοι αυτής της άποψης είναι κυρίως οι δυτικοί πολιτισμοί, σύμφωνα με τους οποίους όσα παιδιά δε «συμμορφώνονται» με τα αποδεκτά κοινωνικά πρότυπα μπορεί να θεωρηθούν ως «κοινωνικά προβλήματα». Επομένως, οι γονείς αυτών των παιδιών ίσως να αισθάνονται αρνητικά καταβεβλημένοι με την υποχρέωση να τα μεγαλώσουν (Green, 2006)

Παρόλα ταύτα μια έρευνα αναφέρει στα θετικά και τα αρνητικά σημεία της μητρικής φροντίδας παιδιών με νοητική υστέρηση. Η έρευνα διεξήχθη στη Φλόριντα των ΗΠΑ, όπου πάρθηκαν συνεντεύξεις από επτά μητέρες οι οποίες μεγάλωναν παιδιά με νοητική υστέρηση. Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψαν τα εξής: Οι περισσότερες μητέρες δεν ανέφεραν την συναισθηματική φόρτιση ως ένα παράγοντα που μπορεί να καταβάλει αρνητικά συναισθήματα, αλλά την κοινωνία με τη μηδαμινή περίθαλψη και το στίγμα που ακόμα και στις μέρες μας είναι υπαρκτό. (Green, 2006)

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η παρουσία κάποιου παιδιού με νοητική υστέρηση ενδεχομένως επιφέρει αλλαγές στις σχέσεις των μελών της οικογένειας, όπου μεγαλύτερες είναι οι αλλαγές όταν στην οικογένεια υπάρχει και ένα υγιές παιδί. Τα συναισθήματα και ο τρόπος που το αντιμετωπίζει το υγιές παιδί είναι γεμάτο από αντιφάσεις. Υπάρχουν περιπτώσεις που το παιδί ίσως να αποδέχεται την αναπηρία ως μέρος της δικιάς του «ομαλότητας», και άλλες περιπτώσεις που δε ζει για τον εαυτό του, αλλά για το αδερφάκι του που πάσχει από νοητική υστέρηση. Στην πρώτη περίπτωση, καθώς το υγιές παιδί μπαίνει στην διαδικασία να βοηθήσει την οικογένεια, όπως να το προσέχει, να το διαβάσει, να το πάει στο σχολείο, γίνεται πιο ώριμο και πιο υπεύθυνο όταν μεγαλώσει. Στην άλλη περίπτωση, μπορεί το υγιές παιδί να νιώσει ότι παραγκωνίζεται και η οικογένειά του δεν το προσέχει καθόλου. Τα συναισθήματα που ίσως νιώσει για το αδερφάκι με νοητική υστέρηση μπορεί να είναι ζήλεια για την προσοχή που παίρνει από την οικογένεια όπου συνήθως αυτό το στάδιο το παιρνάει κατά την εφηβική περίοδο. Επίσης, υφίσταται το ενδεχόμενο το υγιές παιδί να στιγματιστεί στο σχολικό περιβάλλον με αποτέλεσμα να παραγκωνίζεται από τους συμμαθητές του. (Burke, 2010)

Έτσι όπως διαφαίνεται η οικογένεια έχει ένα δύσκολο ρόλο στη ζωή του παιδιού με νοητική υστέρηση, ο οποίος είναι πολυδιάστατος και πολυσύνθετος. Επιφέρει αρκετές δυσκολίες και αλλαγές σε όλα τα μέλη της οικογένειας. Τα φέρνει αντιμέτωπα ακόμα και με τους ίδιους τους εαυτούς τους.

1.5.3. Ευρύτερες επιπτώσεις

Η οικογένεια δυσκολεύεται αρκετά να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις που έχει η φροντίδα ενός παιδιού με νοητική υστέρηση. Για αυτό το λόγο μπορεί να υπάρχει η δυνατότητα να εργάζεται μόνο ο ένας γονέας, ώστε να συμβάλει στις οικονομικές ανάγκες του σπιτιού. Βέβαια, αυτό ίσως να επιφέρει δυσκολίες διότι με το να εργάζεται μόνο ο ένας γονέας δεν είναι εύκολο να καλύψει όλες τις ανάγκες που έχει μια οικογένεια, πόσο μάλλον από τη στιγμή που έχουν στη φροντίδα του και ένα μέλος με νοητική υστέρηση.

Καθώς δεν υπάρχει ομοιογένεια μέσα στις σχολικές τάξεις, ως προς το είδος και το βαθμό αναπηρίας, οι ειδικοί εκπαιδευτικοί υπάρχει η πιθανότητα να αντιμετωπίσουν δυσκολίες στο να έχουν μια συνοχή στην τάξη τους. Σε μια τάξη μπορεί να υπάρχουν παιδιά με διάφορα είδη αναπηρίας, νοητική υστέρηση σε διάφορους βαθμούς, παιδιά με αυτισμό, παιδιά με σύνδρομο Down, αυτό καθιστά δύσκολο το έργο των εκπαιδευτικών και συγχρόνως να μην υπάρχει κάποια εκπαιδευτική πρόοδος στα παιδιά. (Δελλασούδας, 2005)

Σε μια κοινωνία η οποία απαρτίζεται από την ομορφιά, την υγεία είναι δύσκολο να επιβιώσουν το άτομο με κάποια αναπηρία. Στιγματίζοντάς και πολλές φορές στερεί δικαιώματα στο άτομο αυτό. Δυσκολεύεται στο να ενταχθεί στο σχολείο, να βρει αργότερα κάποια εργασία, στις διαπροσωπικές του σχέσεις. Πολλές φορές η κοινωνία δείχνει ένα ρατσιστικό και σκληρό πρόσωπο στο παιδί με νοητική υστέρηση. Η οικογένεια βιώνει το κοινωνικό στίγμα σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, καθώς αποξενώνεται από οικογενειακούς φίλους και πολλές φορές και από τους συγγενείς, προσπαθώντας μόνη της να φέρει εις πέρας το δύσκολο αυτό έργο. (Green,2003)

Ανακεφαλαίωση

Αρχίζοντας το πρώτο κεφάλαιο, έγινε αναφορά σε έναν γενικό ορισμό της αναπηρίας. Σύμφωνα με τον Ο.Η.Ε τα είδη των αναπηριών διακρίνονται σε κινητικές/σωματικές, αισθητηριακές, σε νοητικές και σε ψυχωσικές συνδρομές. Κατά την αναφορά όμως και σε άλλους ορισμούς οι οποίοι αναφέρονται στην αναπηρία, δημιουργήθηκε μια σύγχυση για τον πληρέστερο ορισμό. Επομένως, για την αποφυγή αυτής της κατάστασης, η αναπηρία με βάση το τρίτο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής υπέρ των ΑμεΑ, ταξινομείται σύμφωνα με τους όρους ανεπάρκεια, ανικανότητα, μειονεξία και ειδικές ανάγκες.

Εν συνεχεία, μέσα από την ιστορική εξέλιξη της νοητικής υστέρησης παρατηρείται ότι τα άτομα που έπασχαν από νοητικό σύνδρομο, τα θεωρούσαν κατώτερα με ακραίες στάσεις όπως ο Καιάδας, κλπ.. Υπήρξαν βέβαια και αυτοί που αναγνώριζαν τα δικαιώματα που έχουν τα άτομα αυτά στην ζωή. Χαρακτηριστικά ο Σωκράτης είχε αναφέρει: *«Τόσο οι προικισμένοι όσο και οι πνευματικά αδύναμοι πρέπει να μαθαίνουν και να ασκούνται στα πράγματα τα οποία θέλουν να γίνουν άξιοι»*. Καταλήγοντας έτσι στην δημιουργία διεθνών διακηρύξεων, οι οποίες έφεραν εξαιρετικές αλλαγές στην επιστημονική προσέγγιση της νοητικής υστέρησης δίνοντας την αιτιολογία αυτής της νόσου σε εγκεφαλικές βλάβες.

Επιπλέον, οι διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις ερμήνευσαν και αιτιολόγησαν διαφορετικά την νοητική υστέρηση, συμβάλλοντας όλες σημαντικά στην κατανόησή της και αντιμετώπισή της.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου, ορίζεται αναλυτικά ένα είδος αναπηρίας, αυτό της νοητικής υστέρησης. Παρατίθενται τα χαρακτηριστικά, τα αίτια καθώς επίσης γίνεται και μία προσπάθεια ταξινόμησης της συγκεκριμένης νόσου.

Τέλος, παρουσιάζονται οι ευρύτερες επιπτώσεις οι οποίες επιδρούν αρνητικά στην ψυχοσυναισθηματική κατάσταση του επαγγελματία κοινωνικού λειτουργού, όπως επίσης στο ίδιο το άτομο και την οικογένειά του. Γεγονός που θα διερευνηθεί και παρακάτω στο κεφάλαιο της έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ

Εισαγωγή

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αρχικά αναφορά στον ορισμό της κοινωνικής εργασίας, αλλά και τους σκοπούς και στόχους από τους οποίους αυτή διέπεται. Στη συνέχεια, αναφέρονται οι τομείς κοινωνικής πρόνοιας (δημόσιος, ιδιωτικός και μη κερδοσκοπικός –εθελοντικός) αναλύοντάς τους με παραδείγματα κοινωνικών φορέων που ασχολούνται με την προσαρμογή και την ένταξη των ατόμων με νοητική υστέρηση. Τέλος, το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με το ρόλο του κοινωνικού λειτουργού σε συνάρτηση με το άτομο, την οικογένεια και το κοινωνικό σύνολο αντίστοιχα.

2.1 Ορισμός, σκοποί και στόχοι της κοινωνικής εργασίας με παιδιά με νοητική υστέρηση

Η Κοινωνική Εργασία είναι ένα επάγγελμα κυρίως ανθρωποκεντρικό. Ασχολείται με την συμπεριφορά και την ζωή του ανθρώπου μέσα στο φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον. Όλο το θεωρητικό της κομμάτι, τα αξιολογικά της συστήματα και τα ερευνητικά ευρήματα των κοινωνικών λειτουργών στηρίζονται και αξιολογούνται μόνο και εφόσον αποδειχθούν ικανά να έχουν εφαρμογή στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου. (Κατσορίδου- Παπαδοπούλου, 2009)

Σύμφωνα με την διεθνή ομοσπονδία κοινωνικών λειτουργών (2012), *«το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας προωθεί την κοινωνική αλλαγή, την επίλυση προβλημάτων στις ανθρώπινες σχέσεις και την ενδυνάμωση και απελευθέρωση των ανθρώπων ώστε να ενισχύσουν την ευημερία τους. Χρησιμοποιώντας θεωρίες της ανθρώπινης συμπεριφοράς και κοινωνικών συστημάτων, η κοινωνική εργασία παρεμβαίνει στα σημεία στα οποία οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον της. Οι αρχές των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι θεμελιώδεις στην κοινωνική εργασία.»*

Οι σκοποί και οι στόχοι της κοινωνικής εργασίας με παιδιά με νοητική υστέρηση έχουν πάντα στο επίκεντρο την «λειτουργική αποκατάστασή τους» και τις «σχέσεις αλληλεπίδρασης» του ίδιου με το περιβάλλον στο οποίο συναναστρέφονται. Αναζητά τους λόγους για τους οποίους προκύπτει κάποιο πρόβλημα και θέτει σε κίνδυνο την σχέση του παιδιού με νοητική υστέρηση με το περιβάλλον, και εφόσον εντοπίσει το πρόβλημα σκοπός της κοινωνικής εργασίας είναι να αναπτύξει οποιαδήποτε παρεμβατική δραστηριότητα. (Παπαδοπούλου-Κατσορίδου, 2009)

Η φύση της εργασίας με παιδιά με νοητική υστέρηση προσπαθεί να τα εντάξει στο περιβάλλον που ζουν. Παρέχοντας τους τα απαραίτητα εφόδια όπως είναι η εκπαίδευση και η επαγγελματική τους κατάρτιση σε κάποια τέχνη. Επίσης προσπαθώντας να αναπτύξει τις σχέσεις μεταξύ του οικογενειακού, αλλά και του ευρύτερου περιβάλλοντος, εξαιτίας του κοινωνικού στίγματος που υπάρχει απέναντι στα παιδιά με νοητική υστέρηση, δυσκολεύει περισσότερο το έργο του κοινωνικού λειτουργού. Ο κοινωνικός αποκλεισμός που υφίστανται τα παιδιά με νοητική υστέρηση είναι μια πραγματική κατάσταση.

2.2 Κοινωνικός αποκλεισμός και νοητική υστέρηση

Ο κοινωνικός αποκλεισμός, ένα πρόβλημα που εμφανίζεται έντονα και παρουσιάζει έξαρση στην εποχή μας, διατυπώθηκε για πρώτη φορά στη Γαλλία το 1989 από τον Λενουάρ και δημοσιεύτηκε το 1974 φτάνοντας έως σήμερα και απασχολώντας πολλές έρευνες.(Φέρωνας - Οικονόμου, 2006). Έχουν διατυπωθεί πολλοί ορισμοί, απόψεις και στοιχεία για τον κοινωνικό αποκλεισμό χωρίς να παρακλίνουν ιδιαίτερα πάρα μόνο σε ειδικές αναφορές σε ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες και αυτό σπάνια.

Σύμφωνα με τον Φέρωνα - Οικονόμου (2006), μια γενική και όχι εκτεταμένη αναφορά μιλά για το φαινόμενο αυτό ως μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από έλλειψη δικαιωμάτων και προνομίων, (ατομικών, κοινωνικών) καθώς και στην αδυναμία συμμετοχής στα κοινά είτε πρόκειται για παραγωγή, είτε για απόλαυση αγαθών ή και για εξουσία. Η διάκριση όμως, μέσα σε μια κοινωνία, σε αυτούς που δέχονται κοινωνικό αποκλεισμό και σε αυτούς που δέχονται τα ωφέλη της κοινωνικής δραστηριότητας είναι δύσκολη. Η διαχωριστική γραμμή είναι εύκολα αντιληπτή, καθώς αυτό που πρέπει να προσεχθεί είναι σε ποια από τις δύο παραπάνω καταστάσεις βρίσκεται το άτομο μέσα στο πλαίσιο της κοινωνίας αλλά και την άλλη σύνδεση και αλληλεπίδραση με τα άλλα άτομα.

Έτσι εξετάζοντας προσεκτικά τα παραπάνω στοιχεία φτάνουμε σε έναν πιο ολοκληρωμένο και συγκεκριμένο ορισμό του κοινωνικού αποκλεισμού, ο οποίος ορίζεται ως μία διαδικασία και όχι κατάσταση η οποία αποτελεί αποτέλεσμα πολλών αρνητικών συμβάντων που οδηγούν στην εκπτώτικη τάση του ατόμου σε όλους τους τομείς με φανερές τις συνέπειες στον κοινωνικό τομέα. Το φαινόμενο ή διαφορετικά η διαδικασία αυτή αποτελείται από ατυχή αρνητικά αίτια (ένδεια, ασθένεια, συγκυρία, μετανάστευση, ρήξη κοινωνικού δεσμού κτλ) και αρνητικές συνέπειες όπως περιθωριοποίηση, στιγματισμό, αδυναμία κοινωνικής δραστηριότητας και απόλαυσης κοινωνικών και προσωπικών ωφελειών. Μια γενικότερη κατάσταση ανισορροπίας ψυχικής και κοινωνικής που προκαλεί σύγχυση στο άτομο, παύση της λειτουργικότητάς του και υποβάθμιση της μοναδικότητας και αξιοπρέπειάς του.

Σύμφωνα με την Καυταντζόγλου (2006:68-69), «ο αποκλεισμός αποτελεί συλλογικό κοινωνικό φαινόμενο, αλλά γίνεται αντιληπτός ατομικά, βιώνεται ως έλλειψη ένταξης στο κοινωνικό σύνολο, αλλά οφείλεται και στην έλλειψη συνοχής αυτού του συνόλου. Η πρόσληψή του παραπέμπει στην ανάλυση της κοινωνίας, της λειτουργίας των θεσμών της, των αλληλοεπιδράσεων αλλά και των ατομικών αντιδράσεων και βιωμάτων.»

Τα παιδιά με νοητική υστέρηση είναι μία ομάδα πληθυσμού που δύσκολα εντάσσονται σε μια κοινωνία καθώς συχνά γίνονται δέκτες άτυπων προκαταλήψεων και στερεοτύπων. Η κοινωνική τους απομόνωση είναι ένα συχνό φαινόμενο στις σημερινές κοινωνίες. Ο αποκλεισμός αυτός ξεκινά από τη μη ύπαρξη κατάλληλων δομών για παιδιά με νοητική υστέρηση όπως τα σχολεία, από διάφορους δημόσιους χώρους καθώς και στον επαγγελματικό τομέα διότι υπάρχουν περιορισμένες έως και μηδαμινές ίσως προοπτικές απασχόλησης αυτών των ατόμων στην αγορά εργασίας. Στα σχολεία, στα διάφορα κέντρα δημιουργικής απασχόλησης κ.τ.λ., δεν είναι εφικτό να μένουν εφ' όρου ζωής, για αυτό τον λόγο θα ήταν αναγκαίο να δημιουργηθούν

θέσεις ή φορείς που θα μπορούσαν να «απορροφήσουν» επαγγελματικά τα παιδιά με νοητική υστέρηση. (Sheppard, 2010).

Η κοινωνική εργασία με την ανάπτυξη διάφορων προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης και συλλογικής δράσης, αποτρέπει τον κοινωνικό αποκλεισμό των παιδιών με νοητική υστέρηση, καθώς και τον στιγματισμό τους από την κοινωνία στην οποία ζουν. Βέβαια για την υλοποίηση αυτών των προγραμμάτων απαιτείται και η υποστήριξη και άλλων κοινωνικών δομών όπως οι τοπικές κοινωνικές υπηρεσίες, κρατικές υπηρεσίες καθώς και μη κυβερνητικές οργανώσεις (Ζαϊμάκης, 2002). Πέρα από ανθρώπινο δυναμικό, χρειάζονται και οικονομικοί πόροι – λόγος που οδηγεί στη δυσλειτουργία και το κλείσιμο πολλών φορέων. Αυτό αποτελεί μέγιστο εμπόδιο για την άσκηση της κοινωνικής εργασίας τόσο με τα άτομα αυτά καθώς και τις οικογένειές τους.

2.3 Τομείς Κοινωνικής Πρόνοιας για άτομα με Νοητική Υστέρηση

Στη σύγχρονη κοινωνία μας αναγνωρίζεται η συμβολή των προνοιακών φορέων στην παραγωγή και τη διανομή κοινωνικών υπηρεσιών τόσο σε είδος όσο και σε χρήμα μέσω επιδομάτων, καθώς επίσης και με την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών.

Οι προνοιακοί φορείς είναι δημόσιες κεντρικές ή αποκεντρωμένες μονάδες, νομικά πρόσωπα δημόσιου ή ιδιωτικού δικαίου συστημένα με νομικές διατάξεις και ο κύριος ρόλος τους είναι η παροχή υπηρεσιών ή η εκτέλεση έργων φιλανθρωπικού χαρακτήρα. Από την παλαιά εποχή ήδη, υπήρχαν παροχές κοινωνικών υπηρεσιών από το κράτος. Ακόμη και με την άνθιση του κράτους πρόνοιας οι κοινωνικές υπηρεσίες υπήρχαν με περιορισμένη όμως μορφή. (Σταθόπουλος, 2005)

Μετά την αμφισβήτηση του κράτους Πρόνοιας και της εκμηδένισής του στο Δυτικό Ευρωπαϊκό κόσμο, αλλά και στη Βόρεια Αμερική, έγινε ανακατανομή των ρόλων των προνοιακών φορέων και δόθηκε τεράστια σημασία στην μη επίσημη κοινοτική φροντίδα και τον εθελοντισμό καθώς επίσης περιορίστηκε ο ρόλος του κράτους στον τομέα των κοινωνικών υπηρεσιών στα πλαίσια της σωστής και ίσης μεταχείρισης των τομέων κοινωνικής πρόνοιας. (Σταθόπουλος, 2005)

Έτσι οι τομείς της κοινωνικής πρόνοιας διακρίνονται στο δημόσιο, τον ιδιωτικό κερδοσκοπικό και τον εθελοντικό μη κερδοσκοπικό τομέα.

Δημόσιος Τομέας:

Στο δημόσιο τομέα περιλαμβάνονται όλες οι κρατικές υπηρεσίες, αλλά και οι κοινωνικές. Στις πρώτες κατατάσσονται κυρίως οι υπηρεσίες του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας σε επίπεδο Κεντρικό, Περιφερειακό και Νομαρχιακό. Τις δεύτερες, τις παρέχουν Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου και φορείς του πρώτου και δεύτερου βαθμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Οι προνομιακοί φορείς του δημόσιου τομέα αποτελούν θεσμοθετημένα όργανα με νομική υπόσταση και υποχρεούνται να προσφέρουν δωρεάν στους πολίτες τις προβλεπόμενες από το νόμο προνομιακές υπηρεσίες.

Στο προσωπικό των προνομιακών υπηρεσιών εργάζονται και οι κοινωνικοί λειτουργοί. Είναι υποχρέωση του προσωπικού να παρέχει τις υπηρεσίες του στον εξυπηρετούμενο χωρίς καμία αμοιβή πέραν αυτής που λαμβάνει από το φορέα.

Δυστυχώς, στο δημόσιο τομέα ένα αρνητικό στοιχείο είναι η πολύ κακή λειτουργία των γραφειοκρατικών διαδικασιών που ταλαιπωρούν τους εξυπηρετούμενους και τους οδηγούν τις περισσότερες φορές στον ιδιωτικό τομέα. (Σταθόπουλος, 2005)

Ιδιωτικός Τομέας:

Στον ιδιωτικό τομέα ανήκουν οι ιδιωτικοί κερδοσκοπικοί φορείς οι οποίοι λειτουργούν μόνο με την άδεια κρατικών αρχών, δηλαδή του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, της Πολεοδομίας και του Υπουργείου Εμπορίου. Πιο συγκεκριμένα, οι ιδιωτικοί φορείς λειτουργούν υπό την εποπτεία του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας. Αυτό συμβαίνει έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η τήρηση των κατάλληλων προδιαγραφών για την καλή και σωστή λειτουργία του φορέα ως προς τις υπηρεσίες που παρέχει στους εξυπηρετούμενους. Φορείς αυτής της μορφής είναι και τα ιδρύματα κλειστής περίθαλψης.

Ο ιδιωτικός κερδοσκοπικός τομέας σε αντίθεση με το δημόσιο δε λειτουργεί δωρεάν, αλλά με χρηματικά ποσά που καλύπτονται από τους ίδιους τους εξυπηρετούμενους ή τις οικογένειές τους. Επιπλέον, ο ιδιωτικός τομέας έχει επεκταθεί κατά πολύ με την επιδότηση για την ανάληψη προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας. Εκτελούνται πολλά τέτοιου είδους επιδοτούμενα προγράμματα Κοινωνικού Αποκλεισμού, όπου οι κερδοσκοπικοί φορείς κερδίζουν με επιτυχία απέναντι στους δημόσιους φορείς για την ανάληψη συμβάσεων. (Σταθόπουλος, 2005)

Εθελοντικός- Μη Κερδοσκοπικός Τομέας:

Στον εθελοντικό-μη κερδοσκοπικό τομέα ανήκουν οι μη κυβερνητικοί φορείς. Τέτοιου είδους φορείς είναι οι Εθελοντικές Οργανώσεις, τα Φιλανθρωπικά Σωματεία και οι Εκκλησίες. Ουσιαστικά πρόκειται για Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου με μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα και λειτουργούν υπό την επίβλεψη των Υπουργείων Κοινωνικής Πρόνοιας και Οικονομικών με σκοπό την καλή και ποιοτική λειτουργία τους ως προς τις παροχές, αλλά και τη διαχείριση των πόρων.

Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.) ιδρύονται εθελοντικά και με σκοπό να προσφέρουν στο συνάνθρωπο που βρίσκεται σε κατάσταση ανάγκης. Μπορούν να προσλαμβάνουν υπαλλήλους, αλλά και να διοργανώνουν δραστηριότητες με σκοπό την αύξηση των εσόδων της οργάνωσης.

Οι εθελοντικές οργανώσεις χρηματοδοτούνται μέσω προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας ακόμη και από διεθνείς οργανισμούς όπως ο Ο.Η.Ε. ή η Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να εφαρμοστούν αυτά για ειδικές κατηγορίες

ατόμων, κοινωνικά αποκλεισμένων.

Για να λειτουργήσουν όμως επιτυχώς οι εθελοντικές οργανώσεις σαφώς χρειάζονται και εθελοντές να στελεχώνουν το προσωπικό τους. Έτσι οι εθελοντές είναι κυρίως άτομα κάθε ηλικίας πιο ευαισθητοποιημένα στο πρόβλημα που απευθύνεται κάθε οργάνωση και την περιοχή που εμφανίζεται αυτό. Πρόκειται για άτομα που γίνονται εθελοντές είτε από δική τους εμπειρία, είτε εξ' αιτίας εμπειρίας που έχει βιώσει κάποιος συγγενείς τους, όπως για παράδειγμα συγγενείς ατόμων με νοητική υστέρηση.

2.4 Παραδείγματα φορέων Κοινωνικής Πρόνοιας που ασχολούνται με παιδιά με νοητική υστέρηση ή τις οικογένειές τους

Στην Ελλάδα υπάρχουν πολλές υπηρεσίες που λειτουργούν υπό την αιγίδα του κρατικού μηχανισμού και παρέχουν δωρεάν περίθαλψη σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού που βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό όπως και τα άτομα με αναπηρία και ειδικότερα τα παιδιά με νοητική υστέρηση και οι οικογένειές τους. Παρόμοιες υπηρεσίες υπάρχουν και σε ιδιωτική μορφή παρέχοντας βοήθεια με χρηματικό όμως αντίτιμο και τέλος πολλά είναι τα κέντρα και οι σύλλογοι που έχουν ιδρυθεί με τη μορφή εθελοντικού χαρακτήρα και προσφέρουν ανιδιοτελώς βοήθεια με σκοπό την κοινωνική και οικογενειακή ένταξη των παιδιών με νοητική υστέρηση.

Πιο αναλυτικά, παρακάτω αναφέρονται χαρακτηριστικά παραδείγματα φορέων που έχουν δημιουργηθεί σύμφωνα με τους προαναφερθέντες τομείς κοινωνική πρόνοιας. Τέτοιου είδους υπηρεσίες είναι οι χώροι- δομές κλειστής ή ανοιχτής περίθαλψης που εξυπηρετούν τα άτομα που αντιμετωπίζουν προβλήματα όπως είναι και η νοητική υστέρηση.

Κέντρα κλειστής περίθαλψης

Τα Κέντρα κλειστής περίθαλψης είναι έγκλειστοι χώροι και είναι διαθέσιμα σε άτομα με αναπηρία που δεν έχουν δυνατότητα να αυτοεξυπηρετηθούν λόγω της ασθένειάς τους ή και που οι γονείς ή άλλοι συγγενείς τους δε μπορούν να τους αναλάβουν λόγω της δύσκολης και αθεράπευτης κατάστασης που βρίσκονται.

Κέντρα ανοιχτής περίθαλψης

Από την άλλη τα Κέντρα ανοιχτής περίθαλψης είναι χώροι όπως για παράδειγμα τα ειδικά σχολεία, όπου τα παιδιά αυτά που είναι σχετικά πιο λειτουργικά καθώς πάσχουν από ελαφρότερες μορφές αναπηρίας, πηγαίνουν και μορφώνονται, ψυχαγωγούνται και προετοιμάζονται για την επανένταξή τους στην κοινωνία και στο χώρο εργασίας, που και τα δύο αυτά κοινωνικά σύνολα είναι προφανές ότι πολλές φορές αποκλείουν αυτά τα άτομα λόγω του προβλήματος που αντιμετωπίζουν.

Κέντρα Ημερήσιας Φροντίδας

Τα Κέντρα Ημερήσιας Φροντίδας ανήκουν στην ανοιχτή μορφή περίθαλψης. Είναι μια δομή Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας του Υπουργείου Υγείας που εντάσσεται στα πλαίσια παροχής κοινωνικών υπηρεσιών. Μπορούν να συγκροτηθούν σε δημοτικό επίπεδο αν πρόκειται για Δήμο, Πρωτεύουσα νομού ή μεγάλο μητροπολιτικό Δήμο, σε διαδημοτικό με συνεργασία όμορων Δήμων και σε επίπεδο

νομαρχιακής αυτοδιοίκησης. Η νομαρχιακή αυτοδιοίκηση μπορεί να συντονίσει τους δήμους που ανήκουν στην περιφέρεια ευθύνης ώστε να σχεδιάσουν και να ιδρύσουν αντίστοιχα κέντρα.

Αυτά τα κέντρα δέχονται άτομα με βαριές αναπηρίες και πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης για συγκεκριμένες ώρες κάθε μέρα παρέχοντάς τους συγκεκριμένες και εξειδικευμένες υπηρεσίες. Στοχεύουν στην επανένταξη και την αποκατάσταση ατόμων με ψυχικά προβλήματα στο κοινωνικό σύνολο. Παρέχουν ψυχοκοινωνική στήριξη και συμβουλευτική σε άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα σε ατομικό ή και ομαδικό επίπεδο. Τα προγράμματα που έχουν παρέχουν τέτοιας μορφής κέντρα είναι κυρίως προγράμματα ψυχοκοινωνικής στήριξης, συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας σε ατομικό ή ομαδικό επίπεδο όπως ομάδες υποστήριξης και επικοινωνίας, ατομικές συνεντεύξεις (συμβουλευτικές ή ψυχοθεραπευτικές), προγράμματα ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης και επανένταξης, όπως ομάδες κοινωνικοποίησης, προγράμματα ανάπτυξης και βελτίωσης δεξιοτήτων, απασχόλησης και ψυχαγωγίας. Επιπλέον, πραγματοποιούνται επιστημονικές εκδηλώσεις και έρευνες. Είναι κέντρα εξειδικευμένα στο να δέχονται άτομα με ασθένειες όπως η νοητική υστέρηση με την προϋπόθεση να τους παρέχουν τις εξειδικευμένες υπηρεσίες που απαιτούνται για την ασθένεια τους. Τα κέντρα αυτά πρέπει να στηρίζονται στην αρχή της τριμερούς χρηματοδότησης: Κράτος, Ασφαλιστικά Ταμεία και Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Ξενώνες Βραχείας Φιλοξενίας

Σκοπός της ίδρυσης και λειτουργίας τους είναι η εξυπηρέτηση τόσο του ίδιου του ατόμου με αναπηρία όσο και της οικογένειας του στην περίπτωση που για κάποιο χρονικό διάστημα για λόγους ασθένειας ή για λόγους ψυχικής ή σωματικής κούρασης της οικογένειας, επιβάλλεται η διαμονή του ατόμου στον ξενώνα.

Οι αυξημένες δυσκολίες που έχουν αυτές οι οικογένειες όσον αφορά την φροντίδα τους και που επιβάλλεται η δημιουργία και λειτουργία ξενώνων βραχείας φιλοξενίας εντοπίζονται στη διάρκεια της ανάπτυξης, τη βαρύτητα της αναπηρίας, αλλά και το οικονομικό κόστος. (Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, 2005)

Προγράμματα «Βοήθεια στο σπίτι»

Στα πλαίσια του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης στη χώρα μας υλοποιούνται τα προγράμματα «Βοήθεια στο σπίτι» τα οποία παρέχουν κοινωνική εργασία, νοσηλευτική φροντίδα, βοήθεια στις καθημερινές δραστηριότητες και οικογενειακή φροντίδα. Τα προγράμματα αυτά επεκτείνονται ώστε η παρεχόμενη υποστήριξη να καλύπτει τις ανάγκες του ατόμου με αναπηρία ανάλογα με την ηλικία, το είδος, το βαθμό αναπηρίας και τις δραστηριότητες του ατόμου.

Επιπλέον, οφείλει να παρέχει υπηρεσίες όπως η λογοθεραπεία, η εκπαίδευση των δεξιοτήτων, της αυτόνομης διαβίωσης και της μετακίνησης εντός και εκτός της οικίας. Η παροχή υπηρεσιών σε άτομα με νοητική υστέρηση γίνεται από ειδικούς επαγγελματίες με εξειδικευμένη εμπειρία και γνώση. (Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, 2005)

Ειδικά Σχολεία – Διεύθυνση Ειδικής Αγωγής

Η Διεύθυνση Ειδικής Αγωγής της Κεντρικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων ΥΠΕΠΘ) εποπτεύει θέματα σχετικά με τα άτομα με αναπηρία και την εκπαίδευσή τους. Έχει υπό την επίβλεψή της όλες τις Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής (ΣΜΕΑ) Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης με ηλικίες μαθητών 4-22 ετών.

Στο έργο συμπεριλαμβάνεται το Υπηρεσιακό Συμβούλιο Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού (ΥΣΕΕΠ) καθώς και το Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Η Διεύθυνση υλοποιεί την εκπαιδευτική πολιτική του ΥΠΕΠΘ για τα άτομα με αναπηρία αφενός μέσω των Συμβούλων Ειδικής Αγωγής και των Κέντρων Διάγνωσης, Αξιολόγησης και Υποστήριξης (ΚΔΑΥ) για θέματα ενημέρωσης, συμβουλευτικής, και σχεδιασμού εκπαιδευτικών προγραμμάτων, και αφετέρου μέσω των Διευθύνσεων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης για θέματα οργάνωσης και στελέχωσης των Σχολικών Μονάδων Ειδικής Αγωγής (ΣΜΕΑ).

Το Τμήμα Α' (Διοικητικού) είναι υπεύθυνο για θέματα αλληλογραφίας και διεκπεραίωσης των σχετικών εγγράφων της Υπηρεσίας, καθώς επίσης για την τήρηση του αρχείου και του υλικού. Το Τμήμα Β' (Εφαρμογής Προγραμμάτων) είναι υπεύθυνο για θέματα καταγραφής στατιστικών δεδομένων των ΣΜΕΑ πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που αφορούν μαθητές, εκπαιδευτικούς, ειδικό εκπαιδευτικό προσωπικό, ΚΔΑΥ, καθώς και την εκπόνηση και υλοποίηση Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων. Το Τμήμα Γ' (Διαγνωστικών και Εξοπλιστικών μέσων) είναι υπεύθυνο για την αναζήτηση επιστημονικών διαγνωστικών μέσων, σχολικών βιβλίων, καθώς και οποιασδήποτε μορφής εποπτικών κι εξοπλιστικών μέσων.

ΚΔΑΥ και ΚΕΔΥΥ

Στην Ελλάδα όσον αφορά τα άτομα με αναπηρία, με τον Ν. 2817/2000 επεκτάθηκε η ίδρυση Εργαστηρίων Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ε.Ε.Ε.Κ.) σε όλη την επικράτεια. Σε αυτά φοιτούν πολλοί μαθητές και μαθήτριες με αναπηρίες. Τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια αναγνώρισης των επαγγελματικών τους προσόντων για την καλύτερη και δυνατότερη λύση στην εύρεση εργασίας, αλλά και στην ένταξή τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας. Δυστυχώς, αυτά τα παιδιά συναντούν ιδιαίτερα προβλήματα σχολικής ένταξης στις εκπαιδευτικές δομές της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Η λειτουργία των Κέντρων Διάγνωσης, Αξιολόγησης και Υποστήριξης (ΚΔΑΥ) ακολουθείται από μια σειρά νομοθετικών υπαγορεύσεων στις οποίες οφείλουν να ανταποκριθούν. Το προσωπικό αυτού του μηχανισμού είναι υποχρεωμένο να ενεργεί και να φέρεται σύμφωνα με τις αρμοδιότητες ενός συνόλου θεσμοθετημένων κανόνων όπου προσδιορίζονται οι ρόλοι με τους οποίους αυτή συνδέεται. Πρόκειται για εκτέλεση ρόλων τους οποίους αποπροσωποποιεί και οργανώνει η ανώτερη ιεραρχική πυραμίδα του εκπαιδευτικού συστήματος. Η ανάδειξη του Τμήματος Ειδικής Αγωγής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου σε νομικό, πολιτικό και οικονομικό σύμβουλο του Υπουργείου Παιδείας, αλλά και η επιπλέον

αδυναμία του να προχωρήσει σε επιστημονικές έρευνες σχετικά με τη σχολική ένταξη στην Ελλάδα επηρέασε μονομερώς τις πολιτικές και τις διοικητικές θέσεις στο υποσύστημα της ειδικής αγωγής εις βάρος τόσο της δημοκρατικής νομιμότητας όσο και του δικαιώματος στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία. (Ανδρέου, 1993 στο Ευσταθίου, 2010)

Ιδρύματα – Ασυλα

Τα Ιδρύματα ή Ασυλα είναι κέντρα κλειστής μορφής περίθαλψης όπου φιλοξενούν άτομα με νοητικά προβλήματα μη ικανά να φροντίσουν τον εαυτό τους ή που δε μπορούν να αναλάβουν τη φροντίδα τους ή δικό τους άνθρωποι. Σε αυτούς τους χώρους τα άτομα αυτά βρίσκουν στέγη, τροφή, αλλά και νοσηλεία. Στο χώρο αυτό τα άτομα συγκατοικούν σε δωμάτια με επιπλέον 6-10 άτομα. Τα ιδρύματα στελεχώνονται από εξειδικευμένο προσωπικό που παρέχει τις υπηρεσίες του στα άτομα με αναπηρία ανάλογα και με το βαθμό αναπηρίας τους. (Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, 2005)

2.5 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού

Σύμφωνα με τον Σταθόπουλο (2005), ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού είναι πολυδιάστατος και πολυεπίπεδος. Ο κοινωνικός λειτουργός καλείται να εφαρμόσει τεχνικές και μεθόδους τόσο στο ίδιο το άτομο με νοητική υστέρηση όσο και στην οικογένειά του αλλά και στην κοινότητα.

2.5.1 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού με το άτομο

Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού όσον αφορά το παιδί με νοητική υστέρηση είναι κυρίως καθοδηγητικός και ενισχυτικός. Προσπαθεί να τον βοηθήσει να δεχτεί και να μάθει να ζει. Η αποδοχή του ατόμου με νοητική υστέρηση θα το βοηθήσει και στη συνέχεια της ζωής του, στην αποκατάστασή του, δηλαδή στην ένταξη του σε κάποιο ειδικό σχολείο, και αργότερα στην επαγγελματική ένταξη. Σύμφωνα με τις καθοδηγήτριες γραμμές του κοινωνικού λειτουργού θα τον βοηθήσει ώστε να μπορέσει να γίνει στην ενήλικη ζωή του αυτόνομος και αυτάρκης. (Σταθόπουλος, 2005)

Όπως αναφέρει και η Παπαϊωάννου (1998), μέσα από τη σχέση που θα αναπτύξει ο κοινωνικός λειτουργός με το παιδί με νοητική υστέρηση, και ανάλογα με το βαθμό της νοητικής του υστέρησης, θα μπορέσει να το βοηθήσει να εκφράσει τις επιθυμίες του και να γνωρίσει καλύτερα τον εαυτό του. Απαραίτητο εργαλείο του κοινωνικού λειτουργού είναι να καταφέρει να κερδίσει την εμπιστοσύνη του ατόμου καθώς έτσι θα μπορέσει να γίνει πιο αποδοτικός στον ρόλο του.

Όσον αφορά τις συναισθηματικές ανάγκες του ατόμου με νοητική υστέρηση, ο κοινωνικός λειτουργός θα μπορέσει να τις εξετάσει μέσα από το κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου, (οικογένεια, σχολείο, εργασία, γείτονες, φίλοι). Μέσα από το

κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου, ο κοινωνικός λειτουργός μπορεί να καταλάβει ποιες είναι οι συναισθηματικές του ανάγκες και κατά πόσο αυτές καλύπτονται μέσα από εκεί. Εάν οι συναισθηματικές του ανάγκες δεν καλύπτονται επαρκώς τότε ψάχνει να βρει πηγές και τρόπους μέσα από το περιβάλλον που θα τον ενισχύσουν.

2.5.2 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού με την οικογένεια

Η συμβουλευτική της οικογένειας που μεγαλώνει ένα παιδί με νοητική υστέρηση, θα πρέπει να γίνεται το συντομότερο δυνατόν και σε ένα κατάλληλα διαμορφωμένο ψυχολογικό κλίμα. Αυτό επιτυγχάνεται με τη σωστή επικοινωνία μεταξύ του κοινωνικού λειτουργού, της ομάδας των άλλων ειδικών(ψυχολόγων, γιατρών, θεραπειών, παιδαγωγών), αλλά και των γονέων, έτσι ώστε η συμβουλευτική να είναι επιτυχημένη και να οδηγεί στο επιθυμητό αποτέλεσμα. (Κρουσταλάκης, 1992)

Δυστυχώς όμως, οι περισσότεροι γονείς που έχουν παιδί με νοητική υστέρηση δεν μπορούν να το αποδεχτούν. Είναι αδύνατο να πιστέψουν ότι πρόκειται για μια αθεράπευτη κατάσταση. Αρνούνται να δεχτούν την πραγματικότητα με αποτέλεσμα να καθυστερούν πολύ και η κατάσταση του παιδιού μεγαλώνοντας, να επιδεινώνεται. (Βασιλείου, 1998)

Σύμφωνα με έρευνες παρατηρείται πολλές φορές οι γονείς που μεγαλώνουν ένα παιδί με νοητική υστέρηση να καταβάλλονται από το χρόνιο πρόβλημά του και να αναγκάζονται να το μεταφέρουν σε κάποιο ίδρυμα με αποτέλεσμα να νιώθουν ενοχές, συνήθως η μητέρα, απέναντι στο παιδί καθώς πιθανότατα νιώθουν πως το εγκαταλείπουν και δεν είναι ικανοί γονείς για να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα του παιδιού τους. (Παπαδάτος, 1994 στο Βασιλείου, 1998)

Επομένως, σε κάθε μία από τις παραπάνω περιπτώσεις είναι απαραίτητη η παρουσία κοινωνικού λειτουργού για την ψυχολογική στήριξη που σίγουρα χρειάζεται η οικογένεια που μεγαλώνει ένα παιδί με νοητική υστέρηση και βιώνει καθημερινά . Και στη συνέχεια, είναι εξίσου σημαντική όπως προαναφέρθηκε και η συνεργασία και με τους άλλους ειδικούς της διαγνωστικής ομάδας.

Κατά Burke (2010), όπως έχει ανφερθεί και στο παραπάνω κεφάλαιο μερικά αδέρφια των παιδιών με νοητική υστέρηση, έρχονται σε σύγκρουση ανάμεσα την νοητική υστέρηση και την προσωπική τους ζωή, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να το διαχειριστούν. Ο κοινωνικός λειτουργός συμβάλλει στο να υποστηρίξει τα αδέρφια των παιδιών με νοητική υστέρηση, έτσι ώστε να αναζητηθούν μέσα και τεχνικές για την σωστή διαχείριση ενδεχομένων αντιφατικών συναισθημάτων που νιώθουν για τον αδερφό με νοητική υστέρηση, αλλά και πως αυτό δεν θα επηρεάζει την ζωή τους τόσο σε προσωπικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο.

Σύμφωνα με τον Κρουσταλάκη (1992) λοιπόν, η συμβουλευτική των γονέων ακολουθεί κυρίως δύο κατευθύνσεις. Η πρώτη συμβουλευτική κατεύθυνση αποσκοπεί στην παρότρυνση των γονέων να εκφράσουν τα συναισθήματά τους προς το παιδί ελεύθερα. Αφού γίνει αυτό το πρώτο βήμα, στη συνέχεια, ο κοινωνικός λειτουργός βοηθά τον γονιό να κατανοήσει και να αναλύσει τα προσωπικά τους αισθήματα, έτσι ώστε να αποδεχτεί την κατάσταση στην οποία βρίσκεται το παιδί και

να αντιληφθεί ποιες είναι οι πραγματικές ανάγκες του. Έπειτα θα πρέπει να επισημανθούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζονται καθημερινά σε γονεϊκό, συζυγικό, ακόμη και κοινωνικό πλαίσιο, αφού πολλές φορές η κοινωνία αντιμετωπίζει αρνητικά ένα παιδί με νοητική υστέρηση με αποτέλεσμα να βιώνει καθημερινά η οικογένεια τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Σκοπός, λοιπόν, του κοινωνικού λειτουργού είναι μέσα σε ένα κλίμα ενσυναίσθησης και ενδυνάμωσης, να ακούσει, να κατανοήσει και να ενθαρρύνει τους γονείς και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες που βιώνουν.

Η δεύτερη συμβουλευτική κατεύθυνση σχετίζεται με τη σωστή προετοιμασία των γονέων, την εκπαίδευση και την ενημέρωσή τους ώστε να πραγματοποιήσουν οι ίδιοι πλέον μέσα στην οικογένεια το έργο τους με έναν χαρακτήρα συμβουλευτικό, ψυχοπαιδαγωγικό και θεραπευτικό. Αυτό σημαίνει να στηρίζουν ψυχολογικά το παιδί σε τυχόν προβληματικές εκδηλώσεις συμπεριφοράς, αλλά και να το βοηθήσουν σαν παιδαγωγοί να αναπτύξει νέες δεξιότητες και να εξελιχθεί σιγά-σιγά. (Κρουσταλάκη, 1992)

2.5.3 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού με την κοινότητα

Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού σε μια κοινότητα προϋποθέτει την ύπαρξη κάποιων αξιών και δεξιοτήτων. Για την αποτελεσματική δράση στα διάφορα προγράμματα παρέμβασης που χρησιμοποιούνται από τους κοινωνικούς λειτουργούς απαιτούνται ορισμένες ανθρωποκεντρικές αξίες. Σύμφωνα με τον Ζαϊμάκη (2002: 107) οι πιο σημαντικές αξίες είναι οι εξής: *«Η αναγνώριση της ιδιοσυστασίας της προσωπικότητας του κάθε ανθρώπου και της ικανότητας του να αλλάζει τον κόσμο γύρω του και να βελτιώνει τις συνθήκες διαβίωσης του, όταν βρεθεί στο κατάλληλο περιβάλλον. Η πίστη στη δυνατότητα των ανθρώπων να δρουν, να συνεργάζονται και να δημιουργούν υγιή περιβάλλοντα. Η αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης και της υπεράσπισης των δικαιωμάτων των ευάλωτων και στερημένων κοινωνικών ομάδων. Ο σεβασμός του αξιακού συστήματος της κάθε κοινότητας και η αποδοχή των αρχών της πολυπολιτισμικότητας, του αλληλοσεβασμού και της αλληλοαναγνώρισης των διαφορετικών οντοτήτων και ομάδων και τέλος η αποδοχή της αξίας της συμμετοχής των πολιτών και της κοινωνικής αλληλεγγύης καθώς και η πίστη στη βιώσιμη ανάπτυξη που σέβεται το περιβάλλον και το μέλλον των επερχόμενων γενεών.»*

Πέρα όμως από τις αξίες που θα πρέπει να αναπτύξει ο κοινωνικός λειτουργός, για την αποτελεσματική του εργασία στον χώρο της κοινότητας απαιτούνται και κάποιες δεξιότητες. Κάποιες από τις δεξιότητες οι οποίες αναπτύσσονται μέσα από την πρακτική άσκηση είναι οι επικοινωνιακές δεξιότητες, έλεγχος των προκαταλήψεων, αυτογνωσία, προσεκτική ακρόαση, συμβουλευτικές δεξιότητες κ.α. .

Τέλος ο κοινωνικός λειτουργός μέσα σε μια κοινότητα μπορεί να αναλάβει επιπλέον ρόλους όπως αυτός του υποστηρικτή, του σχεδιαστή προγραμμάτων, του κοινοτικού συμβούλου, του συνήγορου, του διαμεσολαβητή, του αξιολογητή αναγκών, του συντονιστή και οργανωτή ομάδων καθώς και του διαχειριστή πόρων.

(Ζαϊμάκης, 2002)

Τα παραπάνω αφορούσαν γενικά το ρόλο του κοινωνικού λειτουργού στην κοινότητα. Πιο συγκεκριμένα, όταν θέλει να «προστατέψει» μια ευπαθή ομάδα πληθυσμού ο ρόλος του γίνεται πιο ειδικός.

Τα άτομα με νοητική υστέρηση είναι μία ομάδα πληθυσμού που δύσκολα εντάσσονται σε μια κοινωνία καθώς συχνά γίνονται δέκτες άτυπων προκαταλήψεων και στερεοτύπων. Η κοινωνική τους απομόνωση είναι ένα συχνό φαινόμενο στις σημερινές κοινωνίες. Ο αποκλεισμός αυτός ξεκινά από τα σχολεία, από διάφορους δημόσιους χώρους καθώς και στον επαγγελματικό τομέα. Επομένως, ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού έχει να κάνει με την ομαλή ένταξη των ατόμων με νοητική υστέρηση σε κάθε ένα ξεχωριστό τομέα.

Στη σχολική κοινότητα, ένα παιδί με νοητική υστέρηση είναι φυσικό να μην μπορεί να ανταπεξέλθει πλήρως σε όλες τις απαιτήσεις, για αυτό το λόγο οι γονείς αυτών των παιδιών θα πρέπει να ενημερώνονται από τους κοινωνικούς λειτουργούς για την ύπαρξη των ειδικών σχολείων καθώς και για την ύπαρξη των επαγγελματικών εργαστηρίων κατάρτισης. Επομένως σε αυτή την περίπτωση ο ρόλος του επαγγελματία είναι ενημερωτικός. (Γκαλλάν, 1997)

Όσον αφορά τους δημόσιους χώρους, ο κοινωνικός λειτουργός οφείλει να βοηθήσει τα άτομα με νοητική υστέρηση, να έχουν πρόσβαση σε διάφορες δημόσιες υπηρεσίες ή σε διάφορα κέντρα ψυχαγωγίας. Συχνά σε τέτοια μέρη τα άτομα αυτά δεν έχουν πρόσβαση καθώς δεν υπάρχει μέριμνα από την ίδια την κοινωνία. Ο ρόλος, επομένως, του επαγγελματία σε αυτή την περίπτωση είναι να δημιουργήσει ένα πρόγραμμα κοινοτικής ανάπτυξης για την αποφυγή των άτυπων στερεοτύπων στα άτομα με νοητική υστέρηση. Η διαδικασία Κοινοτικής Ανάπτυξης σύμφωνα με τον Σταθόπουλου (2000: 48) είναι η εξής: *« Η αναγνώριση του προβλήματος από μέλη της κοινότητας, μιας οργανωμένης ομάδας ή από το στέλεχος Κοινοτικής Εργασίας. Η ανάλυση και η διάγνωση του προβλήματος, ώστε να εξεταστούν τα αίτια, πόσο επείγει η αντιμετώπισή του, ποιος ενδιαφέρεται και για ποιους λόγους ενδιαφέρεται για την επίλυσή του καθώς επίσης και ποιοι πιθανώς αντιτίθεται στην ανάληψη δράσης και του σχεδιασμού προγράμματος. Στη φάση αυτή εξετάζονται οι στρατηγικές, τα μέσα και η διαδικασία που πρέπει να υιοθετηθεί, η ανάληψη δράσης και μετά την έγκριση των σχεδίων, αρχίζει η εφαρμογή τους για την επίλυση του προβλήματος. Τέλος έχουμε την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων ώστε να διαπιστωθεί κατά πόσον επετεύχθησαν οι στόχοι, αν χρειάζεται τροποποίηση ή ακόμη και εγκατάλειψη της διαδικασίας για την επίλυση του προβλήματος.»*

Επομένως, με βάση τα παραπάνω οι επαγγελματίες μαζί με την κοινότητα μπορούν να καλυτερεύσουν την ζωή των ατόμων με νοητική υστέρηση και ιδιαίτερα των παιδιών με νοητική υστέρηση, δημιουργώντας για αυτά ειδικούς χώρους αναψυχής. (Σταθόπουλος, 2000)

Αργότερα, όταν το παιδί με νοητική υστέρηση αναζητήσει εργασία θα αντιμετωπίσει και εκεί διάφορες δυσκολίες. Ωστόσο με την δημιουργία προγραμμάτων από τις κοινωνικές υπηρεσίες, πλέον τα άτομα με ελαφριά νοητική υστέρηση προσλαμβάνονται από διάφορες υπηρεσίες είτε στον ιδιωτικό είτε στον δημόσιο τομέα. (Γκαλλάν, 1997)

Επιπλέον, οι κοινωνικοί λειτουργοί προκειμένου να βοηθήσουν τα άτομα με νοητική υστέρηση μέσα σε μια κοινωνία, να ενταχθούν ομαλά χωρίς να δέχονται καθημερινά τον αποκλεισμό, μπορούν να δημιουργήσουν δημόσιες συγκεντρώσεις, ημερίδες, συνέδρια κ.ά. .

Με τις δημόσιες αυτές συναντήσεις ο επαγγελματίας Κοινωνικός Λειτουργός επιδιώκει έναν η περισσότερους από τους κατώτερους στόχους: Την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση των κατοίκων της περιοχής όσον αφορά την νοητική υστέρηση. Την λήψη αποφάσεων για κρίσιμα θέματα ευρύτερου ενδιαφέροντος τα οποία απασχολούν την τοπική αυτοδιοίκηση και τέλος με την οργάνωση των ημερίδων επιδιώκεται η εκπαιδευτική επιμόρφωση των κατοίκων ώστε να αποφεύγονται οι αντιδράσεις τους και οι ανησυχίες τους καθώς και οι φόβοι τους για τα παιδιά με νοητική υστέρηση. (Σταθόπουλος, 2000)

Ανακεφαλαίωση

Ολοκληρώνοντας και το δεύτερο κεφάλαιο, έγινε σαφής ο ορισμός της κοινωνικής εργασίας η οποία είναι ένα επάγγελμα κυρίως ανθρωποκεντρικό και ασχολείται με τη συμπεριφορά και τη ζωή του ανθρώπου μέσα στο φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον. Επίσης, έγινε αναφορά στους σκοπούς και στόχους της κοινωνικής εργασίας με παιδιά με νοητική υστέρηση που έχουν πάντα ως επίκεντρο τη «λειτουργική αποκατάσταση» και τις «σχέσεις αλληλεπίδρασης» του ίδιου με το περιβάλλον στο οποίο συναναστρέφονται, καθώς επίσης την αναζήτηση των λόγων εξ' αιτίας των οποίων προκύπτει κάποιο πρόβλημα και θέτει σε κίνδυνο τη σχέση του παιδιού με νοητική υστέρηση με το περιβάλλον. Έτσι αφού γίνει αντιληπτό το πρόβλημα, σκοπός της κοινωνικής εργασίας είναι να αναπτύξει οποιαδήποτε παρεμβατική δραστηριότητα.

Εν συνεχεία, παρουσιάστηκε ο ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού και το σύστημα των τομέων κοινωνικής πρόνοιας (δημόσιος, ιδιωτικός, εθελοντικός – μη κερδοσκοπικός).

Τέλος, έγινε λεπτομερής αναφορά στον πολυσύνθετο ρόλο τον οποίο έχει να επιτελέσει ο κοινωνικός λειτουργός που δουλεύει στον τομέα της νοητικής υστέρησης τόσο σε σχέση με το άτομο και την οικογένεια όσο και σε σχέση με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ – ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ

Εισαγωγή

Στο τρίτο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής ανασκόπησης γίνεται λόγος για την κοινωνική εργασία με νοητική υστέρηση και πιο συγκεκριμένα για τις προκλήσεις και τα διλήμματα που δημιουργούνται στους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς οι οποίοι εργάζονται με παιδιά με νοητική υστέρηση. Δίνεται ο ορισμός της πρόκλησης και του διλήμματος και στη συνέχεια παρατίθενται οι αρχές και ο κώδικας δεοντολογίας της κοινωνικής εργασίας. Έπειτα, αναφέρονται οι επιπτώσεις που προκαλούνται στον κοινωνικό λειτουργό ο οποίος έρχεται πολύ συχνά αντιμέτωπος με προκλήσεις και διλήμματα σε έναν τομέα όπως είναι και η νοητική υστέρηση και εντέλει πιθανόν να οδηγείται στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης. Τέλος, γίνεται αναφορά στις πιθανές πηγές βοήθειας και στήριξης του κοινωνικού λειτουργού από την υπηρεσία αλλά και από τον ίδιο με σκοπό την αποφυγή των επιπτώσεων που ενδείκνυται να προκαλούνται από τις προκλήσεις και τα διλήμματα.

3.1 Ο αρχές του κοινωνικού λειτουργού κατά την εργασία του με παιδιά με νοητική υστέρηση

Όπως αναφέρθηκε και στο παραπάνω κεφάλαιο ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού είναι πολυσύνθετος και κατά συνέπεια το επάγγελμά του πολυδιάστατο. Υπάρχουν κάποιοι κώδικες δεοντολογίας (σε εθνικό και διεθνές επίπεδο όπως ορίζονται από τον ΣΚΛΕ και IFSW) καθώς και κάποιες αρχές που αποτελούν βοηθητικό εργαλείο για τους κοινωνικούς λειτουργούς κατά την λήψη αποφάσεων.

Σύμφωνα με την διεθνή ομοσπονδία κοινωνικών λειτουργών (2012), ο κοινωνικός λειτουργός βασίζεται στο σεβασμό για την αξία και την αξιοπρέπεια όλων των ανθρώπων καθώς και των δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτό. Επίσης ο κοινωνικός λειτουργός έχει την ευθύνη για την αμφισβήτηση αρνητικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων ανάλογα τον πολιτισμό, την θρησκεία, το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση.

Ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να ενεργεί σύμφωνα με τον κώδικα δεοντολογίας, ο οποίος περιλαμβάνει μια πιο λεπτομερή καθοδήγηση στην ηθική πρακτική. Η καθημερινότητα όμως στον χώρο εργασίας με παιδιά με νοητική υστέρηση, μπορεί κάποιες φορές να οδηγήσει τους επαγγελματίες σε κάποια διλήμματα για το πώς θα πράξουν σε μια υπόθεση μιας και ο κώδικας δεοντολογίας δεν παραθέτει μια σειρά από «συνταγές» για κάθε πιθανή υπόθεση. Έτσι πολύ συχνά έρχονται αντιμέτωποι με διλήμματα και προκλήσεις.

3.2 Προκλήσεις και διλήμματα που προκύπτουν στον κοινωνικό λειτουργό κατά την εργασία του με παιδιά με νοητική υστέρηση

Ως δίλημμα ερμηνεύεται, «μια επιλογή μεταξύ δύο εξίσου ανεπιθύμητων εναλλακτικών λύσεων που σχετίζονται με τις επαγγελματικές παρεμβάσεις σε θέματα ανθρωποκεντρικής φύσεως.» (Banks-Williams, 2005:1006)

Συχνά, όπως αναφέρει η Δημοπούλου- Λαγωνίκα (2008: 84), «οι επαγγελματίες βρίσκονται αντιμέτωποι με καταστάσεις στις οποίες δεν είναι σαφείς οι επιπτώσεις των εφαρμογών των αξιών, ενώ σε άλλες, οι συγκρουόμενες αξίες απαιτούν ευαίσθητες επαγγελματικές κρίσεις. Ορισμένες φορές εξάλλου, αυτά που μοιάζουν εκ πρώτης όψεως διλήμματα δεν είναι παρά κακή εφαρμογή της κοινωνικής εργασίας. Τα ηθικά διλήμματα δημιουργούνται συχνά όταν κανείς δεν μπορεί να είναι συνεπής ως προς τις ηθικές υποχρεώσεις του προς δύο ή και περισσότερους συμμετέχοντες σε μία προβληματική κατάσταση.»

Σε μία έρευνα η οποία παρουσιάζεται, στο σύνδεσμο κοινωνικών λειτουργών Ελλάδος (2010), οι κοινωνικοί λειτουργοί που συμμετείχαν, ανέφεραν ότι: «*Η ηθικότητα της πρακτικής τους δεν διασφαλίζεται απαραίτητα μέσα από την τήρηση του δεοντολογικού κώδικα του επαγγέλματος. Παρόλο που οι αξίες φάνηκαν να είναι πολύ σημαντικές στην πρακτική των κοινωνικών λειτουργών, οι προσωπικές αξίες και η ατομική συνείδηση ήταν οι καθοριστικοί παράγοντες που κατεύθυναν την πρακτική των συνεντευξιαζόμενων.*». Με βάση λοιπόν τη συγκεκριμένη έρευνα γίνεται αντιληπτό ότι το δίλημμα αφορά την αντιπαράθεση μεταξύ των προσωπικών αξιών με εκείνων των επαγγελματικών.

Σύμφωνα με την αρχή της ενσυναίσθησης, ο κοινωνικός λειτουργός, οφείλει να κατανοεί τον εξυπηρετούμενο και να παρέχει συμπαράσταση χωρίς όμως να ταυτίζεται με αυτόν. Υπάρχουν ωστόσο περιπτώσεις κοινωνικών λειτουργών που στις οικογένειές τους υπάρχουν άτομα με νοητική υστέρηση και πιθανόν αυτό να οδηγήσει σε συναισθηματική εμπλοκή με τον εξυπηρετούμενο τόσο ώστε να μην μπορούν να έχουν μια επαγγελματική σχέση. Η ελεγχόμενη συναισθηματική εμπλοκή είναι μια αρχή που οι επαγγελματίες συχνά έρχονται αντιμέτωποι, καθώς δεν μπορούν να διαχειριστούν αυτά τα συναισθήματα. Συναισθήματα θλίψης ή ανησυχίας για τον τρόπο που συμπεριφέρεται και αντιδρά ένα παιδί με νοητική υστέρηση, δεν είναι ασυνήθιστο να εκδηλωθούν στους επαγγελματίες. Τέτοια συναισθήματα κάνουν την εμφάνισή τους κατά την εργασία του κοινωνικού λειτουργού με παιδιά με νοητική υστέρηση. (McFadden, 1990). Επομένως, ο κοινωνικός λειτουργός θα ήταν απαραίτητο να τηρεί τα όρια με τον εξυπηρετούμενο. Το γεγονός αυτό εν τέλει αποτελεί και μία πρόκληση για τους επαγγελματίες. (Δημητρόπουλος, 2000; Corey, 2005)

Ο κοινωνικός λειτουργός πολύ πιθανόν στο ξεκίνημα των συνεδριών με κάποιο περιστατικό παιδιού με νοητική υστέρηση, να δείξει υπερβάλλοντα ζήλο, με αποτέλεσμα να χαθούν οι ισορροπίες και να υπάρξουν αρνητικές συνέπειες μεταξύ της σχέσης του ίδιου και του παιδιού, καθώς το παιδί με νοητική υστέρηση μπορεί να εξαρτηθεί πλήρως από τον επαγγελματία. Ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να είναι προσεκτικός με το είδος της προσέγγισης που θα ακολουθήσει ώστε να εντάξει το παιδί στο σχολείο, στην οικογένεια ή στην ευρύτερη κοινωνία. Το παιδί με νοητική υστέρηση, υπάρχει περίπτωση να βρεθεί σε δύσκολη θέση, καθώς δεν θα μπορέσει

ίσως να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του κοινωνικού λειτουργού και έτσι ο επαγγελματίας να βρεθεί σε δίλημμα. (Stanford, 2010)

Διλήμματα απορρέουν επίσης, στην επαγγελματική σχέση με τον εξυπηρετούμενο ή και με την οικογένειά του γύρω από το θέμα της εχεμύθειας. Για παράδειγμα, μπορεί οι γονείς να μην επιθυμούν να κάνουν γνωστή τη σοβαρότητα της υγείας του παιδιού τους και ο κοινωνικός λειτουργός να έρχεται σε δίλημμα αν θα πρέπει να σεβαστεί την άποψη των γονιών ή να μιλήσει στο παιδί, ώστε να αποκτήσει και την εμπιστοσύνη του. Χρειάζεται επομένως κάθε φορά σωστή εκτίμηση από τον κοινωνικό λειτουργό για το πότε λέγεται μια αλήθεια, αλλά και πώς. (Δημοπούλου-Λαγωνίκα, 2008)

Επιπρόσθετα, προκλήσεις και διλήμματα προκύπτουν και από την υπηρεσία που εργάζεται ο κοινωνικός λειτουργός. Το σύστημα αξιών του οργανισμού ή της υπηρεσίας που εργάζεται ο επαγγελματίας ασκεί σημαντική επιρροή στη λήψη των επαγγελματικών αποφάσεων που όμως μπορεί να έρθουν σε αντίθεση με τον προσωπικό κώδικα αξιών του. Όπως για παράδειγμα μπορεί να υπάρχουν στην υπηρεσία κάποιοι συγκεκριμένοι κώδικες συμπεριφοράς απέναντι στα παιδιά με νοητική υστέρηση, οι οποίοι πιθανό να μην συνάδουν με τις προσωπικές αντιλήψεις του κοινωνικού λειτουργού. Επιπλέον, μπορεί να προκύψουν διλήμματα και με συναδέλφους του. Για παράδειγμα, μπορεί πρακτικές κακομεταχείρισης να έχουν υποπέσει στην αντίληψη του κοινωνικού λειτουργού από κάποιον συνάδελφό του και να αναρωτιέται αν θα πρέπει να αναφερθούν στον προϊστάμενό τους. (Shulman, 1992; Δημοπούλου- Λαγωνίκα, 2008)

Η φύση της εργασίας του κοινωνικού λειτουργού είναι τέτοια ώστε ο ίδιος θα πρέπει να είναι προσεκτικός με τα παιδιά με νοητική υστέρηση. Μπορεί απέναντι του να έχει ένα παιδί με νοητική υστέρηση, εντούτοις να λησμονεί τις ανάγκες που έχει ως «παιδί». Οι αποφάσεις που ενδεχομένως θα λαμβάνει υπόψη του θα πρέπει να απαιτούν μεγάλη προσοχή και να είναι απόρροια προβληματισμού και συζήτησης. (Burke, 2008; Banks, 2006)

Έτσι, ο κοινωνικός λειτουργός κάποια στιγμή στην εργασία του, εύκολα μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπος με κάποιο δίλημμα, το οποίο να έχει κάποιο σοβαρό αντίκτυπο σε εκείνον.

3.3 Οι επιπτώσεις των προκλήσεων

Στις μέρες μας, οι λέξεις «εργασιακό στρες» και «επαγγελματική εξουθένωση» είναι πλέον ευρέως διαδεδομένες, διότι εξ' αιτίας αυτών παρουσιάζονται πολλά προβλήματα στη ζωή του επαγγελματία τόσο όσον αφορά τις οικογενειακές του σχέσεις όσο και το κομμάτι που αφορά την υγεία του. Εδώ και χρόνια έχει παρατηρηθεί ότι πολλά επαγγέλματα έχουν από τη φύση τους αυξημένα ποσοστά εμφάνισης στρεσογόνων καταστάσεων και αυτό συμβαίνει διότι καθημερινά οι επαγγελματίες έρχονται αντιμέτωποι με προκλήσεις και διλήμματα στο χώρο εργασίας τους. Τέτοιου είδους επαγγέλματα είναι εκείνα που σχετίζονται με τη φροντίδα και την πρόνοια και έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό τους τις στενές ανθρώπινες σχέσεις. Σε αυτήν την κατηγορία επαγγελμάτων ανήκει και η κοινωνική εργασία, μία κοινωνική επιστήμη που έχει ως επίκεντρο τον άνθρωπο και την αλληλεπίδρασή του με το περιβάλλον. (Κορωναίου, 2010)

Μετά το 1970 η έννοια «εργασιακό στρες» υποχώρησε και τη θέση της πήρε το «σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης», το γνωστό και ως «burn out» το οποίο έγινε «το μήλο της έριδος» ανάμεσα στους ερευνητές, καθώς κάποιοι υποστήριζαν πως είναι δυο διαφορετικές έννοιες μεταξύ τους, ενώ άλλοι θεωρούσαν ότι είναι απλά μια επανάληψη της έννοιας του «εργασιακού στρες». (Κορωναίου, 2010)

Ο αμερικάνος ψυχίατρος Herbert Freudenberg ήταν ο πρώτος που εισήγαγε τον όρο «επαγγελματική εξουθένωση» για να παρουσιάσει τις δυσάρεστες ψυχικές καταστάσεις των εργαζομένων στα επαγγέλματα πρόνοιας ή φροντίδας. Έτσι, οδηγήθηκε στον ορισμό της «επαγγελματικής εξουθένωσης» ως ένα βίωμα αποτυχίας και βαθμιαίας εξάντλησης της φυσικής, συναισθηματικής και διανοητικής ενέργειας που παρατήρησε σε επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς. (Δεμερούτη, 2001; Κορωναίου, 2010)

Εκτός από τον Herbert Freudenberg, στην «επαγγελματική εξουθένωση» αναφέρθηκε και η συγγραφέας Christina Maslach (1976) η οποία ταυτίστηκε απόλυτα με την έρευνα αυτού του φαινομένου και οδηγήθηκε στον ορισμό της «επαγγελματικής εξουθένωσης» ως μία στρεσογόνο κατάσταση που βιώνουν οι επαγγελματίες σε ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων σε άμεση συνάρτηση με την αντίληψη που έχουν για τον εαυτό τους σε σχέση με τους άλλους. Έτσι διέκρινε τον παραπάνω ορισμό σε τρεις διαστάσεις οι οποίες είναι οι εξής: συναισθηματική εξάντληση, αποπροσωποποίηση και αίσθημα μειωμένων επιτευγμάτων. (Kowalski et al, 2010; Κορωναίου 2010)

Το «στρες» συνδέεται με πολλά προβλήματα υγείας, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω και εκδηλώνεται με σωματικά και ψυχικά συμπτώματα. Οι επιστήμονες υποστηρίζουν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό ασθενειών συνδέονται άμεσα με το στρες. Έτσι ο Cooper στον Κορωναίου (2010), διέκρινε τις παθήσεις που σχετίζονται με το στρες και τις χώρισε σε τρεις μεγάλες κατηγορίες, τις ασθένειες και τις ενοχλήσεις, τα σωματικά συμπτώματα και τα ψυχικά συμπτώματα. Οι δύο κατηγορίες έχουν άμεση σχέση με το στρες, ενώ η τρίτη αφορά τις υπόλοιπες παθήσεις που εμφανίζονται έμμεσα στο άτομο παίζοντας σημαντικό ρόλο σε αυτό και άλλοι παράγοντες όπως ο τρόπος ζωής, το κάπνισμα και η διατροφή.

Όσον αφορά τις δύο πρώτες κατηγορίες που αναφέρονται στις ασθένειες και τα τις ενοχλήσεις αξίζει να σημειωθεί ότι είναι οι σημαντικότερες αιτίες που έχουν άμεση σχέση με το έντονο άγχος του επαγγελματία κοινωνικού λειτουργού. Τέτοιου είδους ασθένειες ή ενοχλήσεις μπορεί να είναι καρδιακή προσβολή, υπέρταση, αλλεργικά σοκ, πονοκέφαλοι, κρίσεις πανικού ή ακόμα και κατάθλιψη.

Από την άλλη μεριά, σχετικά με την τρίτη κατηγορία που αφορά τα σωματικά και ψυχικά συμπτώματα, φαίνεται ότι λειτουργούν, όπως προαναφέρθηκε, έμμεσα σε σχέση με το έντονο στρες και τη συναισθηματική φόρτιση του κοινωνικού λειτουργού. Πιο αναλυτικά, τα συμπτώματα είναι οι απλές ενδείξεις πριν την εκδήλωση μιας σοβαρής ασθένειας. Αν τα συμπτώματα αυτά δε γίνουν εγκαίρως αντιληπτά, τότε το άτομο μπορεί να οδηγηθεί στην έξαρση της ασθένειας με αποτέλεσμα να χρειάζεται παρακολούθηση από ειδικό. (Schultz, 1998; Δεμερούτη, 2001; Αντωνίου, 2006)

Σύμφωνα με τον McLeod (2005), οι κοινωνικοί λειτουργοί που εργάζονται με περιστατικά που έχουν βιώσει τραυματικές καταστάσεις, ενδέχεται να παρουσιάσουν τραύμα εξ' αντανάκλασως. Εμφανίζουν δηλαδή συμπτώματα διαταραχής μετατραυματικού στρες ως αποτέλεσμα της περιγραφής γεγονότων από τους εξυπηρετούμενους ή και μετά από κάποιο περιστατικό που ήταν αρκετά περίπλοκο. (Beckett, 2006)

Όσον αφορά τα δύο φύλα παρατηρείται ότι οι γυναίκες εμφανίζουν συχνότερα συμπτώματα κούρασης και ψυχολογικές διαταραχές, σε σύγκριση με τους άντρες. Αντιθέτως, οι άντρες παρουσιάζουν συχνότερα μείωση της εργασιακής τους απόδοσης ως αποτέλεσμα άγχους. (National Assiation of Social Workers, 2008)

Τα διλήμματα που έρχονται αντιμέτωποι οι κοινωνικοί λειτουργοί διακατέχονται επίσης από το αίσθημα του φόβου. Μπορεί να φοβούνται ότι θα προκαλέσουν περισσότερη «βλάβη» στα παιδιά με νοητική υστέρηση, αλλά και στις οικογένειές τους. Οι παρεμβάσεις που ενδεχομένως πρέπει να ακολουθήσει ο κοινωνικός λειτουργός, ενισχύουν το φόβο και την ανησυχία του. (Stanford, 2010)

Η φύση, λοιπόν, της εργασίας του κοινωνικού λειτουργού, μπορεί να προκαλέσει συχνά έντονα φορτισμένες συναισθηματικά καταστάσεις που κάποιοι επαγγελματίες ίσως αδυνατούν να αντιμετωπίσουν και αναζητούν βοήθεια σε άλλους ειδικούς ή βρίσκουν τρόπους ώστε να αποβάλλουν το άγχος και τη συναισθηματική φόρτιση με άλλες τεχνικές- άμυνες.

Δυστυχώς όμως, υπάρχουν και κοινωνικοί λειτουργοί που σαν επαγγελματίες πιθανόν δεν τηρούν τον κώδικα δεοντολογίας της κοινωνικής εργασίας και τις αρχές που τη διέπουν, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν μια απρόσωπη στάση μέσω διάφορων στρατηγικών αποστασιοποίησης, όπως είναι ο κυνισμός απέναντι στα προβλήματα των άλλων, η απότομη συμπεριφορά και η αποποίηση ευθυνών. Αυτό παρουσιάζεται συνήθως σε επαγγελματίες που αποφεύγουν να έρθουν αντιμέτωποι με τα συναισθήματά τους και τα όποια διλήμματα με αποτέλεσμα να βάζουν στην άκρη τον επαγγελματισμό τους και να κρατούν μία απόσταση εντελώς αντιδεοντολογικά σε αυτό που εκφράζει το επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού. (Κορωναίου, 2010)

Παρόλα ταύτα δεν είναι απαραίτητο όλοι οι επαγγελματίες που παρουσιάζουν επαγγελματική εξουθένωση να εκδηλώνουν και κοινά συμπτώματα. Άλλωστε, οι άνθρωποι διαφέρουν μεταξύ τους και μπορεί να βιώσουν διαφορετικά το σύνδρομο χωρίς τη δεδομένη εκδήλωση όλων των συμπτωμάτων που προαναφέρονται. (Δεμερούτη, 2001)

Επομένως, η αποτελεσματική διαχείριση των όποιων προκλήσεων – διλημμάτων μπορεί να προκύψουν δουλεύοντας με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση, αναδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντική τόσο για τον ίδιο τον κοινωνικό λειτουργό όσο και για την ποιότητα της εργασίας του.

3.4 Οι πηγές βοήθειας και στήριξης του κοινωνικού λειτουργού

Η βιβλιογραφία παραθέτει μια σειρά από συμβουλές και τεχνικές που μπορούν να βοηθήσουν τους κοινωνικούς λειτουργούς για το που μπορούν να αναζητήσουν πηγές βοήθειας. Αυτές είναι δυνατό να βρεθούν στην ίδια την υπηρεσία των κοινωνικών λειτουργών που εργάζονται με νοητική υστέρηση, αλλά και από τους ίδιους τους επαγγελματίες.

3.4.1 Πηγές βοήθειας στον τομέα εργασίας

Έρευνες έχουν αναδείξει τρεις βασικούς μηχανισμούς στήριξης που συχνά οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί καταφεύγουν, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις συναισθηματικές δυσκολίες και οι οποίοι είναι: η εποπτεία, η επαγγελματική συνεργασία και η συνεχής κατάρτιση /εκπαίδευση.

Εποπτεία

Η εποπτεία είναι μια τεχνική που βοηθά τους επαγγελματίες να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις φοβίες τους ακόμα και το άγχος τους. Οι επαγγελματίες όταν αισθάνονται πως αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του εργασιακού τους αντικειμένου είναι απαραίτητο να κάνουν καλύτερη δυνατή χρήση της παρεχόμενης από την υπηρεσία εποπτείας. (Ταβλαρίδου-Καλούτση & Παπαφλέσσα, 2007)

Ο επαγγελματίας επόπτης καθοδηγεί τον κοινωνικό λειτουργό ως προς τη σωστή χρησιμοποίηση των ήδη υπάρχοντων δεξιοτήτων του εποπτευομένου και στη βελτίωση αυτών. Με λίγα λόγια, ο επόπτης βοηθά τον επαγγελματία να αναπτύξει πρακτικά όλες τις δεξιότητες που έχει μάθει και τον βοηθά ώστε να αποφορτίζεται από όλα τα αρνητικά συναισθήματα που πιθανόν καταβάλλεται από την επαγγελματική του συνεργασία με τις οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση. (McLeod, 2005)

Επαγγελματική συνεργασία

Η επαγγελματική συνεργασία με κοινωνικούς λειτουργούς οι οποίοι εργάζονται στο χώρο της αναπηρίας, είναι μια ακόμα μέθοδος που βοηθά τον επαγγελματία. Ο διάλογος και η ανταλλαγή απόψεων, θέσεων, γνώσεων σχετικά με την αναπηρία και ιδιαίτερα η ανταλλαγή εμπειριών δουλεύοντας με παιδιά με νοητική υστέρηση, αλλά και με τις οικογένειές τους, βοηθά στη βελτίωση της επαγγελματικής

απόδοσης του κοινωνικού λειτουργού.

Με λίγα λόγια, στόχος της επαγγελματικής συνεργασίας είναι η ενίσχυση της ικανότητας του ατόμου να αντιμετωπίζει στο μέλλον τις δυσκολίες μόνο του σχετικά με την εργασία του. (Brown κ.ά., 2006; Σακκάς, 1994)

Συνεχής κατάρτιση και εκπαίδευση

Είναι και αυτή μια πηγή βοήθειας για τον επαγγελματία που εργάζεται με παιδιά με νοητική υστέρηση, καθώς επίσης και με τις οικογένειές τους. Η παρακολούθηση διαφόρων ημερίδων και συνεδρίων, βοηθά τους επαγγελματίες στην επιπλέον επιμόρφωση και ενημέρωση για θέματα νοητικής υστέρησης.

Κατά τη διάρκεια των σεμιναρίων/ημερίδων οι επαγγελματίες έχουν τη δυνατότητα να λάβουν πληθώρα συμβουλών, δεξιοτήτων και διαφορετικών προοπτικών μέσω προγραμμάτων δια βίου μάθησης. Ταυτόχρονα, μπορούν να ανακαλύψουν ποιες ενέργειες και τεχνικές, των οποίων κάνουν χρήση, είναι λανθασμένες και να τις βελτιώσουν. (Munro, 2007)

Επομένως, η αντιμετώπιση όλων των στρεσογόνων καταστάσεων που αντιμετωπίζει ο επαγγελματίας μπορούν με εύκολους τρόπους να αντιμετωπιστούν, αρκεί βέβαια να υπάρχει εποπτεία στην οργάνωση και ευκαιρίες ως προς μετεκπαίδευση. Η αντιμετώπιση των ηθικών διλημάτων και κατ' επέκταση η λήψη ηθικών αποφάσεων είναι το αποτέλεσμα διερεύνησης της φύσης των ίδιων των διλημάτων και για το λόγο αυτό ο κοινωνικός λειτουργός καλείται να αναπτύξει αυτούς τους μηχανισμούς στήριξης, προκειμένου να δράσει με τον καταλληλότερο τρόπο. (Corey, 2005)

3.4.2 Πηγές βοήθειας στην προσωπική ζωή των κοινωνικών λειτουργών

Οι μηχανισμοί βοήθειας προέρχονται είτε από τον ίδιο τον κοινωνικό λειτουργό είτε από το γύρω οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον. Είναι σημαντικό οι επαγγελματίες να γνωρίζουν τα όρια τους και να σέβονται τον εαυτό τους. Η αυτογνωσία βοηθά τον κοινωνικό λειτουργό να αναγνωρίζει τις αντοχές του καθώς επίσης και να μάθει να μην αναλαμβάνει περισσότερα από ό,τι μπορεί να καταφέρει. Επομένως, όταν αντιληφθούν ότι δεν μπορούν να συνεχίσουν την επαγγελματική συνεργασία με τον φορέα/ ίδρυμα/ σύλλογο κ.λπ., θα ήταν ωφέλιμο να λήξουν τη συνεργασία, ώστε αργότερα να μη δημιουργηθεί κάποιο πρόβλημα. (Αντωνίου, 2006)

Πηγή βοήθειας ωστόσο, είναι και η καθημερινή επαφή με φίλους, συγγενείς, αγαπημένα πρόσωπα που κάνουν τον επαγγελματία να ξεχνιέται από τη ρουτίνα της καθημερινότητας, ώστε να επανέρχεται ανανεωμένος στα επαγγελματικά του καθήκοντα. Επίσης, η σωματική άσκηση (περπάτημα, αθλήματα) και η ενασχόληση με δραστηριότητες εκτός εργασίας εντάσσονται στα θετικά βήματα που ακολουθούν οι επαγγελματίες για την μείωση του άγχους. (National Association of Social Workers, 2008; Dunham, 2001)

Ένας τελευταίος μηχανισμός όσον αφορά το προσωπικό επίπεδο είναι επίσης η θετική σκέψη. Με τη θετική σκέψη τα αρνητικά συναισθήματα που προκαλούν διλήμματα εξαλείφονται, αυξάνεται η αυτοπεποίθηση, η αισιοδοξία και ο δυναμισμός. (Αντωνίου, 2006)

Συμπερασματικά, παρόλες τις προκλήσεις και τα διλήμματα που μπορεί να συναντά ο κοινωνικός λειτουργός δουλεύοντας με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση, μπορούν να τα αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά με μια σειρά από επαγγελματικές και προσωπικές τεχνικές. Η διερεύνηση προκλήσεων – διλημάτων και η αντιμετώπισή τους από τους κοινωνικούς λειτουργούς στον ελληνικό χώρο αποτελεί και το αντικείμενο της μελέτης αυτής, όπως παρατίθεται στο επόμενο κεφάλαιο.

Ανακεφαλαίωση

Ανακεφαλαιώνοντας, λοιπόν, στο τρίτο κεφάλαιο έγινε μια εκτενής αναφορά στις αρχές της κοινωνικής εργασίας, αλλά και στον κώδικα δεοντολογίας που οφείλει να τηρεί ένας άρτιος επαγγελματίας κοινωνικός λειτουργός. Επιπλέον, σημειώθηκαν οι ορισμοί των εννοιών «πρόκληση»/ «δίλημμα» και πώς αυτές μπορούν να επηρεάσουν την ψυχοσύνθεση του κοινωνικού λειτουργού που εργάζεται με παιδιά με νοητική υστέρηση, αλλά και τις οικογένειές τους, τόσο σε σχέση με τον ίδιο όσο και με την υπηρεσία του. Όπως επίσης αναλύθηκε διεξοδικά ο όρος «επαγγελματική εξουθένωση» που καταβάλλει ίσως κάποιους επαγγελματίες με αποτέλεσμα να μην ανταπεξέρχονται στις απαιτήσεις της εργασίας τους.

Τέλος, αναλύθηκαν οι πηγές στήριξης που πιθανόν αναζητά ο επαγγελματίας, αλλά και κάποιες μέθοδοι- τεχνικές που ίσως χρησιμοποιεί για την αποφυγή των τυχόν προκλήσεων ή διλημάτων αντιμετωπίζει, σύμφωνα με τις βιβλιογραφικές αναφορές που ήδη υπάρχουν. Αξίζει να ερευνηθεί λοιπόν, στον Ελλαδικό χώρο τις προκλήσεις, διλήμματα αλλά και τις πηγές βοήθειας των κοινωνικών λειτουργών που δουλεύουν με παιδιά με νοητική υστέρηση.

ΜΕΡΟΣ Β ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Εισαγωγή

Το θεωρητικό μέρος της μελέτης αυτής, ανέδειξε μια σειρά από δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικοί λειτουργοί δουλεύοντας με τις οικογένειες των παιδιών που έχουν νοητική υστέρηση. Το περιεχόμενο της δουλειάς τους είναι πάρα πολύ απαιτητική τόσο σε πρακτικό κομμάτι όσο και σε προσωπικό. Είναι σημαντικό να διερευνηθούν τα διλήμματα και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο κοινωνικός λειτουργός καθώς και να μελετηθεί η διαχείρισή τους από τον ίδιο αλλά και την υπηρεσία. Μέσα από τη βιβλιογραφική μας επισκόπηση, φαίνεται ότι αυτή η έρευνα γίνεται για πρώτη φορά στον Ελλαδικό χώρο και μπορεί να δώσει το έναυσμα για περαιτέρω έρευνα και συζήτηση.

Σκοπός, λοιπόν, της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των διλημάτων και προκλήσεων που πιθανότατα απορρέουν από την εργασία του κοινωνικού λειτουργού όταν δουλεύει με παιδιά με νοητική υστέρηση και τις οικογένειές τους, καθώς και από τις συνθήκες που ενδεχομένως επικρατούν στο χώρο εργασίας τους. Ειδικότερα οι στόχοι περιλαμβάνουν α) τον εντοπισμό των όποιων διλημάτων και προκλήσεων συναντούν οι κοινωνικοί λειτουργοί κατά την εργασία τους σε έναν τέτοιο χώρο και από τι αυτά προκαλούνται β) τις πιθανές επιπτώσεις αυτών των διλημάτων/προκλήσεων στον κοινωνικό λειτουργό και γ) την ανάδειξη του τρόπου διαχείρισης/ πηγών βοήθειας τέτοιων διλημάτων από τους κοινωνικούς λειτουργούς.

4.1 Ερευνητικά ερωτήματα

Σύμφωνα με τον Robson (2007), τα ερευνητικά ερωτήματα αποτελούν τους άξονες βάση των οποίων θα οδηγήσει τον ερευνητή στις ερωτήσεις που θα χρησιμοποιήσει κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Τα ερευνητικά ερωτήματα προκύπτουν μέσω μελέτης σκοπού - στόχων της έρευνας και αναλογισμού σε ποια ερωτήματα πρόκειται να δοθούν απαντήσεις.

Στη συγκεκριμένη έρευνα, τα ερευνητικά ερωτήματα που δημιουργήθηκαν ήταν:

- Ποιο είναι το προφίλ των υπηρεσιών και των κοινωνικών λειτουργών που εργάζονται σε υπηρεσίες με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;
- Ποιος είναι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού, σε υπηρεσίες με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση και ποιές προκλήσεις και διλήμματα έχουν αντιμετωπίσει ή συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν οι κοινωνικοί λειτουργοί;
- Ποιες είναι οι επιπτώσεις των διλημάτων/ προκλήσεων που βιώνουν οι κοινωνικοί λειτουργοί δουλεύοντας με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση και πώς τις διαχειρίζονται/αντιμετωπίζουν;

4.2 Είδος έρευνας

Το είδος της έρευνας το οποίο επιλέχθηκε από την σπουδαστική ομάδα είναι η ποιοτική έρευνα, η οποία είναι ένα είδος διερεύνησης των γεγονότων και των στοιχείων των κοινωνικών φαινομένων και της πραγματικότητας σε βάθος. Επιπλέον είναι δυνατόν να οδηγήσει σε διερεύνηση φαινομένων και καταστάσεων που δεν είχαν προβλεφθεί από πριν. Χάρη στην ποιοτική έρευνα θα είναι δυνατόν να μελετηθεί σε ικανοποιητικό βαθμό το πως προκλήθηκε μια κατάσταση, γιατί έγινε, και ποιές είναι οι συνέπειες.

Σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη (2006), η ποιοτική έρευνα στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων και καταστάσεων απαντώντας κυρίως στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί». Βασικός στόχος είναι η διερεύνηση και ανάλυση της δομής και λειτουργίας τους καθώς και των κοινωνικών σχέσεων που τις χαρακτηρίζουν και όχι η απλή αναγωγή τους σε μετρήσιμες ποσότητες.

Ο λόγος που επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα έναντι της ποσοτικής είναι γιατί διερευνούνται μη αριθμητικά στοιχεία και ο ερευνητής προσπαθεί να κατανοήσει το κοινωνικό φαινόμενο μέσα από την αντίληψη των κοινωνικών υποκειμένων. Πιο συγκεκριμένα, η διερεύνηση των δυσκολιών που συναντούν οι κοινωνικοί λειτουργοί οι οποίοι εργάζονται σε φορείς με αντικείμενό τους τη νοητική υστέρηση. Επομένως, προτιμήθηκε η ποιοτική έναντι της ποσοτικής.

4.3 Πληθυσμός-Δείγμα

Σύμφωνα με Cohen et al, (2008), με την έννοια πληθυσμό εννοείται ένα ευρύτερο σύνολο ατόμων για τα οποία θα γίνει η μελέτη. Στην συγκεκριμένη έρευνα ο πληθυσμός είναι όλοι οι κοινωνικοί λειτουργοί στην Ελλάδα που ασχολούνται με τις οικογένειες των παιδιών με νοητική υστέρηση. Βέβαια, για την πραγματοποίηση της έρευνας δεν είναι εφικτό να αναζητηθούν όλοι οι κοινωνικοί λειτουργοί, καθώς η διαδικασία αυτή είναι αρκετά δαπανηρή και χρονοβόρα. Έτσι η ερευνητική ομάδα σύλλεξε πληροφορίες από μια μικρότερη υποομάδα του συγκεκριμένου πληθυσμού, που είναι το δείγμα.

Η μέθοδος της δειγματοληψίας που επιλέχθηκε, ανήκει στην κατηγορία μη πιθανοτήτων και είναι η σκόπιμη δειγματοληψία. Στην συγκεκριμένη δειγματοληψία η ερευνητική ομάδα επιλέγει περιπτώσεις τις οποίες θεωρεί χαρακτηριστικές για την διεξαγωγή της έρευνας. Επομένως, δεν είναι καθόλου τυχαία η επιλογή του δείγματος, αλλά σκόπιμη όπως και αναφέρεται από την ονομασία της. Το δείγμα μη πιθανοτήτων εφαρμόζεται συνήθως σε μικρής κλίμακας έρευνες καθώς δεν απαιτεί πολύ χρόνο και το κόστος της δεν είναι δαπανηρό. (Cohen et al, 2008; Κυριαζή, 2009)

Η σκόπιμη δειγματοληψία όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, δεν αφορά την τυχαία επιλογή του δείγματος, αλλά είναι περιπτώσεις που χαρακτηρίζουν αντιπροσωπευτικά το δείγμα χωρίς να φτάνουν σε γενίκευση των αποτελεσμάτων καθώς έχει επιλεγεί για ένα συγκεκριμένο σκοπό. Για το λόγο αυτό, οι κοινωνικοί λειτουργοί που επιλέχθηκαν είναι οι πλέον κατάλληλοι διότι μπορούν να αναδείξουν τυχόν δυσκολίες και επιπτώσεις που έχουν όταν εργάζονται με οικογένειες παιδιών με

νοητική υστέρηση. (Cohen et al, 2008)

Έτσι στην συγκεκριμένη διερευνητική διεργασία το δείγμα το οποίο επιλέχθηκε είναι οι κοινωνικοί λειτουργοί σε όλες τις υπηρεσίες δημοσίου και ιδιωτικού φορέα Νομού Αχαΐας που ασχολούνται με άτομα με νοητική υστέρηση μέχρι 17 ετών. Η επιλογή αυτή έγινε διότι η έρευνα πραγματοποιήθηκε τους μήνες του καλοκαιριού, (Ιούνιο - Αύγουστο), όπου τα ειδικά σχολεία ήταν κλειστά λόγω των καλοκαιρινών διακοπών. Ακόμα υπήρξαν υπηρεσίες, οι οποίες είτε δεν διέθεταν κοινωνικό λειτουργό είτε ο κοινωνικός λειτουργός διένυε την καλοκαιρινή άδεια ή το αντικείμενο της εργασίας τους ήταν άτομα άνω των δεκαοκτώ ετών με νοητική υστέρηση. Οπότε το τελικό δείγμα που προέκυψε ήταν έξι υπηρεσίες στο Νομό Αχαΐας.

4.4 Επιλογή εργαλείων έρευνας

Ως ερευνητικό εργαλείο επιλέχθηκε η συνέντευξη. Πρόκειται για μια ερευνητική μέθοδο που ορίζεται ως συζήτηση μεταξύ δύο ατόμων τον συνεντευκτή και τον συνεντευξιζόμενο και αποτελεί την πλέον διαδεδομένη μέθοδο στην κοινωνική έρευνα. Σκοπός της είναι η άμεση λήψη λεκτικών πληροφοριών κατά την οποία καθοριστικό ρόλο έχει ο συνεντευκτής. (Cohen et al, 2008)

Ως προς τη χρήση της συγκεκριμένης μεθόδου έχουν καταγραφεί τόσο πλεονεκτήματα όσο και μειονεκτήματα. Όσον αφορά τα πλεονεκτήματα της συνέντευξης είναι δυνατόν οι ερωτήσεις να είναι ευέλικτες, να βοηθούν στην συνεργασία και στην δημιουργία επαφής με το δείγμα. Επιπλέον, ο συνεντευκτής να έχει την δυνατότητα να εμβαθύνει περισσότερο από ότι στις άλλες μεθόδους και τέλος να είναι δυνατόν η άντληση περισσότερων πληροφοριών σχετικά με την παρατήρηση και τα μη λεκτικά μηνύματα.

Από την άλλη, σχετικά με τα μειονεκτήματα, ο συνεντευκτής αντιμετωπίζει κάποια προβλήματα, όπως τη μη εγκυρότητα των απαντήσεων και την μη αξιοπιστία των αποτελεσμάτων. Για να μπορέσουν να αποφευχθούν αυτά τα προβλήματα, ο συνεντευκτής είναι δυνατό να χρησιμοποιήσει κάποιες τεχνικές, όπως είναι η σύγκριση των αποτελεσμάτων της συνέντευξης και η παρατήρηση. Επίσης, να μειωθεί η μεροληψία, να μην επιδιώκονται προκαθορισμένες απαντήσεις και να μην υπάρχουν στερεότυπα - προκαταλήψεις. Έτσι θα μπορέσουν να αποφευχθούν προκατειλημμένα και επιλεκτικά αποτελέσματα. (Robson, 2007; Cohen et al, 2008)

Σύμφωνα με τον Robson (2007), υπάρχουν τρεις τύποι συνεντεύξεων: η πλήρως δομημένη, η μη δομημένη και η ημιδομημένη συνέντευξη. Για τη συγκεκριμένη μελέτη επιλέχθηκε ο τελευταίος τύπος συνέντευξης όπου αφορά προκαθορισμένες ερωτήσεις οι οποίες έχουν την δυνατότητα να διαμορφωθούν ως προς τη σειρά, τον τρόπο διατύπωσης, είτε προσθέτοντας είτε παραλείποντας κάποιες ερωτήσεις, προσαρμόζοντας τη συνέντευξη στον συνεντευξιζόμενο.

Ένας επιπλέον λόγος που η σπουδαστική ομάδα επέλεξε την ημιδομημένη συνέντευξη είναι το γεγονός ότι παρέχει την απαραίτητη δομή στην συνέντευξη, την ευελιξία μετατροπής, αλλά και την προσθήκη ερωτήσεων. Ακόμα λόγω της ημιδομημένης συνέντευξης μπορούν να χρησιμοποιηθούν διευκρινιστικές ερωτήσεις που συμβάλλουν στην αποτύπωση των λεγομένων του συνεντευξιζόμενου χωρίς την ερμηνεία της ομάδας.

Στην ημιδομημένη συνέντευξη η ροή της παραγωγής των στοιχείων θα ακολουθεί ένα πλάνο¹ και μια σειρά στην οποία δεν θα περιορίζεται ούτε θα δεσμεύεται η επικοινωνία. Ο συνεντευκτής θα έχει την δυνατότητα της ευελιξίας στο λόγο, χωρίς βέβαια αυτή η ευελιξία να ξεφεύγει από τον σκοπό και το στόχο της έρευνας. (Cohen et al, 2008; Ιωσηφίδης, 2006)

Για την πραγματοποίηση της ημιδομημένης συνέντευξης χρησιμοποιείται μαγνητόφωνο, σημειώσεις και η μέθοδος της παρατήρησης. Για την πραγματοποίηση όμως της συγκεκριμένης έρευνας χρησιμοποιήθηκε μόνο η λήψη λεπτομερών σημειώσεων. Αυτό συνέβη, διότι οι περισσότερες υπηρεσίες αμφέβαλλαν περί της αξιοπιστίας της χρήσης μαγνητοφώνου παρόλο που η σπουδαστική ομάδα τους διαβεβαίωσε προφορικά και γραπτά για το απόρρητο και την ανωνυμία των πληροφοριών. Η απουσία όμως μαγνητοφώνου δημιούργησε μια σειρά από περιορισμούς στην παρούσα έρευνα. Για να αποφευχθεί ο κίνδυνος της μεροληπτικής ερμηνείας των δεδομένων, οι συνεντεύξεις έγιναν με την παρουσία δυο ατόμων και η ανάλυση πραγματοποιήθηκε με τη συνδρομή όλης της σπουδαστικής ομάδας. Παρόλ' αυτά, η μελέτη αυτή οδηγεί σε περαιτέρω περιορισμούς που θα αναλυθούν παρακάτω.

4.5 Τόπος-Χρόνος

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Νομό Αχαΐας το χρονικό διάστημα Ιουνίου-Αυγούστου 2012. Μέσα σε αυτό το διάστημα πραγματοποιήθηκε τηλεφωνική επικοινωνία σε υπηρεσίες με παιδιά με νοητική υστέρηση προκειμένου να πραγματοποιηθεί η ανεύρεση κοινωνικών λειτουργών που θα αποτελούσαν το δείγμα της έρευνας. Έπειτα καθορίστηκε ημερομηνία συνάντησης με τους κοινωνικούς λειτουργούς, όπου έγινε παράδοση του εντύπου συγκατάθεσης² και του εντύπου ενημέρωσης³ στο οποίο αναφερόταν ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι της συγκεκριμένης έρευνας.

Τέλος, αφού τους επισημάνθηκε, ότι όλη αυτή η διαδικασία θα είναι απόρρητη και σε καμία περίπτωση δεν θα αναφερθούν στοιχεία των ιδίων ή των φορέων εργασίας τους, λήφθηκε η συγκατάθεση από τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς. Επομένως, η ερευνητική διαδικασία πραγματοποιήθηκε στο γραφείο του καθενός.

---

¹ Για λεπτομέρειες οδηγού συνέντευξης, βλέπε σελ. 78 στο παράρτημα Α

² βλέπε παράρτημα Γ

³ βλέπε παράρτημα Β

4.6 Συλλογή δεδομένων

Κατά την διάρκεια αναζήτησης των υπηρεσιών στο Νομό Αχαΐας που δουλεύουν με παιδιά με νοητική υστέρηση και τις οικογένειές τους, προέκυψε ο περιορισμένος αριθμός δείγματος. Η προσέγγιση των υπηρεσιών έγινε μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας ώστε να ενημερωθούν οι κοινωνικοί λειτουργοί των εκάστοτε υπηρεσιών για το σκοπό και το στόχο της έρευνας, να διευκρινισθεί ποιες από τις υπηρεσίες θα ωφελούσαν την έρευνα ως δείγματα και να οριστεί συνάντηση ως προς τη διαδικασία της συνέντευξης.

Τέλος, ο τρόπος που πραγματοποιήθηκε η συνέντευξη ήταν με τη λήψη σημειώσεων. Στη συγκεκριμένη διαδικασία υπήρχαν κάθε φορά δύο μέλη από τη σπουδαστική ομάδα, το ένα μέλος έκανε τις ερωτήσεις και το άλλο κρατούσε σημειώσεις. Το μέλος που κρατούσε τις σημειώσεις προσπαθούσε να είναι όσο πιο αναλυτικό γινόταν. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η βοήθεια των κοινωνικών λειτουργών στην καταγραφή των σημειώσεων ήταν σημαντική. Επίσης, το γεγονός ότι δεν καταγράφονταν οι αντιδράσεις των κοινωνικών λειτουργών (τα μη λεκτικά μηνύματα), περιόριζε την διαδικασία της συνέντευξης, για αυτό το λόγο το δεύτερο μέλος από τη σπουδαστική ομάδα παρατηρούσε τις τυχόν αντιδράσεις των κοινωνικών λειτουργών.

4.7 Κριτήρια εισαγωγής και αποκλεισμού δεδομένων

Αρχικά, κριτήριο επιλογής δεδομένων για τη συγκεκριμένη έρευνα αποτέλεσε η επιλογή φορέων με κύριο αντικείμενο ενασχόλησής τους τα παιδιά με νοητική υστέρηση, αλλά και την παροχή υπηρεσιών στις οικογένειές τους. Το γεγονός αυτό ήταν ο λόγος που αποκλείστηκαν οι υπηρεσίες που ασχολούνται με νοητική υστέρηση ενηλίκων ή υπερηλίκων, διότι οι κοινωνικοί λειτουργοί αντιμετωπίζουν διαφορετικά κάθε περιστατικό ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκουν αντίστοιχα.

Επιπλέον, επειδή η έρευνα διεξάχθηκε καλοκαίρι, όπου κάποιες υπηρεσίες οργάνωναν διάφορες δράσεις – εκδηλώσεις, είχε ως αποτέλεσμα την μη πραγματοποίηση της συνάντησης με τις συγκεκριμένες υπηρεσίες. Τέλος, ένας άλλος παράγοντας που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι αρκετές υπηρεσίες δεν διέθεταν κοινωνικό λειτουργό, ή ο επαγγελματίας έλλειπε σε άδεια και για αυτό το λόγω περιορίστηκε και ο αριθμός του δείγματος.

Επομένως, η έρευνα κατέληξε να γίνει σε έξι υπηρεσίες, δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, στο Νομό Αχαΐας οι οποίες ασχολούνται κυρίως με άτομα με νοητική υστέρηση κάτω των δεκαοκτώ ετών.

4.8 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας

Όπως σε κάθε έρευνα έτσι και σε αυτήν προκύπτουν κάποια δεοντολογικά και ηθικά ζητήματα τα οποία ο ερευνητής πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη του για την διεξαγωγή των συμπερασμάτων και αποτελεσμάτων, έτσι ώστε να μην υπάρξει μεροληψία και υποκειμενικότητα. Για να μπορέσουν να αποφευχθούν τα παραπάνω είναι σημαντικό ο ερευνητής να λάβει υπόψη του τη συνειδητή συναίνεση, το σεβασμός της ιδιωτικής ζωής, την εμπιστευτικότητα, καθώς και την ανωνυμία των υπηρεσιών και των κοινωνικών λειτουργιών.

Ως συνειδητή συναίνεση ορίζεται: *«οι διαδικασίες με τις οποίες τα άτομα επιλέγουν εάν θα συμμετέχουν σε μια έρευνα, αφού ενημερωθούν για γεγονότα τα οποία είναι πιθανόν να επηρεάσουν τις αποφάσεις τους.»* (Cohen-Manion-Morrison, 2008:82). Η εξασφάλιση της συγκατάθεσης βασίζεται στην ελευθερία και αυτοδιάθεση του ατόμου, με την οποία το υποκείμενο έχει το δικαίωμα να αρνηθεί τη συμμετοχή ή να αποσυρθεί μετά την έναρξη της έρευνας. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η συνειδητή συναίνεση του δείγματος, κάθε κοινωνικός λειτουργός παρέλαβε ένα έγγραφο (έντυπο συγκατάθεσης) καθώς και ένα συνοδευτικό ενημερωτικό έντυπο όπου και ενημερώνονταν ως προς το σκοπό και τους στόχους της έρευνας όπως επίσης και για την διαδικασία λήψης της συνέντευξης. Στο έντυπο συγκατάθεσης μάλιστα, παρερχόταν ενημέρωση για την εθελοντική φύση της συμμετοχής τους, καθώς και το δικαίωμα να την αρνηθούν ανά πάσα στιγμή που το επιθυμούσαν.

Σύμφωνα με (Cohen et al, 2008), ο σεβασμός στην ιδιωτική ζωή, επιτυγχάνεται με δυο τρόπους την ανωνυμία και την εμπιστευτικότητα. Με την ανωνυμία, οι πληροφορίες που παρέχονται από τους συμμετέχοντες δεν πρέπει με κανέναν τρόπο να αποκαλύπτουν την ταυτότητα τους. Βέβαια, όταν πρόκειται για συνέντευξη, δεν είναι δυνατόν να εφαρμοστεί η ανωνυμία καθώς ο συνεντευκτής έρχεται πρόσωπο με πρόσωπο με τον συνεντευξιαζόμενο. Έτσι εξασφαλίζεται η εμπιστευτικότητα.

Παρότι ο ερευνητής γνωρίζει ποιος παρέχει τις πληροφορίες, σε καμία περίπτωση δεν θα γίνει δημοσιοποίηση της ταυτότητάς του. Για την επίτευξη της εμπιστευτικότητας ο ερευνητής είναι αναγκαίο να διαγράφει τα προσωπικά στοιχεία του κάθε συνεντευξιαζόμενου και να μην αναφέρονται οι ευρύτερες κατηγορίες αναφοράς, όπως το όνομα της υπηρεσίας που εργάζεται. Όσον αφορά την τήρηση του απορρήτου, κάθε ερευνητής- μέλος της ομάδας, διαβεβαίωνε εγγράφως την εξασφάλιση της ανωνυμίας των δεδομένων, ενώ δεσμευόταν για τη χρήση των στοιχείων που θα προέκυπταν μόνο στη συγκεκριμένη έρευνα και για κανένα άλλο σκοπό.

Βέβαια, ένα σημαντικό θέμα που προέκυψε καθ' όλη την διάρκεια της έρευνας, από την πρώτη φάση μέχρι και την τελευταία, ήταν η ανησυχία και η άρνηση των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών για την παρουσία του μαγνητοφώνου. Το γεγονός ότι θα καταγράφονταν όλα αυτά που θα έλεγαν τους άγγωνε πάρα πολύ, με αποτέλεσμα να έχουν αρνητική στάση για την διεξαγωγή της έρευνας. Εντούτοις η ερευνητική ομάδα προσπάθησε να τους πείσει ότι όλη αυτή η διαδικασία θα βασιζόταν στην απόλυτη εχεμύθεια και τα στοιχεία θα ήταν απόρρητα. Μερικοί κοινωνικοί λειτουργοί πείστηκαν για τις προθέσεις της ομάδας, ενώ κάποιοι

άλλοι εξακολουθούσαν να έχουν ανησυχία για το πόσο θα τηρηθεί η ανωνυμία τους. Έτσι, αποφασίστηκε η πραγματοποίηση της έρευνας να γίνει μέσω της λήψης σημειώσεων.

Παρόλα αυτά, ακόμα και η λήψη σημειώσεων κάθε συνεντευξιαζόμενου, ήταν δυνατό να αποτελέσει στοιχείο που θα οδηγούσε στην αποκάλυψη των προσώπων που συμμετείχαν ως υποκείμενα της έρευνας και των αντίστοιχων υπηρεσιών. Για αυτό το λόγο, κρίθηκε σκόπιμο από τα μέλη της ερευνητικής ομάδας να διατηρήσουν εμπιστευτικά όσα στοιχεία αποκάλυπταν κάθε συνεντευξιαζόμενο, με την αφαίρεση όλων των προσωπικών στοιχείων και με την αντικατάσταση τυχαίας αρίθμησης⁴.

4.9 Περιορισμοί έρευνας

Όπως έχει προαναφερθεί, στην έρευνα αυτή υπάρχουν κάποιοι περιορισμοί τόσο σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής της έρευνας όσο και με το είδος της (ποιοτική). Η επιλογή της ποιοτικής έρευνας θα έδινε δυνατότητα στην ομάδα να μελετήσει εις βάθος τις προκλήσεις και τα διλήμματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι οι κοινωνικοί λειτουργοί κατά την εργασία τους με παιδιά με νοητική υστέρηση και τις οικογένειές τους. Επιπροσθέτως, θα διερευνούνταν οι επιπτώσεις που προκαλούνται στους κοινωνικούς λειτουργούς δουλεύοντας σε έναν τέτοιο χώρο, αντιμετωπίζοντας τυχόν προκλήσεις και διλήμματα, καθώς επίσης και οι πηγές βοήθειας/στήριξης που ίσως αναζητούν για την αποφυγή τέτοιων καταστάσεων. Εντούτοις, λόγω του μικρού αριθμού συνεντεύξεων, γεγονός που χαρακτηρίζει τις ποιοτικές έρευνες, τα αποτελέσματα είναι μόνο ενδεικτικά και δεν μπορούν να γενικευθούν στο σύνολο του πληθυσμού, αλλά μπορούν να αποτελέσουν έναυσμα για προβληματισμό και περαιτέρω έρευνα. (Ιωσηφίδης, 2006)

Ένας άλλος παράγοντας που περιόρισε τη σπουδαστική ομάδα, ήταν η χρήση σημειώσεων, διότι δεν υπήρξε η συγκατάθεση για την πραγματοποίηση της έρευνας μέσω μαγνητοφώνου, με αποτέλεσμα την μη πληρότητα στην διεξαγωγή των αποτελεσμάτων. Αν και η σπουδαστική ομάδα κατέβαλλε κάθε δυνατή προσπάθεια για λεπτομερείς σημειώσεις, εντούτις ελλοχεύει ο κίνδυνος να μην έχουν καταγραφεί όλα τα στοιχεία όπως θα γινόταν με τη χρήση μαγνητοφώνου, για αυτό υπάρχουν περαιτέρω περιορισμοί όσον αφορά τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας.

---

⁴ βλέπε παράρτημα Δ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Μέθοδος ποιοτικής ανάλυσης

Η μεθοδολογία ανάλυσης που εφαρμόστηκε κατά την διάρκεια της ερευνητικής μελέτης, στηρίζεται σε τεχνικές οι οποίες είναι διαδεδομένες στην ποιοτική έρευνα όπως της θεμελιωμένης θεωρίας, π.χ. οι τεχνικές της συνεχούς σύγκρισης, αλλά και της κωδικοποίησης. Μέσα από τη διαδικασία συνεχούς κωδικοποίησης, αποδίδονται ιδιότητες στα ποιοτικά δεδομένα για την κατηγοριοποίησή τους ανά θεματικές ενότητες. (Ιωσηφίδης, 2006)

Στην παρούσα μελέτη, αρχικά συλλέχθηκε όλο το υλικό το οποίο αποτελούνταν από τις γραπτές σημειώσεις. Για την εξασφάλιση του απορρήτου και της εχεμύθειας αφαιρέθηκαν όλα εκείνα τα στοιχεία τα οποία θα αποκάλυπταν την ταυτότητα της υπηρεσίας και του κοινωνικού λειτουργού.

Έπειτα όλη η σπουδαστική ομάδα μέσα από μια διαδικασία συνεχούς ανάγνωσης του κειμένου, ανέδειξε λέξεις - προτάσεις που αποτέλεσαν τους αρχικούς κωδικούς των δεδομένων. Στη συνέχεια, συγκρίνοντας τους κωδικούς αυτούς μεταξύ τους, αλλά και με το κείμενο, δημιουργήθηκαν κάποιες κατηγορίες που αποτέλεσαν τη βάση για την ανάδειξη των θεματικών ενοτήτων. Η επαγωγική αυτή διαδικασία οδήγησε στα συμπεράσματα της μελέτης όπου θα συζητηθούν στο επόμενο κεφάλαιο υπό το πρίσμα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης αυτής της πτυχιακής και ταυτόχρονα με τη συχνή σύγκριση με τη θεωρία της έρευνας. (Ιωσηφίδης, 2006; Robson, 2007)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο :ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΜΕΛΕΤΗΣ /ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ανάλυση 1^{ης} θεματικής ενότητας: Το προφίλ των υπηρεσιών

Από την πρώτη θεματική ενότητα αντλήθηκαν δεδομένα τα οποία αντικατοπτρίζουν ποιο είναι το προφίλ των υπηρεσιών που χρησιμοποιήθηκαν στην συγκεκριμένη μελέτη. Πιο συγκεκριμένα, τα στοιχεία αυτά σχετίζονται σε ποιο τομέα ανήκουν οι υπηρεσίες (δημόσιο, ιδιωτικό), ποιο είναι το ανθρώπινο δυναμικό, τι ωράριο εξυπηρέτησης υπάρχει και τι είδους παροχές προσφέρει στις οικογένειες των παιδιών με νοητική υστέρηση.

Ως προς το είδος των υπηρεσιών, οι περισσότερες είναι Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου (4) ενώ οι υπόλοιπες είναι Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου (2). Εντούτοις, το αντικείμενο εργασίας των υπηρεσιών σχετικά με το ανθρώπινο δυναμικό του δημόσιου είναι παρόμοιο με εκείνο του ιδιωτικού τομέα.

Όλες οι υπηρεσίες διαθέτουν από έναν έως και τρεις κοινωνικούς λειτουργούς, ψυχολόγο, παιδοψυχολόγο, λογοθεραπευτή, εργοθεραπευτή, εκπαιδευτικούς (νηπιαγωγούς, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης), διοικητικό προσωπικό, βοηθητικό προσωπικό, οδηγούς και εθελοντές. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο δυναμικό των φορέων δεν ανήκει νοσηλευτικό προσωπικό πλην μίας υπηρεσίας. Αυτό προξένησε το ενδιαφέρον της σπουδαστικής ομάδας, μιας και τα παιδιά με νοητική υστέρηση συχνά χρήζουν νοσηλευτικής παρέμβασης ή καθοδήγησης και αποδίδεται στο γεγονός ότι τα παιδιά με νοητική υστέρηση είναι πιθανόν να παρουσιάσουν κρούσματα αυτοτραυματισμών ή κρίσεων επιληψίας ανά πάσα στιγμή. Χαρακτηριστικά είναι και τα λεγόμενα κοινωνικής λειτουργού από φορέα που πραγματοποιήθηκε συνέντευξη όπου ανέφερε τα εξής: *(κοινωνικός λειτουργός 1): «Πριν μια βδομάδα ένα παιδί μας, έπαθε μεγάλη κρίση επιληψίας. Στο κέντρο δε διαθέτουμε κάποιον εξειδικευμένο νοσηλευτή, αν και σαν προσωπικό λαμβάνουμε κατά καιρούς μαθήματα πρώτων βοηθειών...»*

Σχετικά με το ωράριο των υπηρεσιών παρατηρείται μια διακύμανση, με τις περισσότερες να λειτουργούν πρωί και απόγευμα. Παρατηρήθηκε επίσης, ότι σε κάποιες από τις υπηρεσίες οι κοινωνικοί λειτουργοί αναλαμβάνουν επιπλέον καθήκοντα με σκοπό τη σωστή διαχείριση όλων των προγραμμάτων του φορέα: *(κοινωνικός λειτουργός 1): « Εμείς εδώ τα κάνουμε όλα... είμαστε λίγο απ' όλες τις ειδικότητες, λίγο λογοθεραπευτές, λίγο γιατροί, λίγο ψυχολόγοι...»*

Όσον αφορά τις παροχές του κάθε φορέα, διαθέτουν ψυχολογική-συμβουλευτική υποστήριξη τόσο στα παιδιά με νοητική υστέρηση όσο και στις οικογένειές τους (ατομικά ή ομαδικά). Επίσης, γίνεται διάγνωση, αξιολόγηση των αναγκών του ατόμου που απευθύνεται στην υπηρεσία και υποστήριξή του σε μικροομάδες από διεπιστημονικές ομάδες. Επιπλέον παροχές που διατίθενται από τις υπηρεσίες είναι η ειδική αγωγή, η επαγγελματική αποκατάσταση και η ένταξη των παιδιών τόσο στο οικογενειακό όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Τέλος, η καθημερινή ενημέρωση των γονέων, αλλά και η δημιουργία διάφορων προγραμμάτων ένταξης και ενημέρωσης (ημερίδες, εκδηλώσεις, επισκέψεις σε σχολεία, κατασκήνωση) είναι κάποιες από τις πρόσθετες παροχές που επισημάνθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων.

Επομένως, με βάση τα παραπάνω στοιχεία σχετικά με το προφίλ της υπηρεσίας, το ωράριο εξυπηρέτησης, το ανθρώπινο δυναμικό και το είδος παροχών, προκύπτει ότι και οι δημόσιες και οι ιδιωτικές υπηρεσίες έχουν παρόμοια λειτουργία και ανταποκρίνονται στο προβλεπόμενο καταστατικό του νομοθετικού πλαισίου δημόσιου και ιδιωτικού τομέα όπως αναφέρεται στο Σταθόπουλο (2005) για τις παροχές που πρέπει να διαθέτει καθένας φορέας.

Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι οι φορείς και των δύο τομέων παρέχουν ψυχολογική στήριξη, ειδική αγωγή, επαγγελματική αποκατάσταση και ένταξη των παιδιών τόσο στο οικογενειακό όσο και στο κοινωνικό σύνολο, γεγονός που αναφέρθηκε και στη βιβλιογραφική ανασκόπηση σύμφωνα με την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (2005)

Ανάλυση 2^{ης} θεματικής ενότητας : Το προφίλ των κοινωνικών λειτουργών και το περιεχόμενο εργασίας τους

Στη δεύτερη θεματική ενότητα αντλήθηκαν στοιχεία που σχετίζονται με το ρόλο και τη φύση του αντικειμένου εργασίας κάθε κοινωνικού λειτουργού στην εκάστοτε υπηρεσία. Πιο αναλυτικά, τα στοιχεία αυτά αναφέρονται στις δεξιότητες του κοινωνικού λειτουργού, στο χρόνο εργασίας του στην υπηρεσία, στην μετεκπαίδευσή του και στην επιλογή ή μη επιλογή ενασχόλησής του με το συγκεκριμένο τομέα.

Όσον αφορά το ρόλο και τη φύση του αντικειμένου εργασίας του κοινωνικού λειτουργού τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, παρατηρήθηκε ότι είναι πολύπλευρος και συντελικός. Πιο συγκεκριμένα, η φύση του αντικειμένου εργασίας του αφορά είτε πρακτικά - λειτουργικά ζητήματα είτε θέματα οργάνωσης και δημιουργίας προγραμμάτων ένταξης και ενημέρωσης. Επιπλέον, η ενασχόλησή τους σχετίζεται με τη συγκρότηση ατομικών και ομαδικών συνεδριών, καθώς και με διοικητικές αρμοδιότητες. Χαρακτηριστικές ήταν οι φράσεις τριών εκ των κοινωνικών λειτουργών: (κοινωνικός λειτουργός 1): «Εμείς εδώ τα κάνουμε όλα» ή (κοινωνικός λειτουργός 2):«η κοινωνική λειτουργός εδώ κάνει τα πάντα», (κοινωνικός λειτουργός 3):« *«Ο ρόλος μου εδώ είναι πολύπλευρος!*».

Σχετικά με τις δεξιότητες που αναφέρθηκαν από τους συνεντευξιζόμενους, φάνηκε ότι σημαντικότερο για εκείνους είναι η τήρηση των αρχών της κοινωνικής εργασίας και ο κώδικας δεοντολογίας. Επιπλέον, κάποιες δεξιότητες που ανέφεραν οι κοινωνικοί λειτουργοί ως σημαντικές για την επαφή τους με τα παιδιά με νοητική υστέρηση ήταν ο σωστός προγραμματισμός για την επίλυση του προβλήματος, η διαφορετική προσέγγιση ανάλογα με το περιστατικό, επιμονή και υπομονή, καθώς επίσης και να διακατέχεται από καλό επίπεδο γνωστικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων, όπως φαίνεται και από τα λεγόμενά τους: (κοινωνικός λειτουργός 1):«*Θα πρέπει να έχει δηλαδή γνωστικές δεξιότητες, γιατί είναι πολύ σημαντικές καθώς επίσης και επικοινωνιακές*» (κοινωνικός λειτουργός 2):«*Το κάθε άτομο θέλει διαφορετική*

προσέγγιση», «Υπομονή χρειάζεται οπωσδήποτε, επιμονή και αυτογνωσία».

Εν συνεχεία, με βάση το χρονικό διάστημα το οποίο εργάζονται οι κοινωνικοί λειτουργοί στον κάθε φορέα, αξίζει να αναφερθεί ότι οι τέσσερις εκ των έξι εργάζονται στις υπηρεσίες για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα σε αντίθεση με τους υπόλοιπους φορείς στους οποίους οι κοινωνικοί λειτουργοί εργάζονται για ένα μικρό χρονικό διάστημα. Το γεγονός αυτό μπορεί να συμβάλει κατά ένα μεγάλο βαθμό και στην εμπειρία που διαθέτουν οι κοινωνικοί λειτουργοί στον συγκεκριμένο τομέα εργασίας τους, κατά πόσο μπορούν να ανταπεξέλθουν με αποτελεσματικότητα στα όποια διλήμματα ή προκλήσεις πιθανόν αντιμετωπίσουν, ή και κατά πόσο μπορούν να έχουν αρνητικές επιπτώσεις τα διλήμματα/οι προκλήσεις τόσο σε προσωπικό όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο.

Ως προς το κομμάτι της μετεκπαίδευσης, οι απαντήσεις που δόθηκαν από τους κοινωνικούς λειτουργούς ήταν διαφορετικές. Οι τρεις εκ των έξι απάντησαν ότι έχουν στην κατοχή τους και άλλα πτυχία σχετικά με το κομμάτι της νοητικής υστέρησης, ενώ οι υπόλοιποι απάντησαν ότι εκτός από το πτυχίο της κοινωνικής εργασίας δε διαθέτουν κάποιο ανάλογο πτυχίο. (κοινωνικός λειτουργός 1): «Όχι δεν έχω κάνει κάποια μετεκπαίδευση.», (κοινωνικός λειτουργός 2): «Ναι έχω σπουδάσει και έχω πάρει και πτυχίο και στο .....», (κοινωνικός λειτουργός 3): «Το κομμάτι αυτό με ενδιαφέρει αρκετά για αυτό τον λόγο προσπαθώ να ενημερώνομαι. Έχω συμμετάσχει στο σεμινάριο ειδικής αγωγής που πραγματοποιήθηκε από το πανεπιστήμιο ....., και έχω κάνει και 2 μεταπτυχιακά στο κομμάτι της ειδικής αγωγής.»

Στην ερώτηση αν ήταν επιλογή τους να ασχοληθούν με τη νοητική υστέρηση, οι απαντήσεις που δόθηκαν από τους κοινωνικούς λειτουργούς ήταν πάλι διαφορετικές. Ελάχιστοι ήταν αυτοί που απάντησαν ότι ήταν καθαρά επιλογή τους να ασχοληθούν με το κομμάτι της νοητικής υστέρησης. Οι περισσότεροι δήλωναν ότι ναι μεν επιθυμούσαν να ασχοληθούν με αυτό τον τομέα, αλλά στην συνέχεια ανέφεραν ότι εν τέλει προέκυπτε από προκηρύξεις και για αυτό το λόγο κατέληγαν στην συγκεκριμένη υπηρεσία. (κοινωνικός λειτουργός 1): «Ήταν κάτι που το ήθελα. Μου άρεσε πολύ αυτός ο τομέας και ήταν επιλογή μου να ασχοληθώ με αυτό.», (κοινωνικός λειτουργός 2): «Ήταν κάτι που το ήθελα. Βέβαια τότε που είχα τελειώσει εγώ τις σπουδές μου οι μόνες θέσεις που προκηρύσσονταν ήταν εκεί, αλλιώς για να είμαι ειλικρινής μου άρεσαν και οι φυλακές.», (κοινωνικός λειτουργός 3): «Ήταν επιλογή μου όχι μόνο με τη νοητική υστέρηση αλλά γενικά με την ειδική αγωγή. Είναι κάτι που αγαπώ και μου προκαλεί ενδιαφέρον.», (κοινωνικός λειτουργός 4): «Ναι ήταν κάτι που μου άρεσε. Στα πλαίσια της δουλειάς βέβαια προέκυψε και έτσι ασχολήθηκα με αυτό.»

Επομένως, το γεγονός ότι κάποιοι από τους κοινωνικούς λειτουργούς ήθελαν να ασχοληθούν με τον τομέα της νοητικής υστέρησης, φάνηκε καθώς απάντησαν ότι ήταν κάτι που τους άρεσε ή ήθελαν να προσφέρουν σε αυτά τα παιδιά και είναι συναισθηματικά δεμένοι με τα ίδια και τους γονείς τους. Επιπροσθέτως, ανέφεραν ότι είτε ήταν μια πρόκληση για τους ίδιους, είτε ήταν μια εξέλιξη στην επαγγελματική τους πορεία σε αυτό το κομμάτι που ήδη ασχολούνταν εκτενώς και σε διεθνές επίπεδο ή ακόμη ότι ήθελαν να έρθουν κοντά σε αυτά τα παιδιά και να αντιληφθούν τον τρόπο που σκέφτονται και λειτουργούν. Αντιπροσωπευτικές ήταν κάποιες από τις φράσεις τους: (κοινωνικός λειτουργός 1): «Ναι το ήθελα. Ξέρετε δεν είμαι άτομο του γραφείου, οπότε ήταν πρόκληση για μένα να ασχοληθώ με τη νοητική υστέρηση.» (κοινωνικός λειτουργός 2): «Αυτό που με έκανε να δουλέψω με αυτά τα παιδιά ήταν το γεγονός ότι μου αρέσουν και θέλω να προσφέρω ειδικά σε αυτά τα παιδιά! Έχω δεθεί

πλέον μαζί τους και με τις οικογένειές τους.» (κοινωνικός λειτουργός 3): «Έχω δουλέψει και παλαιότερα με επαγγελματικά προγράμματα με παιδιά με αναπηρία και νοητική υστέρηση. Αυτό ήταν κάτι που με έκανε να το συνεχίσω και να το εξελίξω όλο αυτό..... Το κομμάτι αναπηρία στην Ελλάδα το δουλεύουμε εν μέρει, ενώ στο εξωτερικό η κατάσταση είναι πολύ μπροστά! Εδώ στη χώρα μας δυστυχώς «μπουσουλάμε!!! ..... » (κοινωνικός λειτουργός 4): «Ήθελα να αντιληφθώ πως σκέφτονται και πως λειτουργούν αυτά τα παιδιά».

Από την άλλη πλευρά, το μικρότερο ποσοστό των συνεντευξιζόμενων δήλωσαν ότι δε βρίσκονταν σε αυτό τον τομέα επειδή το ήθελαν από την αρχή, απλά ήταν ένας χώρος με τον οποίο προέκυψε να ασχοληθούν στα πλαίσια εργασίας τους ή στα πλαίσια ευαισθητοποίησής τους λόγω κάποιου περιστατικού νοητικής υστέρησης στο οικογενειακό τους περιβάλλον: (κοινωνικός λειτουργός 1): «... προέκυψε... Ίσως όμως και υποσυνείδητα λειτούργησε και το γεγονός ότι έχω και ένα συγγενικό μου πρόσωπο με νοητική υστέρηση».

Εν κατακλείδι, σύμφωνα με τον Σταθόπουλο (2005), ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού είναι πολυδιάστατος και πολυεπίπεδος. Ο κοινωνικός λειτουργός καλείται να εφαρμόσει τεχνικές και μεθόδους τόσο στον ίδιο το άτομο με νοητική υστέρηση όσο και στην οικογένειά του αλλά και στην ευρύτερη κοινωνία, γεγονός που παρατηρήθηκε και από τα λεγόμενα των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών κατά την διάρκεια της συνέντευξης. Όντας γνώστες του κώδικα δεοντολογίας και των αρχών κοινωνικής εργασίας, οι επαγγελματίες χρησιμοποίησαν τις δεξιότητες αυτές για τον σωστό προγραμματισμό επίλυσης διάφορων προβλημάτων.

Όσον αφορά τις ερωτήσεις σχετικά με την μετεκπαίδευση και το χρονικό διάστημα εργασίας τους στο συγκεκριμένο φορέα, παρατηρήθηκε ότι σημαντικό στοιχείο είναι η εμπειρία που έχει ο κάθε επαγγελματίας ανεξάρτητα του χρονικού πλαισίου εργασίας και της επιπλέον εκπαίδευσης. Οι απαντήσεις που προβλημάτισαν την σπουδαστική ομάδα ήταν αυτές που σχετίζονταν με το αν είναι η επιλογή τους που εργάζονται στο συγκεκριμένο φορέα και να περιγράψουν τον λόγο που τον επέλεξαν.

Ανάλυση 3^{ης} θεματικής ενότητας: Προκλήσεις και διλήμματα των κοινωνικών λειτουργών

Αυτή η θεματική ενότητα αναφέρεται στις προκλήσεις και τα διλήμματα που πιθανόν αντιμετώπιζαν ή ακόμη αντιμετώπιζουν οι κοινωνικοί λειτουργοί κατά την εργασίας τους στους συγκριμένους φορείς. Αναλυτικότερα, οι κοινωνικοί λειτουργοί περιέγραψαν στη σπουδαστική ομάδα τις τυχόν προκλήσεις ή διλήμματα στα οποία βρέθηκαν αντιμετώπι και τις πιθανές επιπτώσεις που επέφεραν τόσο στους ίδιους όσο και στο χώρο εργασίας τους. Τέλος, ρωτήθηκαν κατά πόσο οι επιπτώσεις αυτές είναι πιθανό να συμβάλλουν στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης, γνωστό και με την αγγλική ορολογία «burn out».

Αναλύοντας τις απαντήσεις σχετικά με την περιγραφή των προκλήσεων και των διλημάτων παρατηρήθηκε ότι οι περισσότεροι επαγγελματίες επικεντρώθηκαν στον όρο «πρόκληση» όπου και ανέφεραν διάφορα παραδείγματα περιστατικών με τα οποία έρχονται καθημερινά αντιμέτωποι, όπως για παράδειγμα: (κοινωνικός λειτουργός 1): «Αυτό όμως που γίνεται συχνά και είναι μία πρόκληση είναι το γεγονός ότι ακόμα υπάρχει ο ρατσισμός γι' αυτές τις ομάδες πληθυσμού», (κοινωνικός λειτουργός 2): «...τεράστια πρόκληση για εμάς ήταν το γεγονός ότι υπήρξαν σκοπιμότητες από πολιτικά πρόσωπα να κλείσει ο φορέας...». Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι κάποιοι θεώρησαν τη συγκεκριμένη ερώτηση πολύ γενική και γι' αυτό το λόγο δεν έδωσαν κάποια απάντηση στη σπουδαστική ομάδα : (κοινωνικός λειτουργός 3): «Αυτή η ερώτηση κορίτσια είναι πολύ γενική...».

Ωστόσο, υπήρχαν και κοινωνικοί λειτουργοί που διέκριναν τον όρο «δίλημμα» από εκείνον της «πρόκλησης» και δε δίστασαν να αναφέρουν παραδείγματα με διλήμματα που έχουν έρθει αντιμέτωποι.: (κοινωνικός λειτουργός 1): «Πριν μία εβδομάδα ένα παιδί μας έπαθε μεγάλη κρίση επιληψίας... η πρόκληση εκείνη τη στιγμή ήταν μεγάλη γιατί η συγκεκριμένη επιληψία ήταν βαριάς μορφής... τότε δημιουργήθηκε το εξής δίλημμα, επειδή οι γονείς του παιδιού αν και ενημερώθηκαν γρήγορα, δε θα προλάβαιναν να φτάσουν εγκαίρως... κάποιος έπρεπε να συνοδεύσει το παιδί μέχρι το νοσοκομείο (το δίλημμα ήταν πρακτικής φύσεως)... συνόδευσα εγώ...», (κοινωνικός λειτουργός 2): «... πρόκληση για μένα είναι η αποδοχή του γονιού ότι το παιδί του πρέπει να φοιτήσει σε ειδικό σχολείο... σε αυτό που μόλις είπα πιστεύω πως παρουσιάζεται και το δίλημμα για μένα, γιατί πρέπει να βρω έναν τρόπο να το πω σε αυτόν το γονιό...».

Στο κομμάτι των επιπτώσεων, οι απαντήσεις που δόθηκαν από τους επαγγελματίες κινήθηκαν σε κοινά πλαίσια. Όλοι οι ερωτηθέντες απάντησαν ότι σε προσωπικό επίπεδο, οι επιπτώσεις που προκαλούνται από προκλήσεις και διλήμματα, είχαν αρνητικό αντίκτυπο στην ψυχοσυναισθηματική τους κατάσταση. Για παράδειγμα είπαν: (κοινωνικός λειτουργός 1): «Είχε αρνητικές επιπτώσεις...», (κοινωνικός λειτουργός 2): «Νιώθω άσχημα...», (κοινωνικός λειτουργός 3): «Βασικά στεναχωριέμαι.»

Ωστόσο, φάνηκε ότι φροντίζουν να διατηρούν μια απόσταση από το συναισθηματικό κομμάτι και να μην οικειοποιούνται καταστάσεις, καθώς θεωρούν ότι ένας σωστός επαγγελματίας πρέπει να αντεπεξέρχεται και να μην επηρεάζεται από τις καθημερινές δυσκολίες: «Νιώθω άσχημα, αλλά δε θέλω να οικειοποιούμαι καταστάσεις...», «Όταν εγώ σαν άνθρωπος τα έχω καλά με τον εαυτό μου και ξέρω ότι θα αντιμετωπίσω κάποιες δυσκολίες, προσπαθώ να μην επηρεάζομαι αρνητικά και να κοιτάω μπροστά.»

Στην τελευταία ερώτηση αυτής της θεματικής ενότητας που αναφέρεται στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης «burn out», το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων κοινωνικών λειτουργών συμφώνησαν ότι οι ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις μπορούν κάλλιστα να συμβάλλουν στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης. Χαρακτηριστικά οι ίδιοι ανέφεραν: (κοινωνικός λειτουργός 1): «Ναι, φυσικά και συμβάλει και ειδικά αν δουλεύεις για πολλά χρόνια σε έναν τέτοιο χώρο όπως είναι και η νοητική υστέρηση.», (κοινωνικός λειτουργός 2): «Βεβαίως και συμβάλει...».

Βέβαια, υπήρξαν και υποστηρικτές της άποψης ότι, εφόσον ήταν επιλογή τους να εργασθούν στο συγκεκριμένο τομέα, ήξεραν τις δυσκολίες που θα αντιμετώπιζαν. Οπότε, και θεώρησαν ότι αυτές οι επιπτώσεις δεν είναι εφικτό να οδηγήσουν στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης: *(κοινωνικός λειτουργός 3): «Δε νομίζω. Όχι. Ήταν επιλογή μου να δουλέψω σε αυτόν το χώρο. Άλλωστε έχω δεθεί με τα παιδιά. Πρέπει αφού το θέλεις να κάνεις ότι καλύτερο γι' αυτά».*

Κλείνοντας λοιπόν αυτή τη θεματική ενότητα, αντλήθηκαν τα παρακάτω συμπεράσματα. Αρχικά, η εννοιολογική σημασία της «πρόκλησης» και του «διλήμματος» φάνηκε να δυσκολεύει τους επαγγελματίες να δώσουν μια σαφή απάντηση. Έπειτα, οι περισσότεροι αναφέρθηκαν στις επιπτώσεις που πιθανόν προκαλούνται από τις προκλήσεις και τα διλήμματα τόσο σε προσωπικό όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο, χαρακτηρίζοντάς τες ως αρνητικές. Αν και υπήρξαν και κάποιοι οι οποίοι ανέφεραν ότι μένουν ανέπαφοι από τις ενδεχόμενες επιπτώσεις από προκλήσεις/διλήμματα, καθώς είναι γνώστες των δυσκολιών του αντικειμένου τους. Επομένως, για το λόγο αυτό προσπαθούν να αποβάλλουν τα παραπάνω συναισθήματα και να μην επηρεάζονται.

Τέλος, σχετικά με το σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης «burn out» οι απαντήσεις των επαγγελματιών δε συμφωνούσαν απόλυτα μεταξύ τους. Αυτό το κομμάτι συνάδει και με τη θεωρία (Δεμερούτη, 2001) σύμφωνα με την οποία δεν είναι απαραίτητο όλοι οι επαγγελματίες να παρουσιάζουν επαγγελματική εξουθένωση, αλλά και όσοι παρουσιάζουν δεν είναι αναγκαίο να εκδηλώνουν και κοινά συμπτώματα. Άλλωστε οι άνθρωποι διαφέρουν μεταξύ τους, μπορεί να βιώσουν διαφορετικά το σύνδρομο χωρίς τη δεδομένη εκδήλωση όλων των συμπτωμάτων που προαναφέρονται.

Ανάλυση 4^{ης} θεματικής ενότητας: Στρατηγικές αντιμετώπισης προκλήσεων και διλημάτων

Στην τέταρτη θεματική ενότητα οι ερωτήσεις που δόθηκαν στους κοινωνικούς λειτουργούς βασίζονταν στις στρατηγικές αντιμετώπισης και τις πηγές βοήθειας. Πιο συγκεκριμένα, ζητήθηκε να περιγραφεί ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν αυτές τις καταστάσεις (αναζητώντας βοήθεια) και ποιες πιθανές τεχνικές χρησιμοποιούν οι ίδιοι για την αποφυγή αυτών των καταστάσεων. Επίσης, ρωτήθηκαν αν ο φορέας στον οποίο εργάζονται ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ιδίων, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στα πιθανά διλήμματα ή προκλήσεις. Κλείνοντας τη συνέντευξη, τέθηκε το ερώτημα από τη σπουδαστική ομάδα στους επαγγελματίες, περί μεθόδων υποστήριξης που πιστεύουν οι ίδιοι ότι θα ήταν ωφέλιμο να εφαρμόζονται από υπηρεσίες που ασχολούνται με παιδιά με νοητική υστέρηση.

Στην ερώτηση για την αναζήτηση βοήθειας, οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν διαφορετικές. Αρχικά, τα αποτελέσματα των θετικών απαντήσεων έδειξαν ότι η αναζήτηση πηγών βοήθειας προέρχονται μέσω ψυχολογικής υποστήριξης από εξωτερικούς συνεργάτες, από συνελεύσεις που πραγματοποιούνται στο φορέα καθώς επίσης και από συζητήσεις με άτομα από τη διεπιστημονική ομάδα του χώρου: *(κοινωνικός λειτουργός 1): «Για παράδειγμα, έχουμε την ψυχολογική υποστήριξη από εξωτερικούς συνεργάτες.»*, *(κοινωνικός λειτουργός 2): «Φυσικά. Υπάρχει η διεπιστημονική ομάδα του κέντρου στην οποία συζητάμε οποιοδήποτε πρόβλημα προκύπτει.»*

Ωστόσο, τα αποτελέσματα των αρνητικών απαντήσεων έδειξαν ότι αρκετοί επαγγελματίες του χώρου δεν έχουν τη δυνατότητα αναζήτησης βοήθειας λόγω έλλειψης εποπτείας. Όπως για παράδειγμα ανέφεραν τα εξής: (κοινωνικός λειτουργός 1): «Από πού να αναζητήσω βοήθεια;; Δεν υπάρχει τίποτα ώστε να μας βοηθήσει...», (κοινωνικός λειτουργός 2): «Όχι δεν υπάρχει κάποια βοήθεια. Η εποπτεία για μας είναι μεγάλη πολυτέλεια».

Αναφορικά με τις τεχνικές που χρησιμοποιούν οι ίδιοι οι επαγγελματίες δουλεύοντας με παιδιά με νοητική υστέρηση, δόθηκαν ποικίλες απαντήσεις. Κάποιοι από τους ερωτηθέντες τόνισαν ότι ο διαχωρισμός της προσωπικής τους ζωής από την επαγγελματική είναι μια τεχνική που τους βοηθάει αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση των όποιων δύσκολων καταστάσεων στην εργασία τους: (κοινωνικός λειτουργός 1): «... το να κρατάω μια απόσταση, να μην ταυτίζομαι και να μην «κουβαλάω» στο σπίτι τα προβλήματα της δουλειάς...». Κάποιοι άλλοι θεώρησαν ότι μέσω της συζήτησης με συναδέλφους καταπολεμούν όλα τα αρνητικά συναισθήματα που προκαλούνται από τις πιθανές επιπτώσεις προερχόμενες από προκλήσεις/διλήμματα ή και μέσω παρακολούθησης σεμιναρίων: (κοινωνικός λειτουργός 2): «Βασικά προσπαθώ από διάφορα σεμινάρια να ενημερώνομαι και να ανταλλάσσω απόψεις με άλλους συναδέλφους». Ωστόσο, υπήρχαν και εκείνοι οι οποίοι εξ' αιτίας έλλειψης χρόνου δε χρησιμοποιούν τεχνικές συναισθηματικής αποφόρτισης: (κοινωνικός λειτουργός 3): «Δεν υπάρχει πολυτέλεια χρόνου για κάτι παραπάνω».

Στην ερώτηση κατά πόσο η υπηρεσία ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν δυσανάλογες. Κάποιοι από τους ερωτηθέντες απάντησαν ότι οι υπηρεσίες με τη δημιουργία ομάδων και άλλων μέσων βοήθειας, ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους. (κοινωνικός λειτουργός 1): «Στην υπηρεσία γίνονται ομάδες με την συνεργασία του προσωπικού...», (κοινωνικός λειτουργός 2): «Πάρα πολύ στήριξη από τον διευθυντή κυρίως...».

Από την άλλη μεριά, υπήρχαν επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί όπου υποστήριζαν ότι ναι μεν οι υπηρεσίες είναι βοηθητικές, αλλά η έλλειψη εξειδικευμένου διοικητικού προσωπικού κάνει κάποιες φορές δύσκολη την επικοινωνία τους για την επίλυση διάφορων προκλήσεων. (κοινωνικός λειτουργός 3): «Η ανταπόκριση του διοικητικού προσωπικού είναι άμεση και βοηθητική. Το μόνο που θα μπορούσα να αναφέρω ως αρνητικό (και δεν το λέω με κακία) είναι η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού στο διοικητικό...».

Κλείνοντας την συνέντευξη με τους κοινωνικούς λειτουργούς, κλήθηκαν να απαντήσουν στην ερώτηση: «Ποιες μέθοδοι υποστήριξης πιστεύετε ότι θα ήταν ωφέλιμο να εφαρμόζονται από τις υπηρεσίες, ως πιο αποτελεσματικές για τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;» Οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι άξιες προσοχής καθώς εκφράζονται οι επιθυμίες των επαγγελματιών για ένα σημαντικό έλλειμμα σε όλες τις υπηρεσίες. Όλοι οι ερωτηθέντες θεώρησαν σημαντικό να διοργανώνονται περισσότερες ημερίδες για την ενημέρωση όχι μόνο των οικογενειών αλλά και για τους ίδιους σε θέματα που αφορούν τη νοητική υστέρηση. Να πραγματοποιούνται επιστημονικές συνεργασίες και συναντήσεις και με άλλους φορείς που έχουν αντικείμενο εργασίας τη νοητική υστέρηση, όπως επίσης και μία ακόμα εξίσου

σημαντική παρατήρηση ήταν η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής για την πλήρη κάλυψη όλων των παιδιών καθώς και εκείνων που ζουν σε ακριτικές περιοχές. (κοινωνικός λειτουργός 1): «...καλή υλικοτεχνική υποδομή από το κράτος... για να μπορούν να βολεούνται και οικογένειες με παιδιά που μένουν σε απομακρυσμένες περιοχές..», (κοινωνικός λειτουργός 2): « Θα πρέπει εννοείτε να γίνονται ημερίδες, σεμινάρια για όλο το επιστημονικό προσωπικό...», (κοινωνικός λειτουργός 3): « Επιπλέον θα ήταν καλό και δημιουργικό και η επίσκεψη σε άλλους αντίστοιχους φορείς εκτός Πατρών.»

Στην συγκεκριμένη θεματική ενότητα, με την οποία τελειώνουν και οι ερωτήσεις τις συνέντευξης με τους επαγγελματίες, αντλήθηκαν συμπεράσματα τα οποία ταυτίζονται απόλυτα με το βιβλιογραφικό κομμάτι της πτυχιακής. Οι κοινωνικοί λειτουργοί περιέγραψαν τις πηγές βοήθειας που αναζητούν τόσο στον χώρο εργασίας τους όσο και στην προσωπική τους ζωή. Αναφέρθηκαν στην ανταπόκριση των αναγκών τους από τις υπηρεσίες στις οποίες εργάζονται καθώς και στις πιθανές μεθόδους υποστήριξης που θα ήταν ωφέλιμο να πραγματοποιούνται από τις εκάστοτε υπηρεσίες.

Στη βιβλιογραφική ανασκόπηση αναφέρθηκαν οι μηχανισμοί πηγών βοήθειας τόσο σε επαγγελματικό, όσο και σε προσωπικό επίπεδο. Σε επαγγελματικό επίπεδο η εποπτεία, η επαγγελματική συνεργασία και η συνεχής κατάρτιση μέσω σεμιναρίων / ημερίδων, θεωρούνται πηγές βοήθειας για τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς, γεγονός που αποδεικνύεται και μέσω της συγκεκριμένης έρευνας.

Ωστόσο, σε προσωπικό επίπεδο, οι ερωτηθέντες θεώρησαν ως σημαντική πηγή βοήθειας την καθημερινή επαφή με φίλους, συγγενείς, αγαπημένα πρόσωπα που κάνουν τον επαγγελματία να ξεχνιέται από την ρουτίνα της καθημερινότητας, ώστε να επανέρχεται ανανεωμένος στα επαγγελματικά του καθήκοντα, γεγονός που αναφέρεται χαρακτηριστικά και στην θεωρία από τον Αντωνίου (2006)

Κλείνοντας, παρατηρείται ότι οι μηχανισμοί βοήθειας προέρχονται είτε από τον ίδιο τον κοινωνικό λειτουργό είτε και από το γύρω οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον. Είναι σημαντικό οι επαγγελματίες να γνωρίζουν τα όρια τους και να σέβονται τον εαυτό τους. Η αυτογνωσία βοηθά τον επαγγελματία να αναγνωρίζει τις αντοχές του. Επίσης, εξίσου σημαντικό είναι οι επαγγελματίες να στηρίζονται και από την ίδια την υπηρεσία στην οποία εργάζονται και για αυτό το λόγο είναι σημαντικό να ληφθούν σοβαρά υπόψη οι επιθυμίες τους, οι οποίες εκφράστηκαν στην τελευταία ερώτηση της παραπάνω συνέντευξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Κατά την ανάλυση των συνεντεύξεων αντλήθηκαν στοιχεία τα οποία σε συνδυασμό με όσα αναφέρθηκαν στο θεωρητικό μέρος, κατόπιν βιβλιογραφικής ανασκόπησης, μπορούν να οδηγήσουν σε συγκεκριμένα συμπεράσματα. Τα συμπεράσματα αν και ενδεικτικά λόγω των ερευνητικών περιορισμών όπως αναγνωρίζουμε, παρατίθενται στη συνέχεια.

Οι αναπηρίες, και ειδικότερα η νοητική υστέρηση, είναι ένας τομέας που συχνά απαιτεί σπατάλη πολύτιμης ενέργειας και ενδεχομένως προκαλεί αρκετό άγχος στους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς. Ενδεχομένως η καθημερινή επαφή των κοινωνικών λειτουργών με παιδιά με νοητική υστέρηση να τους φέρνει συχνά αντιμέτωπους με προκλήσεις και διλήμματα τα οποία προκαλούν στους ίδιους σημαντικές επιπτώσεις, τόσο στην προσωπική τους ζωή όσο και στην επαγγελματική τους πορεία. Οι κοινωνικοί λειτουργοί καταβάλουν μεγάλη προσπάθεια ώστε τα διλήμματα, οι προκλήσεις και οι επιπτώσεις να μην έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην προσωπική και επαγγελματική τους ζωή αντίστοιχα.

Παρόλα' αυτά, η αντιμετώπιση καθημερινών προκλήσεων και διλημάτων, τους δημιουργεί αρνητικά συναισθήματα όπως θλίψη, θυμό, και αίσθημα μεγάλης ευθύνης.

Η φύση της νοητικής υστέρησης ακόμα και σήμερα αποτελεί θέμα ταμπού τόσο στην οικογένεια όσο και στην κοινωνία. Οι κοινωνικοί λειτουργοί που εργάζονται στον τομέα της νοητικής υστέρησης, καλούνται καθημερινά για αλλαγή των στάσεων και συμπεριφορών τους, γεγονός που προκαλεί άγχος. Στις περιπτώσεις που ασχολούνται με την οικογένεια θα πρέπει να αναζητήσουν το σωστό τρόπο, αλλά και τον κατάλληλο χρόνο ώστε να βοηθήσουν τους γονείς να κατανοήσουν και να αποδεχθούν ότι το παιδί τους έχει νοητική υστέρηση. Σε μακρο-επίπεδο, επίσης ο κοινωνικός λειτουργός είναι πολύ πιθανό να αντιμετωπίσει την πρόκληση άρσης ρατσιστικών στερεοτύπων και συμπεριφορών από την ίδια την κοινωνία. Τέλος, η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού ωθεί τον κοινωνικό λειτουργό να αναλαμβάνει θέματα εκτός των αρμοδιοτήτων του, με αποτέλεσμα να αυξάνονται οι ευθύνες του και τ' επέκταση το άγχος του. Όλα τα παραπάνω λοιπόν ευθύνονται για το ενισχυμένο άγχος στους κοινωνικούς λειτουργούς.

Επομένως, για την αντιμετώπιση όλων αυτών των προκλήσεων και ηθικών διλημάτων σε όλα τα επίπεδα, οι κοινωνικοί λειτουργοί ανέδειξαν ως πιο αποτελεσματικές κάποιες τεχνικές όπως είναι η καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους μέσω συζητήσεων, αλλά και η συζήτηση μέσω συνελεύσεων με διεπιστημονικές ομάδες. Φαίνεται ότι η ανταλλαγή απόψεων και η σύγκριση διαφόρων περιστατικών, δίνει στους επαγγελματίες τη δυνατότητα να αποφύγουν τη συναισθηματική τους κατάπτωση.

Ένας άλλος τρόπος ο οποίος χρησιμοποιείται από αρκετούς κοινωνικούς λειτουργούς για την αποφυγή διαφόρων επιπτώσεων στην ψυχοσυναισθηματική τους κατάσταση είναι η χαλάρωση, προκειμένου να μην μεταφέρουν τα τυχόν επαγγελματικά προβλήματα στην προσωπική τους καθημερινότητα, αλλά και η τήρηση των ορίων.

Ως προς τις υπηρεσίες, αυτό που τέθηκε ως σημαντικότερο εργαλείο για την αντιμετώπιση των δυσκολιών δουλεύοντας με παιδιά με νοητική υστέρηση, ήταν η εποπτεία, καθώς θεωρείται πολύ βοηθητική για τους κοινωνικούς λειτουργούς. Εντούτοις, προβληματικό το γεγονός ότι είναι μια τεχνική που εφαρμόζεται σε ελάχιστες μόνο υπηρεσίες.

Τέλος, για την ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης παρατίθενται ορισμένες προτάσεις για την καλύτερη λειτουργία των υπηρεσιών που ασχολούνται με τη νοητική υστέρηση. Πιο αναλυτικά, προτείνεται οι υπηρεσίες να διαθέτουν περισσότερο εξειδικευμένο προσωπικό για την καλύτερη αντιμετώπιση των περιστατικών. Επιπροσθέτως, ωφέλιμο θα ήταν το προσωπικό που στελεχώνει τον κάθε φορέα να διαθέτει ένα καλό επίπεδο περαιτέρω επιμόρφωσης μέσω ειδικών σεμιναρίων, ημερίδων ή και επισκέψεων σε άλλους φορείς.

Ένας άλλος αποτελεσματικός προτεινόμενος τρόπος για καλύτερη ανταπόκριση των υπηρεσιών στις ανάγκες των κοινωνικών λειτουργών είναι η συστηματική εποπτεία σε ατομικό αλλά και ομαδικό επίπεδο, καθώς επίσης και οι ψυχοθεραπευτικές ομάδες. Έτσι οι κοινωνικοί λειτουργοί που ασχολούνται με παιδιά με νοητική υστέρηση αλλά και τις οικογένειές τους, θα μπορούν να συζητήσουν τις πιθανές προκλήσεις, τα τυχόν ηθικά διλήμματα, ακόμη και τις επιπτώσεις που τα ίδια προκαλούν στους επαγγελματίες.

Επίσης, προτείνεται η σωστή και εκτενής ενημέρωση της κοινότητας με σκοπό την αποφυγή ρατσιστικών συμπεριφορών και στερεοτύπων απέναντι στα άτομα με νοητική υστέρηση και την ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Κάτι τέτοιο είναι δυνατό να επιτευχθεί μέσω διαφόρων εκδηλώσεων για τη νοητική υστέρηση με τρόπο τέτοιο ώστε ο κοινωνικός περίγυρος να ενημερωθεί και να εξοικειωθεί με τα παιδιά αυτά χωρίς να δείχνει φόβο ή άρνηση για την αποδοχή και δείχνοντας σεβασμό στο πρόβλημά τους.

Κλείνοντας, προτείνεται η στήριξη των οικογενειών των παιδιών με νοητική υστέρηση τόσο σε οικονομικό όσο και σε ψυχοκοινωνικό επίπεδο. Λύση δεν είναι οι οικογένειες να τοποθετούν τα παιδιά τους σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης, αλλά να μάθουν να εντάσσουν το παιδί μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον και έπειτα στην κοινωνία.

Ωστόσο, η συνεχής φροντίδα των ατόμων με νοητική υστέρηση αποτελεί ανάγκη για περαιτέρω έρευνα. Σίγουρα η παραπάνω πρόταση θέτει ένα μεγάλο ζήτημα στις οικογένειες για συνεχή φροντίδα αυτών των ατόμων, αλλά είναι κάτι που θα μπορούσε κάλλιστα να τεθεί ως μελέτη για μελλοντικές έρευνες. Πιο συγκεκριμένα, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί κάποια μελέτη αναφερόμενη στις ανάγκες που δημιουργούνται στις οικογένειες μεγαλώνοντας ένα παιδί ή παιδιά με νοητική υστέρηση, καθώς επίσης και τις επιπτώσεις που έχει όλη αυτή η κατάσταση στο κάθε μέλος της οικογένειας. Η ανάγκη αυτή δημιουργήθηκε από τη στιγμή που αναφέρθηκαν τα διλήμματα, οι προκλήσεις και οι επιπτώσεις των κοινωνικών λειτουργών που δουλεύουν με παιδιά με νοητική υστέρηση και τις οικογένειές τους.

Συμπερασματικά, ως επίλογος στην παρούσα μελέτη, παρατίθεται ότι δουλεύοντας με παιδιά με νοητική υστέρηση και τις οικογένειές τους, οι κοινωνικοί λειτουργοί παρουσιάζουν μεγάλο βαθμό δυσκολίας με την ανάπτυξη πολλών διλημμάτων, προκλήσεων και επιπτώσεων. Δηλώνεται η ανάγκη των κοινωνικών λειτουργών για ύπαρξη εποπτείας τόσο σε ομαδικό όσο και σε ατομικό επίπεδο. Επιπλέον, θα ήταν ωφέλιμη η ύπαρξη περισσότερων προγραμμάτων για την καλύτερη κατάρτιση της νοητικής υστέρησης, όπως ημερίδες και σεμινάρια. Έτσι θα είναι δυνατόν οι κοινωνικοί λειτουργοί να αποβάλλουν το άγχος και το αίσθημα της μεγάλης ευθύνης και να έχουν την δυνατότητα για τον καλύτερο χειρισμό των περιστατικών όταν δουλεύουν με τα παιδιά με νοητική υστέρηση, αλλά και με τις οικογένειές τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αντωνίου, Α.Σ. (2006). *Κοινωνικής Εργασίας και εργασιακής ψυχολογίας. Εργασιακό στρες* Αθήνα: Επιστημονικές Εκδόσεις: Παρισιάνου Α.Ε.
- Αγγελοπούλου-Σακαντάμη, Ν. (2004). *Ειδική αγωγή. Αναπτυξιακές διαταραχές και χρόνιες μειονεξίες*. Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
- Αλευριάδου, Α. (2001). *Γνωστική επίδοση και «Μαθημένη απελπισία» των παιδιών με νοητική υστέρηση:ερευνητικά δεδομένα και εφαρμογές στην εκπαίδευση. Στο Αναστασία-Βαλεντίνη Ρήγα (επιμ.), Ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις σε οργανισμούς, ομάδες και άτομα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Βασιλείου, Ε. Γ., (1998). *Τα εκπαιδευσιμα καθυστερημένα παιδιά και έφηβοι*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Βλάχου-Μπαλαφούτη, Α. (2000). *Πρακτική εφαρμογή προγραμμάτων ένταξης παιδιών με νοητική καθυστέρηση. Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη (επιμ.), Άτομα με ειδικές ανάγκες και η ένταξή τους*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Brown, D., Pryzwansky, W. B., Schulte, A. (2006). *Ψυχολογική διαλεκτική συμβουλευτική εισαγωγή στην θεωρία και στην πράξη*. Αθήνα: Τυπωθήτω Γιώργος Δάρδανος.
- Γκαλλαν , Ζ. (1997). *Το παιδί, η οικογένεια, το σχολείο. Το παιδί με νοητική υστέρηση και η κοινωνία*. Αθήνα: Πατάκη.
- Corey, G.(2005). *Θεωρία και πρακτική της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας* Αθήνα: ΕΛΛΗΝ.
- Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Δελλασούδας, Λ. (2005). *Κοινοτική-κοινωνική πολιτική και ειδική επαγγελματική κατάρτιση*. Αθήνα: Β΄ Άτροπος.
- Δελλασούδας, Λ. (2005). *Σχολική ένταξη μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Αθήνα: Α΄Τόμος, Β΄ Άτροπος.
- Δεμερούτη, Ε. (2001). *Επαγγελματική εξουθένωση: ορισμός και σχέση με τις εργασιακές συνθήκες σε διάφορους επαγγελματικούς τομείς*.
- Δημητρόπουλος, Ε. Γ. (2000). *Συμβουλευτική προσανατολισμός συμβουλευτική και συμβουλευτική ψυχολογία*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Μ, (2008). *Μεθοδολογία κοινωνικής εργασίας μοντέλα παρέμβασης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δημουλάς,Κ. (1998) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Αθήνα, Gutenberg.
- Dunham, J. (2001). *Το στρες, Το άγχος και η αντιμετώπισή του*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, (2005). *Άτομα με βαριές αναπηρίες και πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης: Αποκλεισμένοι ανάμεσα στους αποκλεισμένους*. Αθήνα.
- Ζαϊμάκης, Γ. (2002). *Κοινοτική εργασία και τοπικές κοινωνίες, ανάπτυξη, συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Ιωαννίδου-Ιωαννίδου-Johnson, Α. (1998). *Προκατάληψη. Ποιος εγώ; Η δυναμική ανάμεσα στην προκατάληψη και την ψυχολογική ωριμότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2006). *Θεμελιωμένη θεωρία και ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: Δύο ερευνητικά παραδείγματα*. Ιωσηφίδης, Θ., Σπυριδάκης, Μ. (επιμ), *Ποιοτική κοινωνική έρευνα μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*, Αθήνα:

Κριτική.

Καυταντζόγλου, Ι.Α. (2006). *Κοινωνικός αποκλεισμός: Εκτός, εντός και υπό, θεωρητικές, ιστορικές και πολιτικές καταβολές μιας διαφορούμενης έννοιας* Αθήνα: Σαββάλας (κοινωνικές επιστήμες).

Κατσορίδου-Παπαδοπούλου, Χ. (2009). *Κοινωνική εργασία με ομάδες, μια μορφή προσέγγισης για συνεργασία και δράση*. Αθήνα: ΕΛΛΗΝ.

Κορωναίου, Α. (2010). *Όταν η εργασία γίνεται ασθένεια. Το στρες των εκπαιδευτικών, μια κοινωνιολογική μελέτη περίπτωσης*. Αθήνα: Πεδίο.

Κρασανάκη Γ. Ε., (1989). *Παιδιά με Νοητική Υστέρηση (Θεωρητικές και Εμπειρικές Προσεγγίσεις)*. Αθήνα.

Κρουσταλάκης Γ. Σ., (1999). *Τα παιδιά με Βαριά Νοητική Καθυστέρηση και ο κόσμος τους.- Άτομα με πολλαπλές Αναπηρίες*. Αθήνα.

Κρουσταλάκης Γ. Σ., (1992). *Παιδιά με Ιδιαίτερες Ανάγκες στην Οικογένεια και το Σχολείο – Ψυχοπαιδαγωγική Παρέμβαση*. Αθήνα.

Κυριαζή, Ν, (2009). *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μάνος, Ν. (1997). *Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής*. Θεσσαλονίκη: University studio press.

Μάντης, Ν.Ι. (2001). *Ψυχοπαιδαγωγική παρέμβαση για ανάταξη και ένταξη παιδιών με νοητική υστέρηση στο σχολείο. Στο Αναστασία-Βαλεντίνη Ρήγα (επιμ.), Ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις σε οργανισμούς, ομάδες και άτομα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

McLEOD, J. (2005). *Εισαγωγή στη συμβουλευτική*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Παπαϊωάννου, Κ. (2000). *Παιδιά- γονείς κοινωνικοί λειτουργοί*. Αθήνα: Έλλην.

Παρασκευόπουλος, Ν. (1979). *Νοητική καθυστέρηση*. Αθήνα.

Robson, C. (2007). *Η Έρευνα του πραγματικού κόσμου- ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα: Gutenberg.

Σακκάς, Δ. (1994). *Η Συνάντηση της διεπαγγελματικής συμβουλευτικής με τον Ελλαδικό χώρο*. Παπαθεοφίλου, Ρ., Σακκάς, Δ., Πολέμη- Τοδούλου, Μ., Φραγκούλη, Α. (επιμ.), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Σούλης, Σ.Γ. (2006). *Τα παιδιά με βαριά νοητική υστέρηση και ο κόσμος τους. Άτομα με πολλαπλές αναπηρίες*. Αθήνα: Gutenberg. Παιδαγωγική Σειρά.

Σταθόπουλος, Π. Α. (2000). *Κοινοτική εργασία, διαδικασία, μέθοδοι και τεχνικές παρέμβασης*. Σειρά: Σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες, θεωρία και πράξη. Αθήνα: Παπαζήση.

Σταθόπουλος, Π. (2005). *Κοινωνική πρόνοια. Ιστορική εξέλιξη- νέες κατευθύνσεις*. Αθήνα: Παπαζήση.

Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (2010). *Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών* (97^ο Τεύχος από «ΚΟΙΝΩΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ») Αθήνα.

Ταυλαρίδου- Καλούτση, Α. & Παπαφλέσσα, Θ. (2007). *Η Βιωματική διδακτική στην εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών*. Αθήνα: Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη.

Tosi, M. (2001). *Η οικογένεια των ατόμων με ειδικές ανάγκες ως μονάδα στήριξης. Στο Αναστασία-Βαλεντίνη Ρήγα (επιμ.), Ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις σε οργανισμούς, ομάδες και άτομα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Φέρωνας και Οικονόμου, (2006). *Οι εκτός των τειχών. Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Αθήνα: Διόνικος.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Banks, S, Williams, R. (2005). *Accounting of ethical difficulties in social welfare work: issues, problems and dilemmas*. British journal of social work, Vol 35, p.p. 1005-1022.
- Banks, S. (2006). *Ethics and values in social work*. Basington: Palgrave Macmillan pp 218 third edition.
- Beckett, C. (2006). *Essential theory for social work practice*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.
- Burke, P.(2010). *Brothers and sisters of disabled children: the experience of disability by association* vol 40.
- Burke, P. (2008). *Disability and impairment: working with children and families*. London: Jessica publishen, pp 168.
- Collins, S. (1995). *Stress and social work Lecturers: dreaming spires, ivory towers or besieged in concrete blocks? Social work education development and training for social care and social services*. Vol. 14 No. 4, pp. 11-37.
- Finkelstein, V. (1980). *Attitudes and disabled people*. New York: World Rehabilitation Fund.
- Green, S.E. (2003). “What do you mean ‘what’s wrong with her?’”: stigma and the lives of families of children with disabilities.
- Green, S.E. (2006). “*We’re tired, not sad*”: *Benefits and burdens of mothering a child with a disability* Available 2 October 2006.
- Larson, E. (1998). *Reframing the meaning of disability of families: the embrace of paradox* vol 47, no 7 pp 865-875.
- Linton, S. (1998). *Disability studies: Not disability studies*. *Disability and Society*, 13, 525-541.
- Munro, E. (2007). *Child protection*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Oliver, M. (1990). *The politics of disablement: A sociological approach* . New York: St. Martin’s Press.
- Priestley, M. (1999). *Disability politics and community care*. London: Jessica Kingsley.
- Sheppard, M. (2010). *The parent concerns questionnaire: A reliable and valid common assessment framework for child and family social care*. British Journal of Social Work (2010) 40, 371–390.
- Stanford, S. (2010). ‘*Speaking Back*’ to fear: *Responding to the moral dilemmas of risk in social work practice*. British journal of social work, Vol 40, p.p. 1065-1088.
- Schultz, D. P., Schultz S. E. (1998). *Psychology and work today an introduction to industrial and organizational psychology*, prentice hall upper saddle river, New Jersey.
- Shulman, L. (1992). *The Skills of helping individuals, families, and groups*. Itasca, Illinois: F.E. Peacock Publishers.

Hiranandani, V Ph.D, M.Phil.,(2005). *Towards a critical theory of disability in social work*.MSW Assistant Professor University of Northern Iowa Department of Social Work Cedar Falls, Iowa.Vol.6 No.1.

Kowalski,C , Driller,E, Ernstmann,N, Alich,S Karbach,U , Ommen,O, Schulz-Nieswandt,F, Pfaff, H. (2010). *Associations between emotional exhaustion, social capital, workload, and latitude in decision-making among professionals working with people with disabilities*. Institute for Medical Sociology, Health Services Research and Rehabilitation Sciences (IMVR) of the Faculty of Human Sciences and the Faculty of Medicine of the University of Cologne .

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

Ανδρέου, Α. (1993). *Η Τεχνική – Επαγγελματική Εκπαίδευση και το Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης*. Αθήνα: Εκδοτικός Όμιλος Συγγραφέων- Καθηγητών. (161^ο Τεύχος από «Σύγχρονη Εκπαίδευση» του Μηνά Α. Ευσταθίου) Διαθέσιμο στο: <http://www.alfavita.gr/artro.php?id=12832>. Πρόσβαση Απρίλιος -Ιούνιος, 2010.

Κουρκούτας, Η.Ε. *Ψυχοπαιδαγωγική της νοητικής υστέρησης*. Διαθέσιμο στο: http://www.slidefinder.net/n/noitiki_kathysterissi_new/32972674. Πρόσβαση 15^η Ιανουαρίου 2012.

National Association of Social Workers (2008). *Membership Workforce Study*. (2008). Διαθέσιμο στο: <http://workforce.socialworkers.org/whatsnew/stress.pdf>. Πρόσβαση 10^η Απριλίου 2011.

Παντιού, Ι. *Ψυχοπαιδαγωγική & Δυναμική της νοητικής υστέρησης*. Διαθέσιμο στο: <http://blogs.sch.gr/ipatiou/archives/389>. Πρόσβαση 3^η Μαρτίου 2011

Research in Developmental Disabilities 31 (2010) 470–479. *Associations between emotional exhaustion, social capital, workload, and latitude in decision-making among professionals working with people with disabilities*. Διαθέσιμο στο: www.elsevier.com/locate/socscimed Πρόσβαση 7^η Μαρτίου 2011.

Statement of Ethical Principles. Διαθέσιμο στο: <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/>. Πρόσβαση 25^η Σεπτεμβρίου 2012.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Οδηγός Συνέντευξης

Άξονας 1^{ος}: Το προφίλ της υπηρεσίας

Πχ σε τι τομέα ανήκει (δημόσιο, ιδιωτικό, κλπ)

Ανθρώπινο δυναμικό

Ωράριο/εξυπηρέτηση

τι είδους παροχές προσφέρει στις οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

Άξονας 2^{ος}: Κοινωνική εργασία και αναπηρία

Ποιος είναι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού και ποια η φύση του αντικειμένου εργασίας του στην υπηρεσία;

Ποιες δεξιότητες είναι χρήσιμες δουλεύοντας με αναπηρία;

Πόσο καιρό εργάζεστε σε αυτήν την υπηρεσία;

Έχετε κάνει κάποια μετεκπαίδευση;

Ήταν επιλογή σας να ασχοληθείτε με την νοητική υστέρηση;

Άξονας 3^{ος}: Προκλήσεις, διλήμματα και επιπτώσεις

Θα ήθελα να μου περιγράψετε τι ήταν αυτό που σας έκανε να δουλέψετε με παιδιά και οικογένειες με αναπηρία;

Άξονας 4^{ος}: Στο χρονικό διάστημα που εργάζεστε σε αυτήν την υπηρεσία υπήρξαν προκλήσεις και διλήμματα;

-Μπορείτε να μου τα περιγράψετε;

Άξονας 5^{ος}: Ποια τα συναισθήματά σας όταν έρχεστε αντιμέτωπος με διλήμματα και προκλήσεις;

-Κάθε φορά που αντιμετωπίζατε/αντιμετωπίζετε κάποια πρόκληση ή δίλημμα, τι επιπτώσεις είχε/έχει αυτό σε σας;

-Στο χώρο εργασίας σας πώς σας επηρέασε αυτό;

-Πιστεύετε ότι αυτό συμβάλλει στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης, το λεγόμενο burn out;

Άξονας 6^{ος}: Στρατηγικές αντιμετώπισης και πηγές βοήθειας

Σε όλη αυτήν την κατάσταση που μας περιγράψατε, πώς την αντιμετωπίσατε; Υπήρξε κάποια βοήθεια; Αναζητήσατε εσείς κάποια βοήθεια;

-Χρησιμοποιείτε κάποιες τεχνικές προκειμένου να αντιμετωπίσετε τις επιπτώσεις που προκύπτουν από την εργασία σας με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

-Ποια είναι η ανταπόκριση της υπηρεσίας απέναντι στις ανάγκες σας; Πώς σας

υποστηρίζει την αντιμετώπιση των όποιων προκλήσεων και διλημάτων σας;

-Ποιες μέθοδοι υποστήριξης πιστεύετε ότι θα ήταν ωφέλιμο να εφαρμόζονται από τις υπηρεσίες, ως πιο αποτελεσματικές για τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Ενημερωτικό Έντυπο

Ερευνητική Ομάδα:

Ανδρουτσοπούλου Παναγιώτα

Παύλου Μαρία

Σιλαίου Παρασκευή

Υπεύθυνη Καθηγήτρια:

Κα Δεδότση Σοφία

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιείται στα πλαίσια εκπαιδευτικής δραστηριότητας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Πατρών από τις εκπαιδευόμενες κοινωνικές λειτουργούς Ανδρουτσοπούλου Παναγιώτα, Παύλου Μαρία και Σιλαίου Παρασκευή. Το εργαλείο που θα χρησιμοποιηθεί κατά τη διάρκεια της έρευνας είναι η συνέντευξη και η μέγιστη διάρκεια θα ανέρχεται σε 45 λεπτά. Η συνέντευξη θα μαγνητοφωνηθεί από ένα μέλος της ερευνητικής ομάδας και θα διασφαλιστεί το απόρρητο, μέσω διαγραφής της μαγνητοφωνημένης συνέντευξης και χρησιμοποιώντας ψευδώνυμα αντί των αληθινών στοιχείων κατά την ανάλυση των δεδομένων. Ταυτόχρονα δεν θα καταγραφεί ούτε η επωνυμία της υπηρεσίας που θα δεχτεί να συμμετάσχει στην έρευνα. Στην περίπτωση όπου η μαγνητοφώνηση προκαλέσει δυσκολίες στη λήψη συγκατάθεσης συμμετοχής στην έρευνα, προβλέπεται η πραγματοποίηση της συνέντευξης με την παρουσία δύο μελών της ερευνητικής ομάδας. Τα δεδομένα της συνέντευξης θα καταγραφούν χειρογράφως προκειμένου να επιτευχθεί αντικειμενικότητα κατά την ανάλυση.

Μέσω του συνοδευόμενου εντύπου συγκατάθεσης διαβεβαιώνεται η τήρηση της ανωνυμίας των συμμετεχόντων και η προστασία των αρχείων προκειμένου να μη διαρρεύσουν οι πληροφορίες, οι εξαγόμενες από τη συνέντευξη. Τα αρχεία πρόκειται να χρησιμοποιηθούν μόνο για το σκοπό της συγκεκριμένης έρευνας και για κανέναν άλλο σκοπό. Περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με το σκοπό και τους στόχους της προαναφερθείσας έρευνας παρατίθενται παρακάτω:

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση της φύσης της κοινωνικής εργασίας με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες εργάζονται οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί σε αυτόν τον τομέα. Ειδικότερα οι στόχοι περιλαμβάνουν α) τον εντοπισμό των όποιων διλημάτων και προκλήσεων συναντούν οι κοινωνικοί λειτουργοί κατά την εργασία τους σε έναν τέτοιο χώρο και από τι προκαλούνται. β) τις επιπτώσεις σε προσωπικό και επαγγελματικό επίπεδο και γ) τις πηγές βοήθειας που υπάρχουν για τον επαγγελματία κοινωνικό λειτουργό.

Θα ήταν εξαιρετικά βοηθητικό να επιτευχθεί συνεργασία με την υπηρεσία σας, μέσω συμμετοχής στην ερευνητική διαδικασία με στόχο τη διεξαγωγή αποτελεσμάτων για τα διλήμματα, τις προκλήσεις και τις επιπτώσεις που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικοί λειτουργοί που εργάζονται με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση.

Για περαιτέρω διευκρινήσεις σχετικά με την έρευνα υπάρχει δυνατότητα επικοινωνίας με την επόπτρια της έρευνας, Δεδότση Σοφία. Ευελπιστούμε σε μια

θετική ανταπόκριση εκ μέρους σας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

Έντυπο Συγκατάθεσης

Ερευνητική Ομάδα:

Ανδρουτσοπούλου Παναγιώτα

Παύλου Μαρία

Σιλαίου Παρασκευή

Ιδιότητα: Εκπαιδευόμενες Κοινωνικοί Λειτουργοί

Μέρος 1^ο: Δήλωση του συμμετέχοντος

Επιβεβαιώνω πως:

- Έχω διαβάσει και κατανοήσει το δελτίο πληροφοριών της παραπάνω μελέτης
- Είχα την ευκαιρία να θέσω στον ερευνητή ερωτήσεις που προέκυψαν σε σχέση με την έρευνα
- Επιθυμώ να λάβω μέρος στην παραπάνω μελέτη
- Κατανοώ ότι η συμμετοχή μου είναι εντελώς εθελοντική και μπορώ να την ανακαλέσω οποιαδήποτε στιγμή

Όνοματεπώνυμο Συμμετέχοντος.....

Υπογραφή: .....

Μέρος 2: Συμπλήρωση από τον ερευνητή

- Έχω εξηγήσει τη φύση και το σκοπό της έρευνας στο συμμετέχοντα και θεωρώ πως έχει κατανοήσει όσα η έρευνα προβλέπει.
- Τα δεδομένα της λήψης σημειώσεων της συνέντευξης θα διατηρηθούν ανώνυμα και δεν θα δοθούν για άλλη χρήση παρά για την παρούσα έρευνα.
- Διαβεβαιώνω πως θα ενεργήσω λαμβάνοντας τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου οι πληροφορίες που θα λάβω από το συμμετέχοντα να παραμείνουν εμπιστευτικές.

Υπογραφή: .....

Ημερομηνία: .....

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ

1^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Άξονας 1^{ος} : Το προφίλ της υπηρεσίας

- Σε τι τομέα ανήκει (δημόσιο, ιδιωτικό, κλπ):

Η..... ανήκει στο δημόσιο τομέα ιδιωτικού νομικού δικαίου. Συγκεκριμένα το κέντρο καλύπτει μέρος των εξόδων από επιχορηγήσεις της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Αχαΐας και του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, από το οποίο και εποπτεύεται. Επίσης, είναι συμβεβλημένο με όλους τους ασφαλιστικούς οργανισμούς.

- Ανθρώπινο Δυναμικό:

Διοικείται από 7μελές Διοικητικό Συμβούλιο του οποίου τα 4 μέλη προέρχονται από το Φιλανθρωπικό Σωματείο ..... και τα 3 μέλη διορίζονται από την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αχαΐας. Το κέντρο μας είναι στελεχωμένο με επιστημονικό προσωπικό από ψυχολόγο, λογοπεδικό και με εμάς τους κοινωνικούς λειτουργούς. Επίσης διαθέτουμε και εκπαιδευτικό και βοηθητικό προσωπικό.

-Ωράριο/ εξυπηρέτηση:

Στην ..... τα παιδιά πηγαίνουν από της 7:30/8:00- 13:00. Εξυπηρετεί 34 παιδιά. Το πρωί υπάρχουν 19 άτομα και το απόγευμα 15.

- Τι είδους παροχές προσφέρει στις οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση:

Οι κοινωνικοί λειτουργοί του φορέα εφαρμόζουν όλες τις μεθόδους της κοινωνικής εργασίας με το ίδιο το άτομο, με ομάδα, με την οικογένεια αλλά και με την κοινότητα. Επιπλέον παρερχόμενες υπηρεσίες είναι και οι εξής : α) Αξιολόγηση και διάγνωση, β) Ειδική Αγωγή, γ) Ψυχοκοινωνική στήριξη και αποκατάσταση, δ) Επαγγελματική κατάρτιση, στ) Επαγγελματική αποκατάσταση, ε) Ένταξη στο οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Άξονας 2^{ος} : Κοινωνική Εργασία και αναπηρία

- Ποιος είναι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού και ποια η φύση του αντικειμένου εργασίας στην υπηρεσία :

Στην ..... υπάρχουν 2 κοινωνικοί λειτουργοί. Πέρα από το γραφειοκρατικό κομμάτι ασχολούμαστε και με τα ίδια τα παιδιά. Στο κέντρο μας έχουμε την χαρά να λειτουργεί τα τελευταία χρόνια το πρόγραμμα ..... όπου υπάρχουν διάφορες δραστηριότητες για την ψυχαγωγία των παιδιών. Σε αυτό το πρόγραμμα είμαστε υπεύθυνες εμείς. Επίσης βοηθάμε και στην υποστήριξη του παιδιού ψυχολογική – επαγγελματική που αυτή γίνεται κυρίως μέσα από τα εργαστήρια που διαθέτουμε.

-Ποιες δεξιότητες είναι χρήσιμες δουλεύοντας με αναπηρία:

Εννοείτε η τήρηση του επαγγελματικού κώδικα δεοντολογίας και η εφαρμογή όλων των μεθόδων που μαθαίνεται στην σχολή. Με λίγα λόγια τηρούμε και εμείς τις δεξιότητες όπως η εχεμύθεια, η εξατομίκευση και λοιπά. Για παράδειγμα όταν

θέλουμε να μιλήσουμε προσωπικά σε κάποιο παιδί και είναι μπροστά και τα υπόλοιπα θα πούμε Μαρία Τάκη μπορείτε να περάσετε λίγο έξω για να μιλήσουμε με τον Θανάση; Τα ονόματα που χρησιμοποίησα εννοείτε ότι είναι τυχαία.

-Πόσο καιρό εργάζεστε στην υπηρεσία;

Για να είμαι αληθινή εργάζομαι κοντά στα ..... χρόνια εδώ.

-Έχετε κάνει κάποια επιπλέον μετεκπαίδευση;

Ναι έχω σπουδάσει και έχω πάρει και πτυχίο και στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο

-Ήταν η επιλογή σας να ασχοληθείτε με την νοητική υστέρηση;

Κοιτάχτε επιλογή μου ήταν να σπουδάσω στην κοινωνική εργασία. Όταν τελείωσα επειδή είμαι από .... εργάστηκα για λίγο καιρό εκεί και μετά γύρισα πάλι στην Πάτρα για προσωπικούς μου λόγους. Τότε βγήκε και η προκήρυξη ότι ζητούσαν κοινωνικούς λειτουργούς στην ....., έκανα τα χαρτιά μου, κάλυπτα και τις απαιτήσεις και οπότε και βρέθηκα σε αυτό τον χώρο.

Άξονας 3^{ος} : Προκλήσεις, διλήμματα και επιπτώσεις

-Θα θέλαμε να μας περιγράψετε τι ήταν αυτό που σας έκανε να δουλέψετε με παιδιά και με τις οικογένειές τους;

Αρχικά όπως σας ανέφερα και προηγουμένως προέκυψε. Ίσως όμως και υποσυνείδητα να λειτούργησε και το γεγονός ότι έχω και ένα συγγενικό μου πρόσωπο με νοητική υστέρηση. Δεν μπορώ να σκεφτώ κάτι άλλο.

Άξονας 4^{ος} : Στο χρονικό διάστημα που εργάζεστε σε αυτή την υπηρεσία υπήρξαν προκλήσεις και διλήμματα;

-Μπορείτε να μας τα περιγράψετε;

Πολύ καλή ερώτηση, αλλά είναι λίγο δύσκολο να σας απαντήσω, γιατί θεωρώ ότι καμία υπηρεσία δεν θα θέλει να μοιράζετε προς τα έξω τα διάφορα περιστατικά της. Ας σκεφτώ λιγάκι..... Θα σας πω ένα περιστατικό που συνέβη πολύ πρόσφατα (χωρίς ονόματα φυσικά και θα αναφερθώ και πολύ περιληπτικά). Πριν μία εβδομάδα ένα παιδί μας έπαθε μεγάλη κρίση επιληψίας. Στο κέντρο δεν διαθέτουμε κάποιον εξειδικευμένο νοσηλευτή, αν και σαν προσωπικό λαμβάνουμε κατά καιρούς μαθήματα πρώτων βοηθειών, η πρόκληση εκείνη την στιγμή ήταν μεγάλη γιατί η συγκεκριμένη επιληψία ήταν βαριάς μορφής. Καλέσαμε το ασθενοφόρο, έφτασε αμέσως και τότε δημιουργήθηκε το εξής δίλημμα, επειδή οι γονείς του παιδιού που ενημερώθηκαν γρήγορα δεν θα προλάβαιναν όμως να φτάσουν εγκαίρως, θα έπρεπε κάποιος να συνοδεύσει το παιδί μέχρι το νοσοκομείο (το δίλημμα που προέκυψε ήταν πρακτικής φύσεως). Έτσι πολύ γρήγορα όλοι η επιστημονική ομάδα αποφασίσαμε και συνόδευσα εγώ το παιδί στο νοσοκομείο. Ένα τελευταίο περιστατικό που μου ήρθε πάλι στο μυαλό ήταν όταν πιεζόμασταν να πάρουμε στο κέντρο ένα παιδί με αυτισμό. Αυτό σύμφωνα με το καταστικό μας δεν είναι εφικτό, αλλά υπήρχε η πίεση και από το ειδικό σχολείο αλλά κυρίως και από την ίδια την οικογένεια του παιδιού οι όποιοι βρίσκονταν σε απελπισία καθώς αν δεν το δεχόμασταν εμείς αυτό το παιδί δεν θα μπορούσαν να το στείλουν πουθενά αλλού για

να συνεχίσει τις σπουδές του. Μπήκαμε τελικά σε αυτή την μεγάλη πρόκληση και το δεχτήκαμε το παιδί αυτό.

Αξονας 5^{ος} : Ποια τα συναισθήματά σας όταν έρχεστε αντιμέτωπη με διλήμματα και προκλήσεις;

-Κάθε φορά που αντιμετωπίζατε/αντιμετωπίζετε κάποια πρόκληση ή δίλημμα, τι επιπτώσεις είχε/έχει αυτό σε εσάς;

Η άριστη συνεργασία που έχουμε όλα τα μέλη του επιστημονικού προσωπικού μας κάνει ταυτόχρονα να αντιμετωπίζουμε αυτά τα περιστατικά άμεσα και αποτελεσματικά. Δεν μπορώ να πω ότι οι προκλήσεις αυτές έχουν αρνητικά αποτελέσματα ούτε στην ψυχολογία μου ούτε στην δουλειά μου και αυτό φυσικά βοηθάει η επικοινωνία που έχουμε μεταξύ μας.

-Στο χώρο εργασίας πως σας επηρέασε αυτό;

Αυτό που σας ανέφερα οι ανθρώπινες σχέσεις που αναπτύσσονται καθημερινά με τους συναδέλφους, μας βοηθάει να τα ξεπεράσουμε όλα.

-Πιστεύεται ότι αυτό συμβάλλει στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης, το λεγόμενο burn out;

Αυτός ήταν και ο τίτλος της πτυχιακής μου. Λοιπόν θα έλεγα ότι το burn out κατά κύριο λόγο παρουσιάζεται σε πιο νεαρές ηλικίες όπου είναι και πιο ευάλωτοι στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στον χώρο εργασίας. Πιο εύκολα παραιτούνται και νιώθουν αυτή την εξουθένωση. Σαφώς και δεν αντιλέγω ότι και αυτοί που εργάζονται για πολλά χρόνια σε μία υπηρεσία θα αισθανθούν κάποια στιγμή αυτού του είδους την εξουθένωση .

Αξονας 6^{ος} : Στρατηγικές αντιμετώπισης και πηγές βοήθειας

-Σε όλη την κατάσταση που μας περιγράψατε, πως την αντιμετωπίσατε; Υπήρξε κάποια βοήθεια; αναζητήσατε εσείς κάποια βοήθεια;

Για την αντιμετώπιση του burn out εννοείτε; Υπάρχουν στρατηγικές που αντιμετωπίζουμε αυτό το φαινόμενο. Για παράδειγμα έχουμε την ψυχολογική υποστήριξη από εξωτερικούς συνεργάτες. Γίνεται πιο συγκεκριμένα τηλεφωνική επικοινωνία με έναν ψυχολόγο με τον οποίο συνεργαζόμαστε ή κλείνουμε ραντεβού και πηγαίνουμε στο γραφείο του. Καλό θα ήταν (αν και δεν υπάρχει αυτή η πολυτέλεια να το κάνουμε τακτικά) να είχαμε ορίσει μια συγκεκριμένη μέρα και να κάναμε ομαδική εποπτεία με τον ψυχολόγο. Μία άλλη τεχνική είναι και η επικοινωνία με άλλους συναδέλφους που εργάζονται σε αντίστοιχους φορείς ή ιδρύματα, όπου ζητάμε να μας πουν την γνώμη τους σε διάφορα περιστατικά με λίγα λόγια η ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών βοηθάει κατά πολύ στην αντιμετώπιση του burn out.

-Χρησιμοποιείτε κάποιες τεχνικές προκειμένου να αντιμετωπίσετε από μόνη σας τις επιπτώσεις που προκύπτουν;

Αν εννοείτε μόνη μου, όχι δεν κάνω κάτι ιδιαίτερο μετά την δουλειά για να χαλαρώσω. Αυτό που κάνουμε όλο μαζί το προσωπικό είναι αφού φύγουν τα παιδιά

το μεσημέρι να μαζευτούμε όλοι μαζί και να κουβεντιάσουμε να κάνουμε λίγη πλάκα να περάσουμε για λίγο όμορφα μέχρι να φύγουμε και εμείς. Βέβαια ούτε και για αυτό έχουμε τον χρόνο και την διάθεση να το κάνουμε καθημερινά.

-Ποια είναι η ανταπόκριση της υπηρεσίας απέναντι στις ανάγκες σας; Πως σας υποστηρίζει στην αντιμετώπιση των όποιων προκλήσεων και διλημάτων σας;

Η ανταπόκριση του διοικητικού προσωπικού είναι άμεση και βοηθητική. Το μόνο που θα μπορούσα να αναφέρω ως αρνητικό (και δεν το λέω με κακία) είναι η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού στο διοικητικό. Το γεγονός αυτό κάνει ορισμένες φορές δύσκολη την επικοινωνία μας στην επίλυση διάφορων προκλήσεων.

-Ποιες μέθοδοι υποστήριξης πιστεύετε ότι θα ήταν ωφέλιμο να εφαρμόζονται από τις υπηρεσίες, ως πιο αποτελεσματικές για τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

Θα έλεγα νομίζω επιπλέον επιμόρφωση του προσωπικού, οργανώνοντας διάφορα σεμινάρια τα όποια αν ήταν δυνατόν να γίνονταν στον εξωτερικό (στις μέρες μας όμως αυτό φυσικά και είναι αδύνατον). Επιπλέον θα ήταν καλό και δημιουργικό και η επίσκεψη σε άλλους αντίστοιχους φορείς εκτός ..... Είχε γίνει αυτό μια φορά και ήταν καταπληκτική εμπειρία. Ελπίζω να επαναληφθεί και στο μέλλον!!

2^Η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Αξονας 1^{ος} : Το προφίλ της υπηρεσίας

-Σε τι τομέα ανήκει (δημόσιο, ιδιωτικό, κλπ);

Το ..... είναι ένας φορέας νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου

-Ανθρώπινο Δυναμικό

Αποτελείται από 7μελές διοικητικό συμβούλιο. Επίσης το προσωπικό αποτελείται από δύο κοινωνικούς λειτουργούς, δύο εκπαιδευτικούς (βοηθητικό προσωπικό) μία γραμματεία, μία κοπέλα στην κουζίνα και έχουμε επίσης part time μία λογοθεραπευτές, φυσικοθεραπευτές και τους εθελοντές μας που μας προσφέρουν την βοήθειά τους όποτε τους χρειαζόμαστε.

-Ωράριο/ εξυπηρέτηση

Το πρόγραμμα εδώ είναι από τις 7:30-15:30 και είναι σύνολο 15 παιδιά ηλικίας από 15 έως και 50 ετών.

-Τι είδους παροχές προσφέρει στις οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

Σαν ..... προσφέρουμε αρκετά πράγματα τόσο στις οικογένειες όσο και στα ίδια τα παιδιά. Καταρχάς παρέχουμε ψυχολογική υποστήριξη και στην οικογένεια αλλά και στα παιδιά καθώς επίσης και γενική υποστήριξη ανάλογα με τις ανάγκες κάθε οικογένειας, γίνεται και συνοδεία της οικογένειας σε διάφορες υπηρεσίες όπως πρόνοια και τα λοιπά. Επίσης η δημιουργία διάφορων προγραμμάτων όπως για

παράδειγμα η κατασκήνωση είναι πολύ βοηθητική για τις οικογένειες καθώς τα παιδιά φεύγουν από το σπίτι τους για 15 μέρες, όπου εκεί μαθαίνουν να αυτοεξυπηρετούνται. Όπως καταλαβαίνεται κορίτσια αυτή η κατασκήνωση είναι για τους γονείς μια ανάσα όπως και για τα ίδια τα παιδιά....

Άξονας 2^{ος} : Κοινωνική Εργασία και αναπηρία

-Ποιος είναι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού και ποια η φύση του αντικειμένου εργασίας στην υπηρεσία ;

Εμείς εδώ τα κάνουμε όλα.... Είμαστε λίγο από όλες τις ειδικότητες, λίγο λογοθεραπευτές, λίγο γιατροί, λίγο ψυχολόγοι.... (γέλια). Πιο σοβαρά, είμαστε υπεύθυνες όλων των προγραμμάτων που «τρέχουν», κάνουμε ατομικές συνεδρίες ή ομαδικές είτε με τα παιδιά είτε με τις οικογένειες τους. Επίσης είμαστε ο συνδεδετικός κρίκος ανάμεσα στα άτομα/ οικογένειες και την κοινότητα, οργανώνουμε διάφορες ημερίδες σεμινάρια γενικά ότι έχει να κάνει με την ενημέρωση της κοινότητας. Με λίγα λόγια κορίτσια για να γίνει και σε εσάς πιο κατανοητό ότι αναφέρει το βιβλίο κοινωνική εργασία με άτομο/οικογένεια/κοινότητα, εμείς ασχολούμαστε.

-Ποιες δεξιότητες είναι χρήσιμες δουλεύοντας με αναπηρία;

Καλή ερώτηση. Υπομονή χρειάζεται οπωσδήποτε, επιμονή και αυτογνωσία. Αν γνωρίζεις πολύ καλά τον εαυτό σου και είσαι σίγουρη για αυτό που έχεις επιλέξει να κάνεις τότε θα είσαι και αποδοτική σε αυτό τον χώρο.

-Πόσο καιρό εργάζεστε εδώ;

Εγώ εργάζομαι ..... χρόνια.

-Έχετε κάνει κάποια επιπλέον μετεκπαίδευση;

Όχι δεν έχω κάνει καμία άλλη μετεκπαίδευση σχετικά με το αντικείμενο της νοητικής υστέρησης.

-Ήταν η επιλογή σας να ασχοληθείτε με την νοητική υστέρηση;

Ναι επιλογή μου ήταν.

Άξονας 3^{ος} : Προκλήσεις, διλήμματα και επιπτώσεις

-Θα θέλαμε να μας περιγράψετε τι ήταν αυτό που σας έκανε να δουλέψετε με παιδιά και με τις οικογένειές τους;

Ναι το ήθελα. Ξέρετε δεν είμαι άτομο γραφείου, όποτε ήταν πρόκληση για εμένα να ασχοληθώ με την νοητική υστέρηση.

Άξονας 4^{ος} : Στο χρονικό διάστημα που εργάζεστε σε αυτή την υπηρεσία υπήρξαν προκλήσεις και διλήμματα;

-Μπορείτε να μας τα περιγράψετε;

Αυτή η ερώτηση κορίτσια είναι πολύ γενική. Δεν μπορώ να σας δώσω μια συγκεκριμένη απάντηση. Θα έλεγα ότι παντού υπάρχουν προκλήσεις και διλήμματα. Να σας πω κορίτσια ένα γενικό παράδειγμα για να σας βοηθήσω. Πρόκληση ήταν κάποτε όταν μια οικογένεια δεν δεχότανε το γεγονός ότι έχουν ένα παιδί με νοητική υστέρηση και λόγω όλων των στερεοτύπων, όπως για παράδειγμα τι θα πει ο κόσμος, δεν δέχονταν να κρατήσουν το παιδί. Έτσι το πήραμε εμείς και προσπαθήσαμε αρκετά να του μάθουμε τα βασικά από την αρχή. Να το εντάξουμε με λίγα λόγια στην κοινότητα. Επίσης πρόκληση για εμάς ήταν και το γεγονός να «αλλάξουμε» τα μυαλά της οικογένειας ώστε να δεχτούν και να αποδεχτούν το παιδί τους. Δεν θα λέγαμε όμως ότι έχουμε έρθει σε δίλημμα λόγω των προκλήσεων να αφήσουμε την δουλειά.

Άξονας 5^{ος} : Ποια τα συναισθήματά σας όταν έρχεστε αντιμέτωπη με διλήμματα και προκλήσεις;

-Κάθε φορά που αντιμετωπίζατε/αντιμετωπίζετε κάποια πρόκληση ή δίλημμα, τι επιπτώσεις είχε/έχει αυτό σε εσάς;

Μεγάλες επιπτώσεις. Βασικά επειδή είμαι στην ουσία μόνες μου νιώθω μεγάλη ευθύνη. Το να με επηρεάζει θετικά ή αρνητικά έχει να κάνει και με εμάς πόσο μπορούμε να ισορροπήσουμε τα πράγματα. Άμεσα ή έμμεσα μας επηρεάζει αρνητικά τόσο σε επαγγελματικό όσο και σε προσωπικό επίπεδο.

-Στο χώρο εργασίας πως σας επηρέασε αυτό;

Όπως είπα και πριν αρνητικά αλλά προσπαθώ να το ξεπερνάω.

-Πιστεύεται ότι αυτό συμβάλλει στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης, το λεγόμενο burn out;

Βεβαίως και συμβάλει, για αυτό σας είπαμε και πριν για την αυτογνωσία. Αν τα έχεις καλά με τον εαυτό σου θα είσαι και πιο δυνατή να αντιμετωπίσεις τα πάντα. Η αναγνώριση βοηθάει στην εξάλειψη του burn out. Να είμαι όμως και ειλικρινής μεγάλο ρόλο παίζει και η εκπαίδευση, αν μαθαίνατε στα ΤΕΙ πιο ειδικά πράγματα για τις υπηρεσίες και τις ανάγκες τις και δεν βλέπατε τόσο την επιφάνεια τότε θα είσατε και πιο προετοιμασμένοι όταν γίνεστε πλέον επαγγελματίες.

Άξονας 6^{ος} : Στρατηγικές αντιμετώπισης και πηγές βοήθειας

-Σε όλη την κατάσταση που μας περιγράψατε, πως την αντιμετωπίσατε; Υπήρξε κάποια βοήθεια; αναζητήσατε εσείς κάποια βοήθεια;

Όχι δεν υπάρχει κάποια βοήθεια. Η εποπτεία εδώ είναι μεγάλη πολυτέλεια. Ότι υποστήριξη παρέχεται είναι μεταξύ του προσωπικού. Τίποτα παραπάνω.

-Χρησιμοποιείτε κάποιες τεχνικές προκειμένου να αντιμετωπίσετε από μόνη σας τις επιπτώσεις που προκύπτουν;

Δεν υπάρχει πολυτέλεια χρόνου για κάτι παραπάνω. Το θετικό είναι ότι έχω οικογένεια, οπότε εκεί προσπαθώ να χαλαρώσω μετά σπίτι, κάνοντας διάφορες δουλειές.

-Ποια είναι η ανταπόκριση της υπηρεσίας απέναντι στις ανάγκες σας; Πως σας

υποστηρίζει στην αντιμετώπιση των όποιων προκλήσεων και διλημάτων σας;

Από την υπηρεσία δυστυχώς δεν υπάρχει κάποια υποστήριξη.

-Ποιες μέθοδοι υποστήριξης πιστεύετε ότι θα ήταν ωφέλιμο να εφαρμόζονται από τις υπηρεσίες, ως πιο αποτελεσματικές για τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

Πολλά θα έπρεπε να εφαρμόζονται αλλά δυστυχώς τίποτα δεν γίνεται. Αν ζούσαμε όμως σε ένα ιδανικό κόσμο θα μπορούσαμε να εφαρμόζουμε ομάδες ψυχοθεραπείας για όλους τους επαγγελματίες όπως και ομαδικές ή ατομικές εποπτείες.

3^H ΣΥΝΝΕΤΕΥΞΗ

Άξονας 1^{ος} : Το προφίλ της υπηρεσίας

- Σε τι τομέα ανήκει (δημόσιο, ιδιωτικό, κλπ):

Το ..... είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου.

- Ανθρώπινο Δυναμικό:

Το προσωπικό του φορέα αποτελείται από κοινωνική λειτουργό, ψυχολόγο, εργοθεραπεύτρια, λογοθεραπεύτρια, εικαστικό, γυμναστές, θεατρολόγο, μουσικό, ειδικό παιδαγωγό, γραμματεία, τεχνολόγο Η/Υ, οδηγό για το mini bus που μεταφέρει τα παιδιά και προσωπικό για την καθαριότητα του χώρου.

-Ωράριο/ εξυπηρέτησης:

Το πρόγραμμα του φορέα λειτουργεί σε δύο βάρδιες, μια πρωινή από τις 7:30 έως και τις 15:00 και μια απογευματινή από τις 15:00 έως και τις 20:30. Το πρωί απασχολούνται 25 περίπου παιδιά ηλικίας και το απόγευμα άλλα 25 ηλικίας από 10 έως και 50 ετών περίπου.

- Τι είδους παροχές προσφέρει στις οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

Σαν φορέας έχουμε καθημερινή συνεργασία με τις οικογένειες αυτών των παιδιών. Επιπλέον, λαμβάνουν χώρα ομάδες γονέων από την ψυχολόγο του χώρου.

Άξονας 2^{ος} : Κοινωνική Εργασία και αναπηρία

- Ποιος είναι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού και ποια η φύση του αντικειμένου εργασίας στην υπηρεσία ;

Ο ρόλος μου της κοινωνικής λειτουργού εδώ είναι η φύλαξη και η δημιουργική απασχόληση των παιδιών. Μαθαίνουν να είναι ελεύθερα και προετοιμάζονται για την ένταξή τους στην κοινωνία. Επιπλέον ο φορέας διοργανώνει πολλές κοινωνικές εκδηλώσεις και εκδρομές με τα παιδιά.

-Ποιες δεξιότητες είναι γρήσιμες δουλεύοντας με αναπηρία;

Το κάθε άτομο θέλει διαφορετική προσέγγιση

-Πόσο καιρό εργάζεστε εδώ;

Εργάζομαι στο φορέα περίπου τα .... χρόνια.

-Έχετε κάνει κάποια επιπλέον μετεκπαίδευση;

Όχι δεν έχω κάνει κάποια μετεκπαίδευση.

-Ήταν η επιλογή σας να ασχοληθείτε με την νοητική υστέρηση;

Ήταν κάτι που το ήθελα. Μου άρεσε πολύ αυτός ο τομέας και ήταν επιλογή μου να ασχοληθώ με αυτό.

Άξονας 3^{ος} : Προκλήσεις, διλήμματα και επιπτώσεις

-Θα θέλαμε να μας περιγράψετε τι ήταν αυτό που σας έκανε να δουλέψετε με παιδιά και με τις οικογένειές τους;

Ήθελα να δω και να μπω λίγο στο δικό τους κόσμο. Ήθελα να αντιληφθώ πως σκέφτονται και πως λειτουργούν αυτά τα παιδιά.

Άξονας 4^{ος} : Στο χρονικό διάστημα που εργάζεστε σε αυτή την υπηρεσία υπήρξαν προκλήσεις και διλήμματα;

-Μπορείτε να μας τα περιγράψετε;

Τι εννοείτε;;; (επεξήγηση του ορισμού πρόκλησης και διλήματος από τις σπουδάστριες)... Ααα κατάλαβα... το μόνο που για μένα ήταν μια πρόκληση ήταν μια ατομική συνέντευξη που έκανα με ένα αντιστικό παιδί. Στεναχωριέμαι όταν βλέπω αυτό το παιδί να μην μπορεί να ανταπεξέλθει σε πράγματα που τα υπόλοιπα παιδιά στην ομάδα μπορούν. Επίσης νιώθω κάπως άσχημα σε ομάδες γιατί κάποια παιδιά πρέπει να καταβάλουν υπερπροσπάθεια για να κάνουν κάτι. Σε διλήμματα δεν έχω βρεθεί οπότε και δεν μπορώ να απαντήσω.

Άξονας 5^{ος} : Ποια τα συναισθήματά σας όταν έρχεστε αντιμέτωπη με διλήμματα και προκλήσεις;

-Κάθε φορά που αντιμετωπίζατε/αντιμετωπίζετε κάποια πρόκληση ή δίλημμα, τι επιπτώσεις είχε/έχει αυτό σε εσάς;

Νιώθω άσχημα εκείνη τη στιγμή, αλλά είμαι επαγγελματίας και ο σκοπός μου είναι να τα καταφέρω γι' αυτά τα παιδιά.

-Στο χώρο εργασίας πως σας επηρέασε αυτό;

Νιώθω άσχημα αλλά δε θέλω να οικειοποιούμαι καταστάσεις.

-Πιστεύεται ότι αυτό συμβάλλει στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης, το λεγόμενο burn out;

Δε νομίζω. Όχι. Ήταν επιλογή μου να δουλέψω σε αυτό το χώρο. Άλλωστε έχω δεθεί με τα παιδιά. Πρέπει αφού το θέλεις να κάνεις ότι καλύτερο γι' αυτά τα παιδιά.

Άξονας 6^{ος} : Στρατηγικές αντιμετώπισης και πηγές βοήθειας

-Σε όλη την κατάσταση που μας περιγράψατε, πως την αντιμετωπίσατε; Υπήρξε κάποια βοήθεια; αναζητήσατε εσείς κάποια βοήθεια;

Σε κάθε δύσκολη κατάσταση που αντιμετωπίζουμε γίνονται συνελεύσεις στο φορέα και συζητήσεις μεταξύ όλων των συναδέλφων που συντονίζει η προϊσταμένη του χώρου που είναι η δεύτερη κοινωνική λειτουργός.

-Χρησιμοποιείτε κάποιες τεχνικές προκειμένου να αντιμετωπίσετε από μόνη σας τις επιπτώσεις που προκύπτουν;

Όχι δεν χρησιμοποιώ κάποιες τεχνικές.

-Ποια είναι η ανταπόκριση της υπηρεσίας απέναντι στις ανάγκες σας; Πως σας υποστηρίζει στην αντιμετώπιση των όποιων προκλήσεων και διλημμάτων σας;

Στην υπηρεσία γίνονται ομάδες με τη συνεργασία του προσωπικού και σε ατομικό επίπεδο καταφεύγουμε για κάποια βοήθεια σε κάποιον άλλο συνάδελφο του φορέα.

-Ποιες μέθοδοι υποστήριξης πιστεύετε ότι θα ήταν ωφέλιμο να εφαρμόζονται από τις υπηρεσίες, ως πιο αποτελεσματικές για τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

Θεωρώ πως θα ήταν καλό να γίνονται σεμινάρια για επιμόρφωση γιατί η σχολή μας είναι τέσσερα χρόνια, αλλά δυστυχώς τα περισσότερα μόνο στην πράξη τα μαθαίνεις.

4^Η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Άξονας 1^{ος} : Το προφίλ της υπηρεσίας

- Σε τι τομέα ανήκει (δημόσιο, ιδιωτικό, κλπ);

Το ..... είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου και λειτουργεί από το ....

- Ανθρώπινο Δυναμικό:

Ο φορέας αποτελείται από προσωπικό που απαρτίζουν μια κοινωνική λειτουργός, μια ψυχολόγος, μια εργοθεραπεύτρια, μια λογοθεραπεύτρια, τρεις εκπαιδευτριες, έναν γυμναστή, μια θεατρολόγο, έναν μουσικό, μια ειδική παιδαγωγό, δυο συνοδούς και δυο οδηγούς για το mini bus που μεταφέρει τα παιδιά.

-Ωράριο/ εξυπηρέτηση:

Το πρόγραμμα του φορέα λειτουργεί σε δύο βάρδιες, μια πρωινή και μια απογευματινή. Το πρωί απασχολούνται 30 περίπου παιδιά ηλικίας από 20 έως και 40 ετών σε δύο ειδών εργαστήρια προεπαγγελματικής κατάρτισης/ εκπαίδευσης. Το

πρώτο είναι το εργαστήριο του αργαλειού και το δεύτερο του πηλού. Ωστόσο υπάρχει και μια ενδιάμεση ομάδα δημιουργικής απασχόλησης για τα παιδιά που έχουν χαμηλότερο νοητικό επίπεδο από τα υπόλοιπα της πρωινής βάρδιας. Η απογευματινή βάρδια απασχολεί παιδιά ηλικίας από 7 έως και 20 ετών περίπου με νοητική υστέρηση, κινητικά προβλήματα και αυτισμό τα οποία το πρωί πηγαίνουν στα ειδικά σχολεία και τα ΕΕΕΚ. Σε αυτή τη βάρδια λειτουργεί θεατρική ομάδα, μουσική, κατασκευές, γυμναστήριο, εργοθεραπεία και λογοθεραπεία. Ο φορέας γενικώς διοργανώνει και συμμετέχει σε εκδηλώσεις, το καρναβάλι των μικρών, σε χριστουγεννιάτικη γιορτή και παζάρι, σε καλοκαιρινές εκδηλώσεις και εκπαιδευτικές εκδρομές.

- Τι είδους παροχές προσφέρει στις οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

Σαν φορέας έχουμε καθημερινή επικοινωνία με τις οικογένειες αυτών των παιδιών. Γίνονται ραντεβού με την ψυχολόγο και τους γονείς και γενικώς παρέχουμε ψυχολογική υποστήριξη στην οικογένεια αλλά και στα παιδιά.

Άξονας 2^{ος} : Κοινωνική Εργασία και αναπηρία

- Ποιος είναι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού και ποια η φύση του αντικειμένου εργασίας στην υπηρεσία ;

Ο ρόλος μου εδώ είναι πολύπλευρος! Είμαι υπεύθυνη στο προσωπικό και στον προγραμματισμό ομάδων που γίνονται εδώ στο φορέα με γονείς και με παιδιά. Έχω συνεργασία με το φορέα για τον προγραμματισμό όλου του έτους, ασχολούμαι με το περάσει ΚΤΕΟ το mini bus και πολλά άλλα...., κοινωνική εργασία με άτομα (παιδιά συγκεκριμένα) και ομάδες για εκμάθηση δεξιοτήτων που είναι πολύ σημαντικό γιατί τα παιδιά μαθαίνουν να κάνουν πράγματα μόνα τους και να αυτοεξυπηρετούνται.

-Ποιες δεξιότητες είναι γρήσιμες δουλεύοντας με αναπηρία;

Δεξιότητες;.. Χμμ.. το κυριότερο πιστεύω είναι η κατανόηση του προβλήματος του παιδιού και ο σωστός προγραμματισμός για την επίλυση των προβλημάτων.

-Πόσο καιρό εργάζεστε εδώ;

Εργάζομαι στο φορέα αυτό από το ... που ξεκίνησε να λειτουργεί.

-Έχετε κάνει κάποια επιπλέον μετεκπαίδευση;

Όχι δεν έχω κάνει κάποια άλλη μετεκπαίδευση σχετικά με το αντικείμενο της νοητικής υστέρησης.

-Ήταν η επιλογή σας να ασχοληθείτε με την νοητική υστέρηση;

Ήταν κάτι που το ήθελα. Βέβαια τότε που είχα τελειώσει εγώ τις σπουδές μου οι μόνες θέσεις που προκηρύσσονταν ήταν εκεί, αλλιώς για να είμαι ειλικρινής μου άρεσαν και οι φυλακές. Αλλά αυτό δε σημαίνει ότι δε μ'αρέσει εδώ.

Άξονας 3^{ος} : Προκλήσεις, διλήμματα και επιπτώσεις

-Θα θέλαμε να μας περιγράψετε τι ήταν αυτό που σας έκανε να δουλέψετε με παιδιά και με τις οικογένειές τους;

Αυτό που με έκανε να δουλέψω εδώ ήταν το γεγονός ότι μου αρέσουν τα παιδιά και θέλω να προσφέρω ειδικά σε αυτά τα παιδιά! Έχω δεθεί πλέον μαζί τους και με τις οικογένειές τους.

Άξονας 4^{ος} : Στο χρονικό διάστημα που εργάζεστε σε αυτή την υπηρεσία υπήρξαν προκλήσεις και διλήμματα;

-Μπορείτε να μας τα περιγράψετε;

Κοιτάζτε κάποια πρόκληση ή δίλημμα δεν μου επιτρέπεται λόγω εχεμύθειας να αναφέρω συγκεκριμένα, όμως θα σας πω ότι μια τεράστια πρόκληση για εμάς ήταν πριν από λίγο καιρό ήταν το γεγονός ότι υπήρξαν σκοπιμότητες από πολιτικά πρόσωπα για να κλείσει ο φορέας και βρεθήκαμε στη δύσκολη θέση (εδώ ίσως είναι το δίλημμα) να μην ξέρουμε πώς να το χειριστούμε, τι να κάνουμε για να μπορέσουμε να κρατήσουμε αντίσταση σε μια τέτοια απόφαση.

Άξονας 5^{ος} : Ποια τα συναισθήματά σας όταν έρχεστε αντιμέτωπη με διλήμματα και προκλήσεις;

-Κάθε φορά που αντιμετωπίζατε/αντιμετωπίζετε κάποια πρόκληση ή δίλημμα, τι επιπτώσεις είχε/έχει αυτό σε εσάς;

Ένιωθα άσχημα.. όχι μόνο εγώ..όλοι! Προσωπικό και γονείς νιώθαμε όλοι πολύ άσχημα. Καταφέραμε όμως όλοι μαζί και αλλάξαμε τη στάση αυτών που ήθελαν να κλείσουν το φορέα.

-Στο χώρο εργασίας πως σας επηρέασε αυτό;

Στο χώρο εργασίας μου είχε φυσικά αρνητική επιρροή όλο αυτό.

-Πιστεύεται ότι αυτό συμβάλλει στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης, το λεγόμενο burn out;

Αν οι προκλήσεις και τα διλήμματα είναι συνεχόμενα και βέβαια μπορεί να συμβάλλει αυτό στο burn out.

Άξονας 6^{ος} : Στρατηγικές αντιμετώπισης και πηγές βοήθειας

-Σε όλη την κατάσταση που μας περιγράψατε, πως την αντιμετωπίσατε; Υπήρξε κάποια βοήθεια; αναζητήσατε εσείς κάποια βοήθεια;

Σε αυτήν την ερώτηση δυστυχώς δεν μπορώ να απαντήσω γιατί δε γνωρίζω.. δεν έχω περάσει από κάτι τέτοιο.

-Χρησιμοποιείτε κάποιες τεχνικές προκειμένου να αντιμετωπίσετε από μόνη σας τις επιπτώσεις που προκύπτουν;

Προσπαθώ να μην μεταφέρω τα τυχόν προβλήματα ή δυσκολίες της εργασίας στο σπίτι ή και του σπιτιού στην εργασία. Όσο μπορώ τα ξεχωρίζω.

-Ποια είναι η ανταπόκριση της υπηρεσίας απέναντι στις ανάγκες σας; Πως σας υποστηρίζει στην αντιμετώπιση των όποιων προκλήσεων και διλημάτων σας;

Γίνονται συναντήσεις με τους συναδέλφους καθώς επίσης και συζήτηση με επιστημονική ομάδα του φορέα.

-Ποιες μέθοδοι υποστήριξης πιστεύετε ότι θα ήταν ωφέλιμο να εφαρμόζονται από τις υπηρεσίες, ως πιο αποτελεσματικές για τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

Το καλύτερο θα ήταν να υπάρχει μια γενικότερη στήριξη και σε μας και στα παιδιά, γιατί αυτό δεν υπάρχει πάντα...

5^Η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Άξονας 1^{ος} : Το προφίλ της υπηρεσίας

- Σε τι τομέα ανήκει (δημόσιο, ιδιωτικό, κλπ);

Το ....Νομού Αχαΐας είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου και λειτουργεί από το .... Είναι Νομαρχιακό για ..., δηλαδή εξυπηρετεί πολίτες στο Νομό Αχαΐας και Περιφερειακό για τους πολίτες των τριών νομών της Περιφέρειας. Είναι αυτόνομη υπηρεσία και συνεργάζεται με το Υπουργείο Παιδείας και τον Τομέα Ειδικής Αγωγής.

- Ανθρώπινο Δυναμικό:

Η Υπηρεσία αποτελείται από διοικητικό προσωπικό και ειδικό επιστημονικό εκπαιδευτικό προσωπικό. Το διοικητικό προσωπικό στελεχώνεται από το Διευθυντή και τη Γραμματεία ενώ το ειδικό επιστημονικό εκπαιδευτικό προσωπικό αποτελείται από τρεις κοινωνικούς λειτουργούς, τρεις ψυχολόγους, δύο εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δυο εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, δυο παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας (νηπιαγωγούς), έναν παιδοψυχίατρο και μία λογοθεραπεύτρια.

-Ωράριο/ εξυπηρέτηση:

Η υπηρεσία λειτουργεί καθημερινά από τις 8:00 έως και τις 14:00 για το ευρύ κοινό. Λειτουργεί όμως και απογευματινές ώρες κάθε Δευτέρα και Τετάρτη όπου γίνεται πρόγραμμα συμβουλευτικής υποστήριξης. Η υπηρεσία εξυπηρετεί παιδιά από 4 έως και 21 ετών.

- Τι είδους παροχές προσφέρει στις οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

Στόχος της υπηρεσίας είναι η διάγνωση, η αξιολόγηση των αναγκών του ατόμου που απευθύνεται στην υπηρεσία και η υποστήριξή του σε μικροομάδες από διεπιστημονικές ομάδες. Πιο συγκεκριμένα γίνεται από το γονιό αίτηση με το πρόβλημα που αντιμετωπίζει το παιδί και έπειτα ανάλογα με το πρόβλημα του κάθε παιδιού υπάρχουν κατηγορίες που τα εντάσσουμε και ασχολούνται οι ειδικοί παιδαγωγοί, ψυχολόγοι κλπ του χώρου μαζί τους. Επίσης η κοινωνική λειτουργός φέρνει σε επαφή τους γονείς του παιδιού με νοητική υστέρηση με κάποιον από τους ψυχολόγους του κέντρου ή με τον παιδοψυχίατρο και στη συνέχεια γίνεται η διάγνωση του προβλήματος του παιδιού. Από τη στιγμή που θα γίνει η διάγνωση του προβλήματος αναλόγως με την περίπτωση και το δείκτη νοητικής υστέρησης η

διεπιστημονική ομάδα κατευθύνει τους γονείς πώς να συμπεριφερθεί και τι να κάνει με το παιδί. Τον κατευθύνουμε που να απευθυνθεί επίσης για να μάθει το παιδί με τη βοήθεια ειδικών να αυτοεξυπηρετείται. Αυτό γίνεται με παραπομπή του παιδιού σε κάποιον ειδικό ανάλογα με το ταμείο του γονιού. Τέλος το ..... διοργανώνει και συμμετέχει σε ημερίδες, εκδηλώσεις και σε επισκέψεις σε σχολεία.

Άξονας 2^{ος} : Κοινωνική Εργασία και αναπηρία

- Ποιος είναι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού και ποια η φύση του αντικειμένου εργασίας στην υπηρεσία ;

Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού εδώ είναι πρωταρχικός και ισότιμος με τους άλλους ειδικούς του κέντρου. Είναι επιτελικός και σημαντικός. Όλοι εδώ λειτουργούμε χέρι- χέρι, από την αρχή της συνεργασίας μέχρι και το τέλος. Για παράδειγμα αν λείψω εγώ δεν μπορεί να λειτουργήσει η υπόλοιπη διεπιστημονική ομάδα. Είμαστε ουσιαστικά ένας κρίκος και λειτουργούμε όλοι μαζί. Ρόλος μου είναι αυτός του μεσολαβητή που κατευθύνει το γονιό, τον συνοδεύει και τον συμβουλεύει. Στα καθήκοντα μου είναι να έρθω σε επαφή με το γονιό του παιδιού με νοητική υστέρηση και μετά να τον φέρω σε επαφή με τον κατάλληλο ειδικό ανάλογα με το πρόβλημα του παιδιού όπως είπα και πριν. Σε περιπτώσεις που υπάρχει και κάποιο άλλο πρόβλημα που αντιμετωπίζει το παιδί για παράδειγμα κάποιο πρόβλημα υγείας είναι στην αρμοδιότητά μου να παραπέμνω σε μία πρώτη φάση τον γονιό σε κάποια άλλη υπηρεσία να κοιτάξουν το πρόβλημα υγείας και ταυτόχρονα σε δεύτερη φάση να συνεργαζόμαστε και εμείς με την υπηρεσία και με τους γονείς και το παιδί. Τέλος, ο ρόλος μου είναι επίσης να προσφέρω συμβουλευτική στήριξη σε γονείς και παιδιά είτε ατομικά είτε ομαδικά.

-Ποιες δεξιότητες είναι γρήσιμες δουλεύοντας με αναπηρία;

Οι δεξιότητες που θεωρώ ότι είναι πολύ σημαντικές για έναν επαγγελματία είναι κατ' αρχήν οι δεξιότητες και οι αρχές που έχουμε στο αντικείμενό μας εμείς οι κοινωνικοί λειτουργοί και που μαθαίνουμε από την αρχή της κοινωνικής εργασίας. Επιπλέον, είναι πάρα πολύ σημαντικό ο επαγγελματίας που ασχολείται με τον τομέα της νοητικής υστέρησης να γνωρίζει καλά τι είναι η νοητική υστέρηση! Θα πρέπει να έχει δηλαδή γνωστικές δεξιότητες γιατί είναι πολύ σημαντικές καθώς επίσης και επικοινωνιακές. Πιο συγκεκριμένα, η καλή επικοινωνία πιστεύω πως είναι το παν. Επίσης, η καλή δικτύωση, καλή επαφή με τα ειδικά σχολεία και καλή συνεργασία με όλους τους φορείς που ερχόμαστε σε επαφή. Εξίσου σημαντική είναι και η ευαισθησία του κοινωνικού λειτουργού με αυτό το θέμα και αυτά τα παιδιά και τέλος η διπλωματία και η ευελιξία με τους γονείς καθώς οι γονείς των παιδιών με αναπηρία είναι λίγο πιο ευαίσθητοι λόγω του προβλήματος του παιδιού τους και πολλές φορές πολύ αρνητική στο να δεχτούν βοήθεια από τον κοινωνικό λειτουργό για το καλό τους παιδιού τους γιατί αρνούνται να αποδεχτούν την πραγματικότητα.

-Πόσο καιρό εργάζεστε εδώ;

Εργάζομαι στην υπηρεσία από την αρχή της. Το ... δηλαδή ξεκίνησε να λειτουργεί και με τις πρώτες προσλήψεις που έγιναν το ... εργάστηκα σε αυτό το χώρο για πρώτη φορά.

-Έχετε κάνει κάποια επιπλέον μετεκπαίδευση;

Ναι έχω κάνει μετεκπαιδεύσεις και ακόμα και τώρα κάνω. Έχω κάνει και εσωτερικές στο Υπουργείο Παιδείας και το Πανεπιστήμιο αλλά και σε Πανεπιστήμια του εξωτερικού.

-Ήταν η επιλογή σας να ασχοληθείτε με την νοητική υστέρηση;

Ναι ήταν κάτι που μου άρεσε. Στα πλαίσια της δουλειάς βέβαια προέκυψε και έτσι ασχολήθηκα με αυτό. Εφόσον όμως το αποφάσισα είναι κάτι που δεν το διαχωρίζω ανάλογα με την περίπτωση.

Άξονας 3^{ος} : Προκλήσεις, διλήμματα και επιπτώσεις

-Θα θέλαμε να μας περιγράψετε τι ήταν αυτό που σας έκανε να δουλέψετε με παιδιά και με τις οικογένειές τους;

Έχω δουλέψει και παλαιότερα με επαγγελματικά προγράμματα με παιδιά με αναπηρία και με παιδιά με νοητική υστέρηση. Αυτό ήταν κάτι που με έκανε να το συνεχίσω και να το εξελίξω όλο αυτό. Είναι διπλάσια η χαρά μου όταν το παιδί που αναλαμβάνουμε εδώ στο .... καταφέρει όσο δυνατόν είναι αυτό εφικτό ανάλογα το δείκτη νοητικής υστέρησης του παιδιού να κάνει πράγματα και να αποκτήσει δεξιότητες που δεν μπορούσε και δεν είχε πρώτα λόγω της ασθένειάς του.

Το κομμάτι αναπηρία στην Ελλάδα το δουλεύουμε εν μέρει, ενώ στο εξωτερικό η κατάσταση αυτή είναι πολύ μπροστά! Εδώ στη χώρα μας δυστυχώς «μπουσουλάμε» χαχα...!!! (αστειευόμενη η κοινωνική λειτουργός). Όταν αρχικά δούλευα λέγανε ότι δεν ήταν δυνατό να κάνουν τα παιδιά με αναπηρία να εργαστούν σαν τους «πιο φυσιολογικούς ανθρώπους» και όταν εμείς το καταφέραμε να το κάνουμε αυτό ήταν κάτι μαγικό! Δεν πρέπει να απορρίπτουμε κάτι πριν το δούμε.. άλλος ένας σημαντικός λόγος για μένα είναι το ότι γενικώς θεωρώ ότι λίγο πολύ όλοι μας είμαστε κατά συνθήκη ΑμεΑ είτε λόγω κάποιου ατυχήματος που μπορεί να πάθουμε κάποια στιγμή είτε λόγω ασθένειας, είτε πολλών άλλων λόγων και ακριβώς γι' αυτό το λόγο πιστεύω ότι πρέπει να εκτιμάμε το ότι είμαστε καλά και να δείχνουμε σεβασμό και αγάπη σε αυτά τα παιδιά για να είμαστε και εμείς οι ίδιοι καλύτεροι άνθρωποι!

Άξονας 4^{ος} : Στο χρονικό διάστημα που εργάζεστε σε αυτή την υπηρεσία υπήρξαν προκλήσεις και διλήμματα;

-Μπορείτε να μας τα περιγράψετε;

Κυρίως πρόκληση για μένα είναι η αποδοχή του γονιού ότι το παιδί του χρειάζεται να φοιτήσει σε ειδικό σχολείο γιατί είναι αρκετά δύσκολο είναι η αλήθεια να αποδεχτεί ο γονέας ότι το παιδί του παρουσιάζει κάποιο πρόβλημα. Όσο για κάποιο δίλημμα... σε αυτό που μόλις είπα πιστεύω πως παρουσιάζεται και το δίλημμα για μένα γιατί πρέπει να βρω έναν τρόπο να το πω σε αυτόν τον γονιό ότι το παιδί του πρέπει να πάει σε ειδικό και όχι σε κανονικό σχολείο όπως όλα τα παιδιά. Στα πρώτα χρόνια της δουλειάς μου ειδικά ερχόμουν πολλές φορές αντιμέτωπη με αυτό το δίλημμα γιατί

δεν ήξερα πώς να το διαχειριστώ, πώς να το πω στους γονείς και αν το έλεγα ευθέως πως θα αντιδρούσε;...με την εμπειρία όμως που απέκτησα όλα αυτά τα χρόνια πλέον δεν μου φαίνεται και τόσο δύσκολο..

Αξονας 5^{ος} : Ποια τα συναισθήματά σας όταν έρχεστε αντιμέτωπη με διλήμματα και προκλήσεις;

-Κάθε φορά που αντιμετωπίζατε/αντιμετωπίζετε κάποια πρόκληση ή δίλημμα, τι επιπτώσεις είχε/έχει αυτό σε εσάς;

Είχε αρνητικές επιπτώσεις. Προσπαθώ όμως πάντα να κρατάω μια απόσταση και ότι γίνεται στη δουλεία να μένει εκεί. Πιστεύω ότι συναισθηματικά δεν μπορείς να κάνεις τίποτα αν ταυτιστείς. Καλό είναι να κρατάς μια απόσταση για δική σου αυτοπροστασία. Αν δεν το κάνεις σε έναν τέτοιο τομέα «κάηκες!!!» (είπε αστειευόμενη η κοινωνική λειτουργός), θα φτάσεις πολύ γρήγορα στο burn out..

-Στο χώρο εργασίας πως σας επηρέασε αυτό;

Μας επηρέασε και πάντα μας επηρεάζει όταν συμβαίνει κάτι με κάποιο περιστατικό.

-Πιστεύεται ότι αυτό συμβάλλει στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης, το λεγόμενο burn out;

Ναι φυσικά και συμβάλλει και ειδικά αν δουλεύεις για πολλά χρόνια σε έναν τέτοιο τομέα όπως είναι η νοητική υστέρηση. Θεωρώ ότι είναι καλό ο επαγγελματίας να κάνει εναλλαγές γιατί η αναπηρία είναι ένας χώρος που η αλήθεια είναι ότι χρειάζεται να σπαταλάς πολύτιμη ενέργεια.

Αξονας 6^{ος} : Στρατηγικές αντιμετώπισης και πηγές βοήθειας

-Σε όλη την κατάσταση που μας περιγράψατε, πως την αντιμετωπίσατε; Υπήρξε κάποια βοήθεια; αναζητήσατε εσείς κάποια βοήθεια;

Φυσικά. Υπάρχει η διεπιστημονική ομάδα του φορέα στην οποία συζητάμε οποιοδήποτε πρόβλημα προκύπτει. Επιπλέον, για περαιτέρω βοήθεια σε τέτοιες καταστάσεις έχουμε και τον σύμβουλο υγείας που μπορούμε να απευθυνθούμε.

-Χρησιμοποιείτε κάποιες τεχνικές προκειμένου να αντιμετωπίσετε από μόνη σας τις επιπτώσεις που προκύπτουν;

Τεχνικές;... Η επικοινωνία αρχικά.. και όπως είπα και νωρίτερα το να κρατάω μια απόσταση, να μην ταυτίζομαι και να μην «κουβαλάω» στο σπίτι τα προβλήματα της δουλειάς, αν και αυτό δεν είναι πάντα και εφικτό για να είμαι ειλικρινής!

-Ποια είναι η ανταπόκριση της υπηρεσίας απέναντι στις ανάγκες σας; Πως σας υποστηρίζει στην αντιμετώπιση των όποιων προκλήσεων και διλημάτων σας;

Πάρα πολύ μεγάλη στήριξη από το Διευθυντή της υπηρεσίας κυρίως. Είναι πολύ εξειδικευμένος, με μεγάλη εμπειρία και γνώστης του αντικειμένου και μας βοηθάει πάντοτε σε οτιδήποτε χρειαζόμαστε.

-Ποιες μέθοδοι υποστήριξης πιστεύετε ότι θα ήταν ωφέλιμο να εφαρμόζονται

από τις υπηρεσίες, ως πιο αποτελεσματικές για τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

Καλή τεχνική υποστήριξη, καλή υλικοτεχνική υποδομή από το κράτος, περισσότερη εξειδίκευση γιατί υπάρχουν πολλά πράγματα που δεν είναι δυνατό να τα γνωρίζουμε όλα από την μέχρι τώρα πείρα μας. Τέλος καλό θα ήταν να αυξηθούν οι ειδικές δομές ανά περιοχή, τα ειδικά σχολεία για να μπορούν να βολεύονται και οικογένειες με παιδιά που μένουν σε απομακρυσμένες περιοχές.

6^H ΣΥΝΝΕΤΕΥΞΗ

Αξονας 1^{ος} : Το προφίλ της υπηρεσίας

- Σε τι τομέα ανήκει (δημόσιο, ιδιωτικό, κλπ):

Είναι ..... παιδιών με νοητική υστέρηση. Αυτό δεν οι ίδιες οι οικογένειες αυτών των παιδιών συνεισφέρουν, αλλά και ιδιώτες, ώστε τα παιδιά τους να έχουν κάπου να περνάνε τον ελεύθερο χρόνο τους δημιουργικά και μαθαίνοντας χρήσιμα για αυτά πράγματα.

- Ανθρώπινο Δυναμικό:

Αποτελείται από παιδοψυχίατρο, ψυχολόγο, κοινωνική λειτουργό, δύο εργοθεραπευτές, έναν γυμναστή, έναν λογιστή/γραμματέα, δύο άτομα βοηθητικό προσωπικό, μία νοσηλεύτρια, οδηγός που μεταφέρει τα παιδιά και η συνοδός στο λεωφορείο και φυσικά το διοικητικό μας συμβούλιο.

-Ωράριο/ εξυπηρέτηση:

Είναι ανοιχτός τις απογευματινές ώρες από τις 14:00- 21:30 περίπου το βράδυ. Εξυπηρετεί 15 παιδιά ηλικίας 14-30 περίπου ετών.

- Τι είδους παροχές προσφέρει στις οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση:

Προσφέρει τα πάντα. Εννοείται η ψυχολογική στήριξη σε όλες τις οικογένειες, γιατί να μην ξεχνάμε το να μεγαλώνεις ένα τέτοιο παιδί έχει μεγάλη ευθύνη και πολλές υποχρεώσεις, οπότε είναι λογικό οι γονείς να χρειάζονται από εμάς την ψυχολογική μας στήριξη. Έχουμε ωστόσο καθημερινή επικοινωνία μαζί τους καθώς επίσης προσφέρουμε και ενημέρωση για ότι καινούριο θέμα έχει προκύψει κυρίως για τα επιδόματα. Τέλος οπότε χρειάζεται συνοδεύουμε τις οικογένειες στις διάφορες υπηρεσίες που έχουν σχέση με τη νοητική υστέρηση.

Άξονας 2^{ος} : Κοινωνική Εργασία και αναπηρία

-Ποιος είναι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού και ποια η φύση του αντικειμένου εργασίας στο φορέα;

Ο κοινωνικός λειτουργός κάνει τα πάντα. Είμαι υπεύθυνη για ότι γίνεται εδώ, είτε αυτό αφορά πρακτικά θέματα είτε αφορά στήριξη προς τις οικογένειες ή τα παιδιά τους. Οι εκδηλώσεις, οι ενημερώσεις οι έξοδοι των παιδιών σε χώρους αναψυχής, οργανώνονται από την κοινωνική λειτουργό. Ακόμα και συνεδρίες με τα παιδιά ή και με τις οικογένειες τους κάνω όταν κρίνεται απαραίτητο. Με λίγα λόγια ο κοινωνικός λειτουργός ασχολείται με το άτομο, την οικογένεια και την κοινότητα.

-Ποιες δεξιότητες είναι χρήσιμες δουλεύοντας με αναπηρία;

Και τι δε χρειάζεται. Υπομονή και αγάπη πάνω από όλα και να το θες αυτό που κάνεις, να μην το βλέπεις σαν υποχρέωση. Βασική επίσης δεξιότητα είναι και η ενσυναίσθηση, να μπορείς να καταλάβεις και τα ίδια τα παιδιά αλλά και τις οικογένειες τους, να τους κατανοείς και να τους στηρίζεις.

-Πόσο καιρό εργάζεστε εδώ;

Ένα χρόνο περίπου εργάζομαι στο φορέα και part time.

-Έχετε κάνει κάποια επιπλέον μετεκπαίδευση;

Ναι έχω κάνει. Το κομμάτι αυτό με ενδιαφέρει αρκετά για αυτό τον λόγο προσπαθώ να ενημερώνομαι. Έχω συμμετάσχει στο σεμινάριο ειδικής αγωγής που πραγματοποιήθηκε από το πανεπιστήμιο ..., και έχω κάνει και 2 μεταπτυχιακά στο κομμάτι της ειδικής αγωγής.

-Ήταν η επιλογή σας να ασχοληθείτε με την νοητική υστέρηση;

Ήταν επιλογή μου όχι μόνο με τη νοητική υστέρηση αλλά γενικά με την ειδική αγωγή. Είναι κάτι που αγαπώ και μου προκαλεί ενδιαφέρον.

Άξονας 3^{ος} : Προκλήσεις, διλήμματα και επιπτώσεις

-Θα θέλαμε να μας περιγράψετε τι ήταν αυτό που σας έκανε να δουλέψετε με παιδιά και με τις οικογένειές τους;

Εκτός ότι είναι κομμάτι της δουλείας μου, ασχολήθηκα γιατί θαυμάζω αυτούς τους γονείς, που παρότι τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στέκονται δίπλα στα παιδιά τους και τα στηρίζουν.

Άξονας 4^{ος} : Στο χρονικό διάστημα που εργάζεστε σε αυτή την υπηρεσία υπήρξαν προκλήσεις και διλήμματα;

-Μπορείτε να μας τα περιγράψετε;

Ιδιαίτερες προκλήσεις δεν θα έλεγα ότι αντιμετωπίζουμε. Αυτό όμως που γίνεται συχνά και είναι μια πρόκληση είναι το γεγονός ότι υπάρχει ακόμα ο ρατσισμός για

αυτές τις ομάδες πληθυσμού, καθώς υπάρχουν ακόμα άτομα που δεν δέχονται αυτά τα παιδιά. Πρόσφατα για παράδειγμα είχαμε πάει σε μια καφετέρια για καφέ και δεν μας δέχτηκαν γιατί όπως μας είπε ο υπεύθυνος θα χαλούσαμε την εικόνα του μαγαζιού. Οπότε είναι για εμάς μια πρόκληση να αλλάξουμε αν θες την νοοτροπία της κοινότητας και να τους κάνουμε να καταλάβουν ότι υπάρχει και αυτή η πλευρά ατόμων που έχουν ιδιαίτερες ανάγκες.

Άξονας 5^{ος} : Ποια τα συναισθήματά σας όταν έρχεστε αντιμέτωπη με διλήμματα και προκλήσεις;

-Κάθε φορά που αντιμετωπίζατε/αντιμετωπίζετε κάποια πρόκληση ή δίλημμα, τι επιπτώσεις είχε/έχει αυτό σε εσάς;

Βασικά στεναχωριέμαι. Γίνονται συνέχεια προσπάθειες ώστε να πάψουν να υπάρχουν αυτά τα στερεότυπα και τα ταμπού, και ενώ βλέπεις ότι υπάρχουν συνάνθρωποι που αποδέχονται αυτά τα παιδιά, υπάρχουν και εκείνοι που δημιουργούν συνέχεια εμπόδια.

-Στο χώρο εργασίας πως σας επηρέασε αυτό;

Επαγγελματικά δεν με επηρεάζει καθόλου. Όταν εγώ σαν άνθρωπος τα έχω καλά με τον εαυτό μου και ξέρω ότι θα αντιμετωπίσω κάποιες δυσκολίες (όπως γίνεται άλλωστε σε κάθε χώρο εργασίας) προσπαθώ να μην επηρεάζομαι αρνητικά και να κοιτάω μπροστά.

-Πιστεύεται ότι αυτό συμβάλλει στο σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης, το λεγόμενο burn out;

Εννοείτε ότι συμβάλλει στην επαγγελματική εξουθένωση. Να είμαι απόλυτα ειλικρινής, στον σύλλογο δεν έχω αισθανθεί ακόμα αυτό το συναίσθημα καθώς έρχομαι λίγες ώρες. Στο σχολείο όμως που είμαι τα πρωινά κάποιες φορές φτάνω και εγώ στα όρια μου, γιατί όταν προσπαθείς να κάνεις πράγματα ώστε να βελτιώσεις κάποιες καταστάσεις και συναντάς εμπόδια, κάπου αρχίζεις να απογοητεύεσαι.

Άξονας 6^{ος} : Στρατηγικές αντιμετώπισης και πηγές βοήθειας

-Σε όλη την κατάσταση που μας περιγράψατε, πως την αντιμετωπίσατε; Υπήρξε κάποια βοήθεια; Αναζητήσατε εσείς κάποια βοήθεια;

Από πού να αναζητήσω βοήθεια?? Δεν υπάρχει τίποτα ώστε να μας βοηθήσει και εμάς γιατί είναι λογικό και εμείς να θέλουμε βοήθεια, κάποια υποστήριξη.

-Χρησιμοποιείτε κάποιες τεχνικές προκειμένου να αντιμετωπίσετε από μόνη σας τις επιπτώσεις που προκύπτουν;

Ε...ναι!! Βασικά προσπαθώ από διάφορα σεμινάρια να ενημερώνομαι και να ανταλλάζω απόψεις με άλλους συναδέλφους. Όλα αυτά με βοηθούν ώστε να ξεπερνάω τις δυσκολίες στο κομμάτι της δουλειάς μου.

-Ποια είναι η ανταπόκριση του φορέα απέναντι στις ανάγκες σας; Πως σας υποστηρίζει στην αντιμετώπιση των όποιων προκλήσεων και διλημάτων σας;

Ο φορέας θα έλεγα ότι καταλαβαίνει και κατανοεί τις ανάγκες μας. Από την άλλη κάποιες φορές μου δίνει την εντύπωση ότι δεν μας καταλαβαίνουν, θεωρούν ότι το

βλέπουμε σαν μια δουλειά και ότι είναι υποχρέωση μας να το κάνουμε. Θεωρούν ότι βρισκόμαστε εκεί από υποχρέωση και όχι από την θέληση μας, αυτό ξανά λέω ότι είναι δικιά μου γνώμη, όπως το βλέπω εγώ. Μπορεί και να μην ισχύει βέβαια.

-Ποιες μέθοδοι υποστήριξης πιστεύετε ότι θα ήταν ωφέλιμο να εφαρμόζονται από τις υπηρεσίες, ως πιο αποτελεσματικές για τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται με οικογένειες παιδιών με νοητική υστέρηση;

Θα πρέπει εννοείτε να γίνονται ημερίδες, σεμινάρια για όλο το επιστημονικό προσωπικό. Συνέχεια προκύπτουν διάφορες νέες μέθοδοι και θεραπείες για τα παιδιά με νοητική υστέρηση. Θα ήταν επομένως καλό να ενημερωνόμαστε και έπειτα να ενημερώνουμε και εμείς με την σειρά μας τις οικογένειες. Τέλος ιδανικό θα ήταν να υπάρχει μια γενική συνεργασία με όλους τους φορείς που ασχολούνται με όλα τα είδη αναπηρίας, αλλά ο ανταγωνισμός που υπάρχει πολλές φορές ξεπερνάει τις ανάγκες των παιδιών και αυτό είναι ένα πλήγμα και αντί να κάνουμε προοδευτικά βήματα μένουμε στάσιμοι.